

26
970

Pr. Prof. Dr. VASILE GORDON

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
„PATRIARHUL IUSTINIAN”

Introducere în Catehetica Ortodoxă

Tipărită cu binecuvântarea
Prea Fericitului Părinte Patriarh
TEOCTIST

FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ „PATRIARHUL IUSTINIAN”	
T	biblioteca
NR. INV. _____	COTA <i>TPC</i>
DEP. <i>PTM</i>	<i>670</i>

editura
Σοφία

București, 2004

inv. 888 / sup. 1, TM?

materia este esențial rea. În realitate, anatagonismul menționat, doar prin păcat a devenit firesc și inevitabil.

Între modul în care concep catolicii starea primordială a omului și cel în care înțeleg consecințele păcatului ereditar este o relație directă. Dacă în starea primordială omul posedă dreptatea originară, reprezentată de darurile supranaturale, dar fără a fi părtaș la ea, ci rămânând oarecum exterioară firii sale, tot astfel, prin păcat omul nu suferă nici o alterare în natura sa, consecința păcatului constând doar în lipsirea de darurile supranaturale (T.D.S., vol. I, p. 528-529).

Astfel, concepția romano-catolică despre păcatul strămoșesc este greșită, atât în punctul de plecare, cât și în consecințele ei. Așa se explică faptul că după catolici, prin întrupare, Fiul lui Dumnezeu nu vine să restaureze firea omenească, ci doar să ofere satisfacție lui Dumnezeu – Tatăl. Perspectiva juridică a antropologiei catolice atrage după sine o viziune strict juridică a răscumpărării săvârșite de Mântuitorul Iisus Hristos.

Concepția protestantă despre păcatul strămoșesc și consecințele lui

În totală opoziție cu teologia catolică, protestantismul susține că prin păcatul strămoșesc s-a distrus total chipul lui Dumnezeu din om, exagerându-se prin aceasta consecințele sale. Astfel, dacă în doctrina catolică a căderii în păcat, puterile spirituale ale omului rămân intacte, în concepția protestantă se afirmă că ele au fost nimicite complet, locul chipului divin din om fiind luat de concupiscentă. Păcatul este pe de o parte lipsa fricii de Dumnezeu și a încrederii în el, iar pe de alta, concupiscentă, adică pofta trupească. Menționăm că atât între primii reformatori cât și între curentele teologice protestante de mai târziu există diferențe, dar numai de nuanțe și nu de conținut real. Din punct de vedere religios-moral omul e ca o piatră sau ca un bușean, incapabil de a face binele spiritual. Tot ce rămâne omului după cădere este o oarecare libertate, prin care se face posibilă viața socială.

„Formula de concordie”, carte simbolică protestantă, afirmă: „Noi învățăm că păcatul strămoșesc este pierderea dreptății originare, care a fost creată, ca și absența sau privarea totală a chipului lui Dumnezeu în om; se nimicește chipul lui Dumnezeu în om, în locul lui apărând

concupiscenta și o corupție totală. Omul e cufundat total în păcat. O încercă omul să facă în raport cu Dumnezeu este păcat și po consecințele păcatului sau, cum zice Fericitul Augustin, toate fap omului sunt doar „*vitia splendida*” (vicii strălucitoare) (cf. Pr. F Ioan Ică, *op. cit.*, p. 144).

În concepția protestantă se observă un punct pozitiv în concep păcatului strămoșesc ca stricăciune lăuntrică a omului și în sentime adâncimii păcătoșeniei omenești. În același timp, exagerările și er doctrinare, apărute atât din opoziția față de catolicism, cât și ignorarea teologiei patristice, sunt respinse de teologia ortod deoarece vin în contradicție cu Revelația, rațiunea și cu datele evide din Istoria Religiilor:

1. Prin cădere, oamenii nu au pierdut cu totul cunoștința Dumnezeu și înțelegerea realității spirituale, existând și Revel naturală (pe care protestantismul o neglijează), fiindcă și păgânii cunoaște într-o oarecare măsură pe Dumnezeu (*Romani* I, 19-20).

2. Păcatul originar n-a anulat libertatea, ci doar a diminuat-o (dacă ea n-ar mai exista, atunci poruncile, sfaturile, făgăduințele și a nînțările n-ar avea nici un rost, ca și existența legii morale (*Ieșire* 20, 3).

3. Păcatul n-a distrus total chipul lui Dumnezeu din om, fiind „de va vărsa cineva sânge omenesc, sângele lui de mână de om se vărsa, căci Dumnezeu a făcut omul după chipul Său” (*Facere* 9, 6).

4. Faptele bune ale omului natural, căzut, ale păgânilor sunt b cū adevărat, chiar dacă prin ele nu se poate ajunge la mântuire, lips harul. Exemple: moașele egiptene, care n-au omorât la naștere co evrei de parte bărbătească au fost răsplătite de Dumnezeu (*Ieșire* 1, 2 Nabucodonosor este îndemnat la milostenie pentru iertarea de păc (*Daniel* 4, 24); Dumnezeu a primit rugăciunea lui Manase, readucânc în Ierusalim (II *Paralelipomena* 33, 13). Însuși Mântuitorul arată vameșul s-a coborât „la casa sa mai îndreptat” (*Luca* 18, 14) i rugăciune și pocăință decât fariseul.

1. Ipoteza unei totale stricăciuni a omului căzut duce la conclu absurdă că acesta, fiind doar ruină, răul devenind substanțial firii după păcat, de la Adam până la Hristos, n-ar mai exista propriu-

păcat, răul săvârșindu-se în chip mecanic, fără libertate. În acest caz omul n-ar mai fi vrednic de pedeapsă pentru păcatele sale.

2. Istoria Religiilor confirmă adevărul că, prin cădere, omul n-a pierdut total cunoașterea lui Dumnezeu și capacitatea de a săvârși binele. Toate popoarele au avut și au credința în Dumnezeu, indiferent de modul în care l-au imaginat. Mai mult, unele religii și culte păgâne au ajuns la concepții religioase, morale și filosofice superioare.

Toate aceste valori umane evident pozitive nu erau posibile fără puteri spirituale corespunzătoare, fără sete de adevăr și de bine, elemente constitutive ale chipului lui Dumnezeu în om, chiar dacă adevărul și binele n-au fost căutate acolo unde se găsesc în realitate și în plenitudine. (T.D.S. vol. I, p. 532-534).

Concepția protestantă despre căderea iremediabilă a omului prin păcatul originar și despre pierderea totală a chipului divin din om, va determina conceperea mântuirii, săvârșită de Fiul lui Dumnezeu întrupat, ca având doar valoare declarativă, omul rămânând în sine, la fel de păcătos ca și înainte.

Bibliografie

1. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Doctrina ortodoxă și catolică despre păcatul strămoșesc*, în rev. "Ortodoxia", nr. 1/1957;
2. Idem, *Doctrina protestantă despre păcatul ereditar*, în rev. "Ortodoxia", nr. 2/1957;
3. Panayotis Nellas, *Omul – animal îndumnezeit*;
4. Olivier Clement, *Întrebări asupra omului*;
5. Père Justin Popovitch, *Philosophie orthodoxe de la vérité, Dogmatique de l'Eglise Orthodoxe*, tome I, Paris, 1992;
6. Pr. prof. Ion Bria, *Credința pe care o mărturisim*;
7. Idem, *Tratat de teologie dogmatică și ecumenică*;

I. Noțiuni introductive

CATEHETICA se numără printre disciplinele cu tradiție ale Teologiei Practice, care, la începuturile programelor didactice ale Facultății de Teologie (la București: 1881-1884), era inclusă într-o singură Catedră, la un loc cu *Omiletica*, *Liturgica* și *Pastorală*⁴, datorită apropiei lor înrudiri, având, totodată, același profesor⁵. În același timp, de remarcat este faptul că în *Legea Învățământului Superior* (25 iunie 1890), la art. 4, *Catehetica* era nominalizată între disciplinele teologice de bază, împreună cu *Dogmatica*, *Studiile Biblice*, *Istoria Bisericească*, *Liturgica* etc. Cu timpul a devenit materie distinctă, dar nu singură, ci împreună cu *Omiletica*, pentru că are tematica cea mai apropiată dintre celelalte trei ale catedrei. Propriu-zis, *Omiletica* și *Catehetica* s-au detașat în anul 1928, avându-l titular pe părintele Grigorie Cristescu. Mai târziu au fost unele perioade când cele două materii au fost separate, acest fapt explicându-se parțial și prin pregătirea specifică a titularilor. De exemplu, între anii 1947-1952, *Omiletica* (incluzând și *Exercițiile de Predică*) a fost predată de părintele Grigorie Cristescu, iar *Catehetica* de părintele Mihail Bulacu, specialist în *Catehetică* și *Pedagogie*, cu doctoratul susținut în acest domeniu încă din anul 1928⁶. În anul 1952 *Omiletica* și *Catehetica* vor fi din nou asociate, dar cu un adaos al noțiunilor de *Pedagogie*, sub denumirea de *Omiletică și Cate-*

⁴ Pentru unele date utilizăm medalionul analitic al Pr. Prof. Dr. Constantin GALERIU, „Catedra de Omiletică și Catehetică cu noțiuni de Pedagogie”, în *Studii Teologice*, an XXXIII (1981), nr. 7-10, p. 578-581.

⁵ Între titularii cu activitate mai îndelungată la aceste discipline se numără și eruditul dr. Badea CIREȘEANU, autorul celebrului tratat de *Liturgică*, în 3 volume (*Tezaurul Liturgic al Sfintei Biserici Ortodoxe de Răsărit*, București, 1910-1911-1912), dar și al unor remarcabile cursuri de *Catehetică* și *Omiletică* (litografiate).

⁶ Titlul tezei de doctorat: *Studiu introductiv în Catehetica Ortodoxă*, Oradea, 1928.

hetică, cu noțiuni de *Pedagogie*, avându-l ca titular pe arhid. dr. Nicolae Balcă, care va onora strălucit această disciplină până la pensionare (1970). Pentru scurte perioade, disciplina a fost apoi suplinită de diac. Emilian Vasilescu (1970-1971), pr. Ion Bria (1971-1973) și pr. Gabriel Popescu (1973-1977). Din anul 1977 la catedră a slujit regretatul părinte profesor Constantin Galeriu, până la ieșirea la pensie (1994), imprimând disciplinei mai ales un caracter practic, izvorât din experiența pastorală de excepție a P. C. sale. Între anii 1994-1998, cursul a fost susținut de părintele profesor Vasile Răducă (actualmente titular la Teologie Morală), iar din 1998 până în prezent de către subsemnatul.

În anul 1992, Facultatea de Teologie a fost reintegrată în Universitate, prilej cu care *Pedagogia* a fost desprinsă de *Catehetică* și *Omiletică*, fiind preluată de profesori specializați în domeniu. Disciplina și-a păstrat, așadar, doar denumirea de *Catehetică-Omiletică*, așa cum se prezintă și astăzi: *Catehetica* pentru anul al III-lea de studii, Secția Pastorală, iar *Omiletica* la anul al IV-lea, aceeași secție. O dată cu reintroducerea disciplinei Religie în școală, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a hotărât (și Universitatea a acceptat) ca în cadrul Teologiei Practice să se predea și disciplina intitulată *Metodica predării religiei*, curs opțional, la anul al III-lea de studii, pentru toate secțiile. *Metodica* nu este altceva, de fapt, decât *Pedagogia creștină*, propriu-zis o componentă a *Cateheticii* și considerăm că nu ar trebui predată separat, ci în cadrul aceleiași discipline. Comparând programele analitice ale *Cateheticii* și *Metodicii* vom observa imediat că programa celei din urmă este inclusă efectiv în cadrul celei dintâi.

Din punctul de vedere al instruirii religioase, *Catehetica* a fost prezentă dintru început în sistemul învățământului religios românesc, atunci când el a căpătat forme organizate. Ca știință, însă, această disciplină este tributară, sub aspectul terminologiei și al structurării materialului didactic, teologiei apusene, fapt pe care arhimandritul cărturar Juvenal Ștefanelli, autorul primului tratat științific de *Catehetică* în literatura noastră ortodoxă⁷, îl recunoaște fără complexe. Format în disciplina școlilor germane, Ștefanelli ne oferă prin tratatul său o mostră de erudiție și acribie științifică, pilduitoare chiar pentru exigențele didactice din zilele noastre. În acest tratat se menționează, între altele, că în Germania apar primele

⁷ Cernăuți, 1880; ediția a II-a, îmbogățită, 1904, 342 p.

manuale de nivel superior din domeniul de care ne ocupăm. După ce prezintă câteva încercări mai timide din secolul al XVI-lea, Ștefanelli îl nominalizează pe F. H. Schwarz, care „cumpenind însemnătatea catehetei, și înțelegând necesitatea și folosul ei pentru creșterea religioasă și morală în biserică a scris: *Katechetik oder Anleitung zum Unterrichte der Jugend im Christentum*”, Gissen, 1818⁸.

Revenind în aria preocupărilor catehetice românești, se cuvine să mai pomenim câteva nume importante ale câtorva dascăli de Teologie, care au ostenit și ostenesc cu multă dăruire, prin cuvântul rostit și scris: dr. Dumitru Boroianu, pr. dr. Nicolae Terchilă, arhim. dr. Iuliu Scriban, pr. Nicoale Petrescu (toți trecuți în veșnicie), dimpreună cu reprezentanți în viață și activitate: pr. dr. Sebastian Șebu, pr. dr. Costachi Grigoraș, arhim. dr. Veniamin Micle, dr. Ioan Toader, pr. dr. Eugen Jurcă etc.¹⁰

TERMINOLOGIE

În cadrul acestei discipline întâlnim foarte frecvent următorii termeni: *catehet*, *catehumen*, *cateheza*, *catehetică*.

Catehetul este cel care învață pe altul, *învățătorul* sau *dascălul*; *catehumenul* este cel care învață de la altul, ucenicul, elevul; *cateheza* este, în general vorbind, lucrarea didactică a Bisericii, fie că este vorba despre catehizarea în biserică, în cadrul cultului divin, fie că este vorba de ora de religie.

Catehetica este disciplina Teologiei Practice care se ocupă cu studiul normelor științifice de predare a învățământului religios-educativ, care au ca scop formarea de caractere religios-morale.

Etimologic¹¹, toți acești termeni provin din grecescul *κατάχειν* (*katá* și *ἔχειν*)¹² = *a suna, a răsună de sus în jos, a spune ceva de la loc înalt*.

⁸ *Catehetica sau îndrumarea în învățământ a tineretului în creștinism*.

⁹ *Op. cit.*, p. 8.

¹⁰ Lucrările lor catehetice principale sunt incluse în lista noastră bibliografică, anexă a cursului de față, care poate fi consultată și la Biblioteca Facultății noastre de Teologie.

¹¹ Pentru explicațiile etimologice utilizăm manualul de *Catehetică* al Pr. Prof. Dr. Dumitru CĂLUGĂR, EIBMBOR, București, 1984 (ediția a II-a) și Cursul de Catehetică pentru anul al III-lea al pr. lect. dr. Vasile RĂDUCĂ, București, 1996. Detalii etimologice amănunțite pot fi urmărite și în *Catehetica* arhim. J. ȘTEFANELLI, p. 17-22, a cărei preocupare în acest sens este de-a dreptul impresionantă, în demersul său recurgând

Activitatea catehetică din Biserica primară se numea *κατήχσις*, termen pe care nu-l întâlnim sub această formă în Sfânta Scriptură. Întâlnim în schimb formele verbale *κατήχειν*, *κατήχεισθαι*, care se găsesc și la Iosif Flavius și la Filon. Iată câteva exemple:

▪ *Fapte 21, 21: Și ei au auzit despre tine*¹³ (*despre Pavel, n. n.*) *că pe toți iudeii care trăiesc printre neamuri îi înveși să se lepede de Moise*. (*κατήχθησαν δὲ περὶ σοῦ ὅτι ἀποστασίαν διδάσκεις ἀπὸ Μωϋσέως τοὺς κατὰ τὰ ἔθνη πάντας Ἰουδαίους...*)

▪ *Romani 2, 18: Și-I cunoști voia (lui Dumnezeu, n. n.) și, învățat fiind de Lege* (*κατηχοῦμενος ἐκ τοῦ νόμου...*), *știi să deslușești deosebirile*;

▪ *Galateni 6, 6: Cel ce primește cuvântul (învățăturii) să-i facă învățătorului său parte de toate bunurile* (*κοινωνεῖτω δὲ ὁ κατηχοῦμενος τὸν λόγον τῷ κατηχοῦντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς*).

Este interesant de observat diferența de nuanță dintre *διδάσκω* și *κατήχειν*. În timp ce primul termen înseamnă „învăț pe altul orice fel de știință” (matematică, fizică, geografie etc.), al doilea, o dată cu sensul general de „a învăța pe altul”, implică un conținut special: (învăț despre) *Dumnezeu, credință, crearea lumii* etc.

După cum lesne se poate observa, utilizarea verbului accentuează mai ales caracterul oral al predării învățăturii creștine, conținute în Revelația dumnezeiască. Desigur, elementele de bază ale catehezei apostolice erau preluate, pe de o parte, din Noul Testament, iar pe de altă parte, din Tradiție. Trebuie să precizăm, de asemenea, că misiunea de catehizare apostolică nu implica doar aspectul didactic, învățătoresc, adică o *predare* și o *însușire* a doctrinei, ci, deopotrivă, viața cultică și disciplinară, propriu-zis *întreaga activitate misionar-pastorală a Bisericii*. Cu alte cuvinte, cateheza nu se ocupa numai de împărtășirea cunoștințelor, ci și de integrarea aspiranților la Botez în viața liturgică prin rugăciune, post, exorcisme, examinarea conștiinței etc.

Un alt aspect care trebuie reținut este că în primele veacuri ale creștinismului catehumenii erau reprezentați îndeosebi de oameni maturi,

nu numai la citatele biblice cunoscute, ci și la autori aparținând literaturii și filosofiei antice, dovedind, astfel, o excelentă cunoaștere a limbii clasice grecești.

¹² *Κατά* = prepoziție cu acuzativ și genitiv: *în, pe, lângă*, dar și *de sus în jos + de jos în sus*; *ἔχειν*, vb. = *a suna, a răsună*.

¹³ Sensul, aici, este *au fost învățați (informați) despre tine...*

care doreau să fie inițiați în viața creștină. Abia de la începutul Evului Mediu (sfârșitul secolului al V-lea), catehumenii încep să fie oameni mai puțin înaintați în vârstă. Catehizarea s-a făcut, de asemenea, și copiilor botezați de mici, începând cu amii în care se impunea educarea deprinderilor creștine. Astfel, înțelesul cuvântului „cateheza” și „catehumen” variază de la o perioadă istorică la alta, precum și în funcție de vârsta subiecților: la cei maturi și neinițiați în viața creștină, catehizarea premerge Botezului, la cei mici, o succede. Până la organizarea catehumenatului, ca formă instituțională de educație religioasă, cateheza se confunda cu predica, în special cu cea misionară, iar uneori și cu celelalte mijloace de pastorație, completându-se reciproc.

RAPORTUL CU OMILETICA

1. În prima fază a propovăduirii învățături creștine, se desfășura *predica misionară = kerigma* (de la gr. κηρύγγω = *a fi crainic, a vesti, a anunța*). Kerigma a fost opera Sfinților Apostoli și a unor ucenici ai lor. Ei vesteau Evanghelia celor care încă nu auziseră de ea. Astfel, iudeilor se adresau în limbaj biblic vetero-testamentar, arătând că Hristos este împlinirea profețiilor pe care ei, ca membri ai poporului ales, le cunoșteau de la sinagogă. Păgânilor se adresau potrivit gradului de înțelegere: grecilor, de pildă, în limbaj rațional și chiar filosofic (cum a procedat, de pildă, Sfântul Apostol Pavel), altora în contextul credințelor și tradițiilor locale, urându-le fiind familiarizată cu termenii acelor credințe. Se cunoaște că misiunea kerigmatică a întâmpinat uneori mari obstacole, propovăduitorii riscându-și nu de puține ori viața. Se știe, de asemenea, că de multe ori nu erau acceptați, ci dimpotrivă, erau alungați cu pietre sau chiar omorâți. Conținutul kerigmei era simplu dar de esență:

- *Dumnezeul Cel Unic*, creator al cerului și al pământului, veșnic proniator;
 - *Întruparea Fiului Său*, pentru mântuirea neamului omenesc;
 - *Întemeierea împărăției lui Dumnezeu*, la care sunt chemate toate neamurile, împărăție concretizată în Biserica tuturor celor botezați.
- Dacă cei ce ascultau erau receptivi, urma catehizarea și Botezul, dacă nu, kerigma rămânea o încercare nereușită pe moment, însă cu nădejdea propovăduitorului într-o reușită viitoare.

2. Kerigmei îi urma, așadar, *catehizarea propriu-zisă*, cu toate implicațiile specifice, făcută inițial tot de Sfinții Apostoli și de ucenici ai lor, dar care era continuată, în cele mai multe cazuri, de *didascali* sau *învățători*, despre a căror slujire vorbește Sfântul Apostol Pavel în Epistola I către Corinteni: „Și pe unii i-a pus Dumnezeu în Biserică: întâi apostoli, al doilea profeți, al treilea învățători (διδασκαλούς)...” (I Cor 12, 28). În legătură cu misiunea deosebit de importantă a didascalilor, literatura catehetică românească beneficiază de un studiu excepțional, aparținând profesorului de vrednică pomenire Teodor M. Popescu, intitulat „Primii didascali creștini”¹⁴. Esențial, cateheza a fost dintru început de două feluri: *ocazională* și *didactică*. *Ocazională*, când s-a făcut într-un mod neorganizat, în locuri întâmplătoare, de către cateheți pasageri; cea *didactică* presupune un loc și un spațiu de timp bine determinate, desfășurându-se în cadrul unor instituții cu autoritate (Biserica, școli catehetice), fiind susținută de persoane pregătite și autorizate de aceste instituții.

3. În faza următoare, după ce catehumenii erau botezați și integrați astfel în comunitatea eclezială, ei erau beneficiarii *predicii propriu-zise*, fie sub forma omiliei, fie a predicii tematice, din cadrul cultului.

În concluzie: *cateheza începe misiunea propovăduirii, iar omilia sau predica o completează, o dezvoltă și o desăvârșește.*

Din punct de vedere interconfesional, de-a lungul istoriei creștinismului, o dată cu regretabila separare pe denotațiuni, au apărut în mod inevitabil și diferențieri de abordare a demersului catehetic. Astfel, romano-catolicii au dat atenție cu precădere disciplinei, protestanții, instruirii intelectuale, pe când la ortodocși accentul a rămas pe cult, pe integrarea în viața liturgică.

¹⁴ Publicat în S.T., nr. 2/1932, p. 140-211; republicat de EIBMBOR în vol. *Biserica și cultura*, București, 1996, p. 214-233. Menționăm că acest studiu face parte dintre lecturile bibliografice obligatorii pentru examene, în cadrul disciplinei Catehetică.

IMPLICAȚII ACTUALE

Astăzi nu se mai poate vorbi de catehumeni în înțelesul termenului din Biserica primară. Puțini sunt oamenii maturi, cel puțin în țara noastră, care să nu fie botezați, iar cele mai multe solicitări pentru intrarea în creștinismul ortodox vin din partea celor care inițial au aparținut altor religii sau denominații. Pentru aceste cazuri, catehizarea se face în mod particular, neorganizat, cu atenție sporită sau, uneori, redusă, în funcție de gradul de preocupare al preotului-catehet și, implicit, de receptare al „catehumenului”.

Cu toate acestea, vorbim și astăzi în mod curent de *cateheză* și *catehizare*. Și nu fără teme. După evenimentele din decembrie 1989 a fost posibilă reintroducerea disciplinei Religie în școală, acest demers constituindu-se într-o formă organizată de catehizare. În parohii, cu toate că și pe vremea dictaturii comuniste preoții au făcut catehizare „cu timp și fără timp”, începând cu anul 1990 s-au putut organiza întruniri speciale, îndesebi cu tinerii dornici să învețe mai multe despre credința ortodoxă, având loc, astfel, un dialog catehetic organizat. Sunt, astfel, parohii care, în afara orarului de slujbe, au în programul săptămânal o zi și o oră specială consacrată catehizării propriu-zise, cu o tematică prestabilită, cu studiu biblic și doctrinar, cu teme care se studiază acasă și apoi se discută la biserică. Cu acest prilej se înfiripă un dialog ad-hoc la care cei interesați pun întrebări iar preotul răspunde. În sprijinul catehizării au venit și publicațiile creștine, cărți și reviste, ale câtorva edituri creștin-ortodoxe importante¹⁵, fiind posibilă deschiderea de biblioteci publice, chiar în interiorul sfintelor lăcașuri. Unele parohii au editat reviste și buletine, cu un impact benefic și în plan catehetic.

În condițiile în care astăzi, mai mult ca oricând, sectele de tot felul operează cu un zel tot mai aprig, împărțind gratuit un număr crescând de publicații otrăvite, dialogând cu creștinii noștri prin specularea tuturor prilejurilor, profitând de ignoranța multora dintre ei, slujitorii Bisericii Ortodoxe nu pot fi pasivi, ci trebuie să se implice în misiunea de catehizare cu responsabilitatea cuvenită.

¹⁵ Alături de vechea și prestigioasă Editură a Institutului Biblic și de Misiune a B.O.R. de la București, s-au afirmat în mod deosebit următoarele: *Deisis* – Sibiu, *Anastasia* – București, *Bizantină* – București, *Sophia* – București, *Ramida* – București, *Buna-Vestire* – Bacău, continuându-și activitatea și editurile mitropoliilor, arhiepiscopieiilor și episcopieiilor ortodoxe române, din țară și din străinătate.

Scopul de azi al catehizării nu diferă esențial de cel din totdeauna: instruirea păstoriților cu privire la doctrină și cult, în vederea mântuirii. Didactic vorbind, catehetica urmărește cu prioritate *formarea de caractere creștine*¹⁶. Observăm, așadar, că accentul nu cade atât pe aspectul *informativ*, cât mai ales pe cel *formativ*. Mai adânc vorbind, a catehiza înseamnă *a face din credincioși membri vii ai Bisericii*, susținându-i în creșterea duhovnicească spre desăvârșire, după cum inspirat se exprimă Sfântul Apostol Pavel: „Până vom ajunge toți la unitatea credinței și a cunoașterii Fiului lui Dumnezeu, la starea bărbatului desăvârșit, la măsura vârstei deplinătății lui Hristos” (Ef. 4, 13).

Importanța actuală a Cateheticii se leagă direct de importanța misiunii Bisericii în lumea contemporană. Alături de Omiletică, această disciplină valorifică întreg tezaurul doctrinar, biblic, istoric, cultic și canonic al Bisericii dreptmăritoare, arătându-ne *principiile, metodele, formele și mijloacele* prin care acest tezaur poate să ajungă și să pătrundă în inimile credincioșilor, spre a-i convinge la săvârșirea faptelor prin care să dobândească mântuirea.

Prin catehetica ortodoxă, care este o disciplină teologică, se urmărește formarea omului creștin, care să fie capabil să înțeleagă și să trăiască în conformanță cu învățăturile Bisericii. Aceasta se face prin intermediul predicii, învățăturilor, slujbelor și altor activități care au ca scop educarea și formarea omului creștin. Catehetica este o disciplină care se ocupă de formarea omului creștin, care să fie capabil să înțeleagă și să trăiască în conformanță cu învățăturile Bisericii. Aceasta se face prin intermediul predicii, învățăturilor, slujbelor și altor activități care au ca scop educarea și formarea omului creștin.

Catehetica este o disciplină teologică, care se ocupă de formarea omului creștin, care să fie capabil să înțeleagă și să trăiască în conformanță cu învățăturile Bisericii. Aceasta se face prin intermediul predicii, învățăturilor, slujbelor și altor activități care au ca scop educarea și formarea omului creștin. Catehetica este o disciplină teologică, care se ocupă de formarea omului creștin, care să fie capabil să înțeleagă și să trăiască în conformanță cu învățăturile Bisericii. Aceasta se face prin intermediul predicii, învățăturilor, slujbelor și altor activități care au ca scop educarea și formarea omului creștin.

¹⁶ Pentru acest subiect a se vedea Teza de doctorat a Pr. Prof. Dumitru CALUGĂR, *Carăcterul religios-moral creștin*, Sibiu, 1955, XVI + 292 p.

II.

Scurt excurs în istoria catehezei

MÂNTUITORUL IISUS HRISTOS - CATEHETUL SUPREM

Cateheza creștină s-a născut o dată cu zorii creștinismului, avându-l întemeietor pe Hristos, iar ca izvor fundamental Evangheliile Sale. Nu este simplă abordarea *slujirii catehetice* (sau *învățătoarești*) a Mântuitorului, datorită complexității ei, propriu-zis complexității personalității Catehetului Suprem, manifestată printr-o pedagogie unică în istoria umanității. Orice încercare în acest sens își va asuma inevitabil riscul relativizării. De aceea, conștienți de acest risc, recunoaștem *ab initio* imposibilitatea unei abordări corespunzătoare înălțimii Sale catehetice, chiar dacă Evangheliile ne dau o mulțime de indicii deosebit de grăitoare în acest sens. În consecință, ne propunem doar semnalarea câtorva aspecte, însoțite pe alocuri de ilustrații, acordând în schimb libertate cursanților să completeze singuri imaginea Celui mai mare Catehet din istoria mântuirii cu date și remarci trecute prin filtrul cugetării și trăirii personale. Iată, așadar, semnalările noastre:

▪ *slujirea învățătoarească*, una dintre cele trei slujiri, egale în importanța lor mântuitoare, asumate de Mântuitorul (împreună cu cea *arhierească* și *conducătoare*), este evidențiată mai pregnant de către evangheliști în raport cu celelalte două. El era numit în mod obișnuit *Învățătorul* (*Rabbi*, Διδάσκαλος) apelativ pe care Însuși l-a confirmat: „Voi Mă numiți pe Mine Învățătorul și Domnul și bine ziceți, că sunt” (Mt. 23, 8-10). La începutul misiunii Sale, *audiența era restrânsă* (12 Apostoli), dar în scurtă vreme „mulțimea îl împulzea ca să asculte cuvântul lui Dumnezeu” (Lc. 5, 1). Calitatea de învățător era ce-

rută în mod firesc de caracterul doctrinar, dogmatic, al creștinismului. Spre deosebire de păgânism, creștinismul este o religie-învățătură și trebuia, în consecință, să aibă neapărat un învățător religios. Politeismul grec și roman reprezenta o religie fără dogme, nepropunând adevăruri de credință, ci fiind, de fapt, un cult a cărui justificare se pierdea, teoretic, în legendă, mit și superstiție. În contrast, creștinismul nu s-a mărginit la dimensiunea cultică, liturgică, cu toate că a fost și ea prezentă dintru început, ci și-a conturat o doctrină, o teologie, pe baza învățăturilor doctrinare propovăduite de Cel mai mare Învățător. Fericiți vor fi fost ascultătorii Săi! Uimiți, adversarii Lui! Chiar și cei mai înverșunați dintre aceștia au recunoscut cu sinceritate: „Niciodată n-a vorbit vreun om ca Omul acesta!” (In 7, 46). Care era, de fapt, „secretul” acestei supremații retorice incontestabile? Răspunsul ni-l dă Evanghelistul Matei, atunci când spune: „...Căci îi învăța ca unul care are *putere*, iar nu cum îi învățau cărturarii lor” (7, 29). Evanghelistul Ioan notează și o explicație revelatoare a Mântuitorului: „Cuvintele pe care vi le-am spus sunt duh și viață” (6, 33). Iar *puterea și duhul* izvorau din persoana Sa dumnezeiască, căci firea Sa umană este, în același timp, întărită, împuternicită, de firea Sa dumnezeiască. El este *Pedagogul* prin excelență, paradigmă a tuturor pedagogilor autentice. Părintele bisericesc Clement Alexandrinul a fost pe bună dreptate inspirat atunci când Lui, Pedagogului desăvârșit, I-a consacrat una dintre cele mai însemnate scrieri patristice, *Pedagogul*, în care spune la un moment dat: „Pedagogul nostru este Sfântul Dumnezeu Iisus, Cuvântul, Care conduce întreaga omenire. Însuși iubitorul de oameni Dumnezeu ne este Pedagog”¹⁷.

▪ *conținutul* învățăturilor Sale vizează realitățile veșnice: *Dumnezeu, suflet, nemurire, viața viitoare* etc. În principal, trei mari teme sunt conturate în slujirea Sa didactică: *Dumnezeu, lume, om*, ultimele două fiind abordate permanent în perspectiva veșniciei¹⁸. De aceea, în esență, marea temă a prediciei și catehezei Sale o constituie *vestirea împărăției lui Dumnezeu*. „Plinitu-s-a vremea și împărăția lui Dum-

¹⁷ Clement ALEXANDRINUL, *Scrieri*, vol. 4 din PSB, EIBMBOR, trad. de Pr. D. FECIORU, București, 1982, p. 198.

¹⁸ Explicații detaliate la Pr. Prof. Dr. Constantin GALERIU, „Mântuitorul Iisus Hristos, Învățătorul nostru suprem”, în *Ortodoxia*, nr. 1/1983, p. 34-61.

nezeu s-a apropiat. Pocăiți-vă și credeți în Evanghelie!" (Mc. 1, 15). Iar pentru dobândirea împărăției cerești, a mântuirii propriu-zise, ascultătorii trebuia să recunoască *mesianitatea* și *dumnezeirea Sa* și să-I urmeze poruncile.

▪ **locul** activității catehetice era peste tot unde ascultătorii dovedeau receptivitate. El nu s-a mărginit la un anumit loc, ci, străbătând Iudeea, Galileea și Samaria, învăța în case, sub cerul liber, în piețele publice, în sinagogi, pe mare și pe uscat, pe munte și la șes, în pustie, așadar, în orice loc unde era ascultat.

▪ **metodele** catehizării Sale anticipează, în sâmbure, cele mai eficiente principii și mijloace pe care le-a promovat pedagogia ulterioară, inclusiv cea modernă, pe care le aplică și astăzi. Esențial, modul desfășurării învățământului hristic, la fel cu traiul Său cotidian, a fost simplu, apropiat, plin de iubire și compasiune pentru cei umili, dar în același timp plin de demnitate, măreție și forță spirituală. Printr-o simplă enumerare a principiilor și metodelor pedagogice actuale, vom constata similitudini evidente cu cele din cateheza Mântuitorului. Selectăm câteva exemple:

1. Principii:

▪ **Psihologic.** Dumnezeuiesc cunoscător al sufletului omenesc, Mântuitorul se adaptează permanent la mentalitatea, cunoștințele și preocupările celor cărora le vorbea. Într-un fel vorbește cu cei simpli, în alt fel cu Nicodim cel erudit. Vorbește autoritar cu Petru cel impulsiv, dar plin de tandrețe cu Zahau, vameșul cel smerit etc.;

▪ **Natural.** Fără a suprasolicita efortul de receptare al ascultătorilor, Mântuitorul, folosind cu tact metoda inductivă, învăța mai întâi cele ușor de reținut, evidențiind cu prioritate ceea ce este esențial de reținut și urmat: „Căutați mai întâi împărăția cerurilor și dreptatea Lui, și toate celelalte se vor adăuga vouă...” (Mt. 6, 33);

▪ **Intuitiv.** Acest principiu, atât de recomandat și astăzi în procesul educațional, a fost utilizat cu precădere de Mântuitorul, în special prin rostirea parabolilor. Rostind parabolele, se folosea de diverse mijloace intuitive, cum ar fi *acțiunile* (grăirea Sa era urmată în chip pilduitor de o faptă concretă, ca de exemplu o vindecare, o înviere, minune etc.), *individualizările* (insistând, concret, pe atitudini ca: „Dacă ochiul tău te smintește...”, „Dacă-ți va da cineva o palmă...” să se ia

măsurile corespunzătoare cu mesajul Său evanghelic), *contrastul* (Bogatul nemilostiv și săracul Lazăr, Vameșul și fariseul) etc.

▪ **Temeinic, durabil:** El însuși a spus: „Cerul și pământul vor trece, dar cuvintele Mele nu!” (Mc. 13, 31). În același duh, Evanghelistul Ioan notează mărturisirea lui Petru: „Tu ai cuvintele vieții veșnice!” (6, 68). Învățătura Sa, dublată de exemplul iubirii Lui jertfelnice, avea să cucerească definitiv inimile ucenicilor Săi, încât Sfântul Apostol Pavel se întreabă retoric și mărturisitor, totodată: „Cine ne va despărți pe noi de dragostea lui Hristos? Foamea, prigoanele, strămătorările?” (Rom. 8, 35).

▪ **Activ și practic:** vorbește plugarilor despre semănător, podgorenilor despre lucrătorii viei; pescarilor, despre pescuitul minunat; samarinecilor, despre Mesia Cel ce va să vină etc.;

▪ **Educativ:** urmărește nu doar informarea „despre...”, ci *formarea*, zidirea sufletească a omului. Nu urmărește doar cunoașterea celor trecătoare, ci a celor veșnice: „Nu numai cu pâine va trăi omul, ci cu tot cuvântul care iese din gura lui Dumnezeu” (Mt. 4, 4).

2. **Metodele** sunt cele mai eficiente și astăzi: *inductivă* (parabolele), *deductivă* (predica de pe munte), *analitică* (pilda semănătorului), *sintetică* („fiți, dar, voi desăvârșiți...”), *genetică* („Eu sunt așa...”), *experimentală* (pescuirea minunată, înmulțirea pâinilor);

3. **Forma** didactică este atât cea *povestitoare* (acroamatică), așa cum o întâlnim în special în pilde, cât și cea *dialogică* (întrebătoare sau *erotematică*), așa cum o vedem în convorbirile particulare (de ex. cu samarineanca, cu Nicodim etc.).

4. **Moduri de învățământ.** Se disting în special trei: *individual* (Nicodim), *colectiv* (în fața mulțimilor) și *monitorial* (când trimite pe ucenici la propovăduire).

Din cele de mai sus nu trebuie să înțelegem că succesul unic al învățării Mântuitorului s-ar datora exclusiv principiilor, metodelor, formelor, enumerate anterior. „Cheia” impactului suprafiresc al pedagogiei

Sale se datorează în primul rând puterii Sale dumnezeiești, oferind nu o paradigmă catehetică umană, ci una divino-umană. „Cheia” și „noutatea” sunt reprezentate de El însuși: învățătura Sa nu este una teoretică, un fel de „artă pentru artă”, ci una care se întruchipează într-un model desăvârșit, înfățișându-ni-se o identificare deplină între ceea ce a învățat și viața Sa. Cu alte cuvinte, *a trăit pe viu învățătura Sa*. Iată cum vede, spre exemplu, Sf. Ioan Gură de Aur această identificare pentru cei ce sunt chemați să-și asume misiunea învățătorescă: „Și după cum omul, oriunde s-ar arăta, trebuie să se vadă că se deosebește de animale, tot așa și învățătorul trebuie să arate că este învățător și când grăiește și când tace și când stă la masă și când face orice altceva; trebuie să se vadă că este învățător și din mers și din privire și din ținută, într-un cuvânt din toate!”¹⁹ Din aceste motive Mântuitorul trebuie socotit, așa cum inspirat a formulat savantul Simion Mehedinți (1868-1962), „Cel dintâi mare educador al omenirii și adevăratul mântuitor al copiilor”²⁰. Pedagogului Suprem, profesorul-geograf dublat de profesorul-pedagog, Simion Mehedinți, îi consacră aprecieri de mare frumusețe, dintre care spicuim: „Într-un sat din Galileea, s-a ivit acum vreo două mii de ani un tânăr care purta pe fruntea sa lumina unui mare ideal. Încă din pruncie pribeag prin Egipt, el simțise toate disonanțele vieții și nenumăratele scăderi ale oamenilor... Nazarineanul cel inimos se simțea atras nu spre cărturari, farisei și toată oligarhia care înconjura Templul din Ierusalim, ci pentru robii care lucrau în arșița soarelui, flămânzi, bătuți și schingiuiți, pentru paralitici din Vitezda, pentru orbi, leproși, schilozi și alți dezmoșteniți ai sor-

¹⁹ SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Omiliile la Matei*, vol. 23 PSB, trad. Pr. Dr. Dumitru FECIORU, EIBMBOR, București, 1994, p. 823 (tâlcuire la Mt. 23, 6-7).

²⁰ *Scrieri despre educație și învățământ*. Antologie. Ediție îngrijită de Dumitru MUSTER, Editura Academiei, București, 1992, p. 216. Simion Mehedinți, cel mai mare geograf român, trebuie socotit și unul dintre cei mai mari pedagogi pe care i-a avut țara noastră. A fost nu numai un savant ci și un creștin autentic și un naționalist în cel mai bun sens al cuvântului. La instalarea comunismului pe meleagurile noastre el nu s-a „alinat”, asumându-și cu demnitate toate privațiunile prin care a trecut din această cauză. Notăm, fie și în treacăt, câteva dintre cele mai cunoscute scrieri pedagogice ale sale: *Poporul (Cuvinte către studenți)*, București, 1921; *Altă creștere. Școala Muncii*, București, 1929 (vezi și ultima ediție, a 9-a!, Ed. Axia, Craiova, 2003, prefată de pr. V. GORDON); *Apropierea de Iisus prin Biserica noastră, prin alegerea educatorilor*, București, 1935; *Creștinismul românesc*, București, 1995; *Parabole și învățături din Evangelhie*, București, 1925 (reeditată în 2002, cu o prefată semnată de pr. V. GORDON).

ții. Pe toți aceștia voia El să-i ridice din mizeria fizică și morală. Iar ca metodă de urmat, în nemărginita Lui milă față de scăderile omenești, a pus înaintea una singură: *iubește pe aproapele tău, ca pe tine însuși*... fie acela cine va fi și cum va fi, deoarece chiar în cea mai păcătoasă faptură omenească tot se poate să găsești măcar un sâmbure de omenie și, cine știe, o privire prietenească, un cuvânt bun sau un sprijin cât de mic, la timp potrivit, va fi în stare să-l ridice din înjosirea în care se află... Greutatea cea mare pentru tânărul Nazarinean era deci să schimbe întâi sufletul dascălilor, adică al oamenilor maturi, înainte de a îndruma în alt chip creșterea copiilor.”²¹

Mesager al noii porunci („Poruncă nouă vă dau vouă: să vă iubiți unul pe altul, precum Eu v-am iubit pe voi...”, în 13, 34, adică *total, până la jertfă dacă este nevoie*), Mântuitorul a folosit, de fapt, o singură și supremă metodă: a iubirii depline, jertfelnice, susținută cu dumnezeiasca Sa smerenie („S-a smerit pe Sine, făcându-Se ascultător până la moarte – și încă moarte pe cruce!” – Filip. 2, 8). Dacă am face o analiză comparativă între pedagogia Mântuitorului și a filosofilor mari ai antichității, am observa fără greutate că filosofilor erau promotori ai rațiunii, în detrimentul evident al sentimentelor omenești. Bunăoară Socrate (470-399), socotit îndeobște cel mai mare filosof antic, excela în exerciții raționale, în silogisme și finețuri dialectice, dar nu s-a priceput deloc să câștige sufletele contemporanilor, pentru că-i trata de sus, fără smerenie și dragoste, fapt care i-a atras în final dezaprobarea generală, exceptând atașamentul câtorva ucenici fanatici. În cazul său și al multora ca el se confirmă adevărul că *rațiunea îngâmfă, pe când dragostea smerește*. Rațiunea suficientă este soră bună cu mândria, iar iubirea deschisă cunoașterii și acceptării părerii celui alt – soră bună cu smerenia. Așadar, nu doar rațiunii s-a adresat Mântuitorul, cât mai ales sufletului, căci silogismele raționale, oricâtă admirație ar stârni din partea ascultătorilor, nu mișcă inima și nu determină, în final, săvârșirea faptelor bune. De aceea, Mântuitorul ne-a învățat și ne-a dat pildă că apelul la partea emotivă a sufletului omenească este *pârghia cea mai puternică a oricărui învățământ*. Iar pentru cel care cumpănește bine realitățile este limpede că, de fapt, nu ideile conduc lumea, ci sentimentele. Evident, bune sau rele. Însă, dacă Socrate n-a putut

²¹ *Ibidem*, p. 215.

avea Modelul Suprem, fiind scuzabil, pedagogii care au cunoscut Evanghelia nu mai pot face abstracție acum de *cel mai prețios izvor al celei mai înalte și eficiente pedagogii*. O confirmare aparte în acest sens o reprezintă atașamentul față de Evanghelia al celui socotit *cel mai mare pedagog modern, Johann Pestalozzi* (1746-1827). Cu prioritate, două elemente, dovedite esențiale, a desprins el din pedagogia divino-umană a Mântuitorului Iisus Hristos: iubirea nețărmurită și utilizarea maximă a intuiției. „O mare piedică în cunoașterea adevărului, mărturisește Pestalozzi, este știința de vorbe, de care nu se leagă, însă, o cunoaștere reală a lucrurilor... Când pasărea cântă... Când viermele se târăște pe o frunză, atunci tu, învățătorule, curmă lecția de vorbe, deoarece pasărea și viermele învață pe copil mai mult și mai bine. Taci!”²² Tăcerea, ne amintim, era de fapt una din metodele utilizate de Mântuitorul în anumite împrejurări („Și din nou a intrat în pretoriu – Pilat, *n.n.* – și I-a zis lui Iisus: De unde ești Tu?... Dar Iisus tăcea” – In 19, 9).

În literatură pedagogică românească laică, Iisus Hristos a fost recunoscut în mod constant ca Supremul Pedagog, exceptând perioada de tristă amintire 1945-1989, exceptând, de asemenea, cazuri izolate ale unor „pedagogi” atei. Exemplul cel mai strălucit din perioada anterioară comunismului îl avem în scrierile pedagogice ale lui Simion Mehedinți, din care am citat deja în prelegerea de față. Interesant este că și în anii comunismului au fost minți luminate din acest domeniu, care au avut curajul recunoașterii în scris a lui Iisus, ca neîntrecut Învățător. Iată un exemplu: „Hristos a fost un vorbitor cu totul peste nivel, iar parabolele Sale, chiar în traducere, impresionează și pe cel mai adânc adversar al creștinismului”²³. Și să luăm aminte că afirmația este făcută în anul 1973, în plină epocă ceaușistă!

După anul 1989, pedagogii laici creștini au ieșit din „catacombe” și au scris nestingheriți, acordându-I Mântuitorului locul pe care L-a avut din totdeauna în pedagogia românească autentică. Între aceștia în ultima vreme s-a remarcă în chip aparte profesorul de psihologie și pedagogie de la Universitatea din Iași, Constantin Cucos, care, în cel mai recent volum al său cu privire la educația religioasă, consacră 15 pagini referitoare la pe-

²² *Ibidem*, p. 219.

²³ Vasile FLORESCU, *Retorica și neoretica*, Editura Academiei RSR, București, 1973, p. 91.

dagogia Mântuitorului, „hristică” – după cum o numește domnia sa²⁴. Dincolo de unele stângăcii de exprimare, prea „laică”, C. Cucos merită o atenție aparte, în acest demers deloc ușor al *observării impactului actual și concret al catehezei Învățătorului nostru suprem*. Iată, bunăoară, un fragment al descrierii consacrate Mântuitorului: „Iisus Hristos este norma fundamentală, paradigma esențială de la care se va inspira adevăratul creștin în acțiunile sale. În măsura în care noi ne livrăm Lui, și Dumnezeu coboară la noi. *Fiți dar următori ai lui Dumnezeu, ca niște fii iubii* (Ef. 5, 1) – ne cheamă Sfântul Apostol Pavel. Și acest travaliu se cere a fi făcut pe cont propriu și în mod liber, *până vom ajunge la unitatea credinței și a cunoașterii Fiului lui Dumnezeu, la starea bărbatului desăvârșit, la măsura vârstei deplinătății lui Hristos* (Ef. 4, 13). Iisus Hristos este modelul formator prin excelență. Tradiția ne îndeamnă să-L imităm pe El, să-I urmăm exemplul și nu să fim egali Lui. Hristos este un model care transcende omul; acesta din urmă pretinde și caută să-L egaleze, fără însă a atinge statutul Său. Vom face în acest punct următoarea precizare: observăm că modelul hristic îngăduie o perfecționare a atributelor umane reale și nu ne sperie prin intangibilitatea Lui. Spre El au acces toți indivizii, indiferent de slăbiciunile și căderile de circumstanță. Nimeni nu este împiedicat de nimic în acest urcuș.”²⁵ Iar la sfârșitul paragrafului, prof. Cucos conchide: „Hristos ne oferă chipul cu generozitate, dragoste și înțelegere. Dar oamenii rămân responsabili de calitatea *asemănării*.”²⁶

Așadar, făcând abstracție de anumiți termeni mai puțin compatibili cu limbajul teologic, prezentarea făcută Învățătorului Suprem de către acest tânăr profesor neteolog, ca de altfel și câtorva Sfinți Părinți mai cunoscuți²⁷, este o dovadă exemplară a reîntoarcerii pedagogiei laice spre valorile perene ale catehezei creștine.

²⁴ Constantin CUCOS, *Educația religioasă. Repere teoretice și metodice*, Ed. Polirom, Iași, 1999, p. 75-90 (începând cu § *Iisus Hristos ca învățător suprem*, p. 75-78).

²⁵ *Ibidem*, p. 76.

²⁶ *Ibidem*, p. 78.

²⁷ *Ibidem*, p. 47-57.

2. SLUJIREA HARISMATICILOR

Împreună cu Sfinții Apostoli, în Biserica primară au făcut misiune *profeții și didascalii*, ca purtători ai unor harisme speciale, specifice răsenei incandescente a slujirii apostolice. Mărturie despre acești misionari-cateheți depune Sfântul Apostol Pavel, în Epistola I către Corinteni: „Și pe unii i-a pus Dumnezeu în Biserică: întâi **apostoli**; al doilea, **profeți**; al treilea, **învățători**...” (12, 28). Că aceștia aveau un har misionar special ne încredințează tot Sfântul Apostol Pavel, atunci când întreabă retoric: „Oare toți sunt apostoli? Oare toți sunt profeți? Oare toți sunt învățători? Oare toți fac minuni?” (1 Cor. 12, 29)

Dintre harismatici, cei care s-au ocupat în mod expres de catehizare au fost *didascalii*. Ilustrul profesor de teologie, regretatul Teodor M. Popescu, le-a consacrat un studiu cu totul excepțional, intitulat „Primii didascoli creștini”, apărut mai întâi în revista *Studii Teologice*²⁸, iar relativ recent în volumul *Biserica și cultura*²⁹. Iată cum distinge domnia sa slujirile celor trei harisme: „Pe când Apostolul era misionarul profesionist, iar Profetul organul inspirat, care prezice, revelează, cearță și sfătuiește, Didascalul este, așa cum îl arată și numele, învățătorul propriu-zis al comunității, cel care o instruieste mai de aproape în cele ale credinței și moralei creștine, purtător al cunoștinței și înțelepciunii. În triada de slujitori ai cuvântului dumnezeiesc, el este factorul special al învățământului creștin. Numai el are ca funcție determinantă învățătura. Pentru istoria teologiei creștine, didascalul are, de aceea, o importanță pe care n-au avut-o evanghelistul misionar și profetul”³⁰. Misiunea apostolilor și a profeților s-a stins de timpuriu, dar a didascalilor a continuat până prin secolul al V-lea, după cum ne încredințează istoricul bisericesc Socrate.³¹ Cum lesne se poate deduce, didascalii erau rânduiți de către Sfinții Apostoli în comunitățile în care așezau preoți. Astfel, în timp ce preoții se ocupau cu precădere de săvârșirea cultului divin, didascalii aveau în grijă explicarea învățăturilor evanghelice propovăduite de Sfinții Apostoli. Tot

²⁸ Nr. 2/1932 (și în Extras)

²⁹ EIBMBOR, București, 1996, p. 79-182. Pentru importanța deosebită pe care o prezintă acest studiu, cursanții au obligația să-l citească, urmând a fi examinați din el la colocvii.

³⁰ *Biserica și cultura*, p. 86-87.

³¹ *Ibidem*, p. 124.

ei erau cei care protejau aceste învățături de interpretări greșite, de atacurile ereticilor etc. Funcția didascalilor a fost preluată încet-încet de bărbați instruiți, care vor întemeia școli catehetice și alte instituții de învățământ, cu binecuvântarea și sub ascultarea Bisericii.

3. LITERATURA CATEHETICĂ ÎN PRIMELE VEACURI

Câteva repere

Pe lângă cărțile Noului Testament, care ne dau știri foarte importante privitoare la cateheza primelor veacuri, literatură creștină beneficiază de câteva scrieri deosebit de prețioase cu referire la acest subiect. Prezentarea noastră va fi selectivă, având doar scopul de a semnaliza câteva dintre ele, în vederea stimulării unei lecturi individuale din partea cursanților. Astfel, precizăm mai întâi că literatura catehetică a primelor veacuri poate fi clasificată în trei categorii: **a. perioada Părinților Apostolici; b. perioada apologetică-polemică; c. perioada post-apologetică**. Facem de asemenea precizarea că demersul catehetic de astăzi nu poate ignora bogăția informativă și mai ales *formativă* pe care izvoarele patristice le oferă preoților și dascălilor de religie din zilele noastre. Operele Sfinților Părinți, ca o fericită completare și tâlcuire a Sfintei Scripturi, constituie temelia pe care se zidește edificiul trainic al unui învățământ complet, care să-și poată împlini scopul, acela de a *forma caractere religios-morale*, țintind în ultimă instanță *desăvârșirea*, în vederea mântuirii. Cunoașterea și utilizarea lor de către noi, cei de azi, urmează, de fapt, sfatului înțelept dat de Sfântul Apostol Pavel, atât de potrivit în acest sens: „Aduceți-vă aminte de mai-marii voștri, care v-au grăit vouă cuvântul lui Dumnezeu; priviți cu luare aminte cum și-au încheiat viața și urmați-le credința” (Evrei 13, 7). Prezentăm, așadar, câteva dintre cele mai cunoscute repere patristice, scrieri ale unor vrednici „mai-mari” ai noștri, conform perioadelor mai sus enunțate³²:

³² Pentru acest capitol utilizăm cu precădere manualele de Catehetică tipărite la EIBMBOR: al Pr. Prof. Dr. D. CĂLUGĂR, pentru Institutele Teologice, București, 1976, p. 26-33 și al Pr. Prof. N. PETRESCU, pentru Seminariile Teologice, București, 1978, p. 33 ș.u.

III.

Cateheza în primele
veacuri creștine

1. CATEHEZA SFINȚILOR APOSTOLI

Formați la „Școala catehetică” a Mântuitorului Iisus Hristos, Sfinții Apostoli, ascultători poruncii Sale „*Mergând, învățați toate neamurile...*” (Mt. 28, 19), au continuat misiunea Sa catehetică, rânduind, totodată, episcopi, preoți și diaconi, pentru plinirea slujirii învățătoarești. Factorul esențial în demersul catehetic apostolic nu se leagă, însă, de o anumită știință pedagogică, cu toate că ei erau înțelepți prin firea lor și înțelepți prin harul Sfântului Duh, ci de o *nefărmurită dragoste față de Hristos și Evanghelia Sa, dar și față de cei cărora propovăduiau*. Așa se explică râvna lor jertfelnică, știut fiind faptul că numai iubirea totală poate determina sacrificiul. De aceea, Sfinții Apostoli, în slujba lor învățătoarească, s-au dus la moarte ca la nuntă. Sfântul Apostol Pavel exprimă în mod admirabil acest temei al iubirii de Hristos, ca mobil suprem al râvnei lor nelimitate: „Cine ne va despărți pe noi de dragostea lui Hristos? Necazul, sau strămtorarea, sau prigoana, sau foametea, sau lipsa de îmbrăcăminte, sau sabia? Precum este scris (în Ps. 43, 24, n.n.): *Pentru Tine suntem omorâți toată ziua, socotiți am fost ca niște oi de junghiere...* Căci sunt încredințat că nici moartea, nici viața, nici îngerii, nici stăpânirile, nici cele de acum, nici cele ce vor fi... nu vor putea să ne despartă pe noi de dragostea lui Dumnezeu, cea întru Hristos Iisus, Domnul nostru” (Rom. 8, 35-39).

Înarmați cu această dragoste și întăriți cu puterea Sfântului Duh, primit la Cincizecime, Sfinții Apostoli au cutreierat trei continente (Asia,

Europa și Africa), propovăduind Evanghelia și întemeind peste tot comunități creștine. O dată cu întemeierea lor, ei rânduiau episcopi și preoți, cărora le porunceau să vegheze la păstrarea nealterată a învățaturii evanghelice. Misiunea catehetică s-a desfășurat în parte în scris (consemnată parțial în cele 27 de cărți ale Noului Testament), în parte oral (consemnată sporadic în alte scrieri decât cele neo-testamentare).

Scopul prioritar al catehezei apostolice era pregătirea catehumenilor pentru Taina Sfântului Botez. **Obiectul** catehizării: *cuvântul Domnului, Sfânta Evanghelie*. Mărturisirea Sfântului Apostol Pavel este programatică, în acest sens, pentru toate timpurile: „Căci nu ne propovăduim pe noi înșine, ci pe Hristos!” (II Cor. 4, 5).

Metodele și formele catehizării erau adaptate corespunzător situațiilor concrete. Astfel, Sfântul Apostol Pavel, în convorbirile catehetice cu iudeii folosea argumente din Legea Veche, iar cu păgânii, argumente raționale (uneori filosofice), intuitive etc., desprinse din viața, obiceiurile și gândirea lor. Învățământul catehetic se desfășura gradat, de cele mai multe ori *inductiv (de la simplu la complex)* așa cum mărturisește același Sfânt Apostol Pavel, atunci când le scrie corintenilor: „V-am hrănit cu lapte, iar nu cu bucate (tari, n.n.), căci încă nu erăți în stare; și nici chiar acum nu sunteți în stare, fiindcă sunteți încă trupești” (I Cor. 3, 2-3). Cu același înțeles le scrie corințienilor săi evrei: „Fiindcă voi, cei ce de multă vreme ar fi trebuit să fiți învățători, încă mai aveți nevoie ca cineva să vă învețe întâile gândurii ale cuvintelor lui Dumnezeu; și ați ajuns să aveți nevoie de lapte, nu de hrană tare. Căci tot cel ce se hrănește cu lapte e un nepriceput în cuvântul dreptății, fiindcă e prunc; iar hrana tare e pentru cei desăvârșiți, care prin obișnuință au simțurile deprinse să deosebească binele și răul” (5, 12-14).

Râvna și tactul pedagogic al Sfântului Apostol Pavel se vădesc, de altfel, din propria-i mărturisire, atunci când spune: „Tuturor toate m-am făcut, pentru ca-n orice chip să-i mântuiesc” (I Cor. 9, 22). Metodele și formele de catehizare ale Sfântului Apostol Pavel, cunoscute mai bine decât în cazul celorlalți Apostoli, datorită scrierilor neo-testamentare, sunt emblematice pentru toți Apostolii și ucenicii lor. Toți, fără excepție, s-au făcut *tuturor toate* pentru a-și îndeplini mandatul încredințat.

a. Perioada Părinților Apostolici. Se numesc *Părinți Apostolici* scriitorii creștini care au trăit în a doua jumătate a secolului întâi și prima jumătate a secolului al doilea, care au fost ucenici ai Sfinților Apostoli, sau cel puțin i-au cunoscut³³. Cele mai însemnate scrieri ale Părinților Apostolici sunt: *Învățătura celor doisprezece Apostoli (Didahia)*³⁴, *Epistola* lui Barnaba, *Epistolele către Corinteni* ale Sf. Clement Romanul, *Epistolele* Sf. Ignatie al Antiohiei (Teoforul), *Epistola* Sf. Policarp al Smirnei, *Păstorul* lui Herma, *Epistola către Diognet* etc.³⁵

Alături de aceste scrieri, de mare importanță sunt și *Constituțiile Apostolice*, operă al cărei autor nu este cunoscut, apărută probabil în sec. III-V, alcătuită din opt cărți, care conțin un rezumat al întregii învățături dogmatice, morale și cultice a Bisericii primare.

b. Perioada apologetico-polemică a înregistrat opere ale *apologetilor greci*, ca: *Quadratus*, *Ariston de Pella*, *Sf. Justin Martirul și Filosoful* (Apologiile I și II, Dialogul cu iudeul Trifon), *Miltiade*, *Apolinarie*, *Meliton de Sardes*, *Tațian Asirianul*, *Teofil al Antiohiei*, *Atenagora Atenianul* etc.³⁶ și ale *apologetilor latini*: *Tertulian*, *Menunciu Felix*, *Sf. Ciprian* etc.³⁷

c. Literatura catehetică de după epoca apologetică, înregistrează lucrări de adâncă erudiție, precum: *Pedagogul* (Clement Alexandrinul),

³³ Termenul „Părinți apostolici” nu a fost cunoscut antichității creștine. El a fost pus în circulație în secolul al XVII-lea de primul editor al acestor scrieri, J. B. COTELIER, în lucrarea sa *Patres aevi apostolici*, două volume, 1672. Vezi vol. *Scrierile Părinților Apostolici*, vol. I din colecția PSB, trad. de Pr. D. FECIORU, EIBMBOR, București, 1979, p. 9.

³⁴ O dată cu această cunoscută scriere, anumite tratate Catehetice nominalizează și *Epistola celor 11 Apostoli*, conservată în coptă și armeană. Este vorba de o scriere din veacul al II-lea, alcătuită de fapt din trei lucrări diferite (un „Testament”, „O epistolă catehetică dogmatică” și o „Apocalipsă”), care ne dau informații interesante cu privire la comunitățile iudeo-creștine primare. Amănunte în lucrarea *La catéchèse aux premiers siècles*, Cours du R. P. Jean DANIELOU, rédigé par Régine du Charlat, Ecole de la Foi, Paris, 1968, p. 26-27.

³⁵ *Ibidem* – în cuprinsul a 350 p.

³⁶ *Apologeți de limba greacă*, vol. 2 din colecția PSB, trad. de Pr. T. BODOGAE, Pr. Olimp CĂCIULĂ și Pr. D. FECIORU, EIBMBOR, București, 1980, 390 p.

³⁷ *Apologeți de limbă latină*, vol. 3 din PSB, trad. Nicolae CHIȚESCU, Eliodor CONSTANTINESCU, Paul PAPADOPOL, David POPESCU, EIBMBOR, București, 1981, 508 p.

Catehezele (Sf. Chiril al Ierusalimului), *Marele cuvânt catehetic* (al Sf. Grigorie de Nyssa) etc.

Asupra acestora din urmă vom zăbovi cu un scurt comentariu, întrucât prezintă un mare interes nu numai pentru istoria catehezei, ci și pentru învățământul religios de astăzi.

– *Pedagogul*³⁸ aparține marelui erudit creștin Clement Alexandrinul (sec. II-III), scriitor cu o cultură literară, filosofică și teologică strălucită, la care se adaugă o excelentă elocință. Scrierea se adresează catehumenilor din Alexandria, în sânul cărora se strecuraseră niște deprinderi păgâne. Este compusă din trei cărți și se încheie cu un imn de slăvire a Mântuitorului. De fapt, El este Pedagogul Suprem, după cum însuși Clement mărturisește: „Pedagogul nostru, însă, este Sfântul Dumnezeu Iisus, Cuvântul, Care conduce întreaga omenire. Însuși iubitorul de oameni Dumnezeu ne este Pedagog”³⁹. Tot în același capitol (al VII-lea, *Cartea I*), Clement propune și o „definiție” a Pedagogiei creștine: „Pedagogia este credința în Dumnezeu; este învățătură a slujirii lui Dumnezeu; este instruirea spre cunoașterea adevărului; este viețuire dreaptă, care duce la cer”⁴⁰.

– *Catehezele Sf. Chiril al Ierusalimului* constituie și astăzi, ca și în sec. al IV-lea când au fost rostite, un izvor deosebit de prețios pentru Catehetica creștină⁴¹, mult apreciat de teologii români, dovadă fiind studiile și articolele consacrate lor⁴². Sunt în număr de 24: *Procateheza*, 18 *cateheze către catehumeni (care urmau să fie botezați)* și 5 *cateheze mistagogice, adresate celor de curând botezați (neofiților)*.

– *Procateheza* este un prolog al catehezelor, în care se dau sfaturi celor care voiesc să intre în creștinism. Ea începe cu o revărsare a bucuriei din partea autorului, pentru cei care au fost chemați a fi pregătiți pentru

³⁸ A se vedea CLEMENT ALEXANDRINUL, *Scrieri – Partea întâi*, vol. 4 din colecția PSB, EIBMBOR, trad. Pr. D. FECIORU, București, 1982, p. 165-362.

³⁹ *Ibidem*, p. 198.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 196.

⁴¹ Sf. CHIRIL al Ierusalimului, *Catehezele*, trad. Pr. D. FECIORU, București, partea I, 1943 (*Procateheza* și primele 12 *Cateheze*) și partea a II-a, 1945 (*următoarele 12 Cateheze*), Colecția „Izvoarele Ortodoxiei”, numerele 6 și 7. A se vedea și ediția recentă, sub titlul *Cateheze*, EIBMBOR, București, 2003, 386 p.

⁴² A se vedea *Bibliografia Generală*, atașată la sfârșitul Cursului, în care am notat câteva dintre aceste studii și articole.

Botez: „Acum suflă asupra voastră, care aveți să fiți luminați”⁴³, mireasma fericirii! Acum adunați florile cele duhovnicești, ca să împlețiți cununile cerești! Acum a adiat mireasma cea bună a Sfântului Duh! Acum ați ajuns la porțile palatului împărătesc! Să dea Dumnezeu ca să fiți luați înăuntru chiar de Împăratul! Acum s-au arătat florile pomilor! Să dea Dumnezeu ca și rodul să fie desăvârșit! Deocamdată numele vostru vi s-a înscris și ați fost chemați la oaste. Purtați în mâini făclii pentru alaiul de nuntă și doriți să aveți viețuire cerească! Bună este intenția voastră! Iar ei îi urmează nădejdea. Căci nu minte cel care a spus: *«Toate le lucrează spre binele celor care iubesc pe Dumnezeu»* (Rom. 8, 28). Dumnezeu este bogat în facerea de bine; totuși așteaptă din partea fiecăruia o voință sinceră. Pentru aceasta, Apostolul a adăugat: *«Celor care sunt chemați potrivit voinței»* (Rom. 8, 28). Dacă voința ți-e sinceră, atunci Dumnezeu te cheamă. Dar dacă ești cu trupul aici, dar nu ești și cu mintea, nici un folos nu ai. S-a apropiat odinioară și Simon Magul de baia botezului. A fost botezat, dar n-a fost luminat. Și-a cufundat trupul în apă, dar nu și-a luminat inimă cu Duhul. Trupul s-a coborât și s-a ridicat iarăși, dar sufletul nu s-a îngropat împreună cu Hristos și nici nu s-a sculat împreună cu Hristos. Îți dau exemple de căderi, ca să nu cazi și tu”⁴⁴.

– **Cateheza I** se dezvoltă pe textul de la Isaia 1, 16: „Spălați-vă și vă curățiți și scoateți vicleșugurile din inimile voastre dinaintea ochilor Mei”;

– **Cateheza a II-a** tratează despre pocăință, despre iertarea păcatelor, despre cel potrivit etc., având drept călăuză un text din Iezechiel: „Dreptatea dreptului peste el va fi și fărădelegea celui fără de lege peste el va fi. Dacă cel fără de lege se va întoarce de la toate fărădelegile lui, va trăi negreșit și nu va muri!” (18, 20-21);

– **Cateheza a III-a** este un fel de „lecție” despre Botez, pe baza textului de la Romani 6, 3-4: „Sau nu știți că oricând ne-am botezat în Hristos Iisus, ne-am botezat întru moartea Lui? Deci ne-am îngropat cu El, în moarte, prin Botez”;

⁴³ „Care aveți să fiți luminați” (φωτισόμενοι) – referire la cei care se pregăteau să primească taina Sfântului Botez. Astfel, termenul φωτισόμενοι devine sinonim cu βαπτισόμενοι (nota trad.)

⁴⁴ *Partea I*, vol. 6, p. 37 ș.u.

– **Cateheza a IV-a** tratează despre zece dogme, cuprinse, de fapt, în Simbolul Credinței: *despre Dumnezeu, despre Hristos, despre Cruce, despre Înviere* etc. pe baza textului de la Coloseni 2, 8;

– **Cateheza a V-a** vorbește despre virtutea credinței, pornind de la textul din Evrei 11, 1: „Credința este adevărarea celor nădăjduite, dovedirea lucrurilor nevăzute”;

– **Cateheza a VI-a** explică primul articol din Simbolul Credinței;

– **Cateheza a VII-a** conține învățătura despre Tatăl și atributele Sale, pornind de la cuvintele: „Pentru aceasta îmi plec genunchii înaintea Tatălui, din care se numește tot numele părintesc, în cer și pe pământ” (Efeseni 3, 14-15);

– **Cateheza a VIII-a**, plecând de la citatul din Ieremia 32, 18-19 (*„Dumnezeule mare și puternic, Doamne mare în sfat și puternic în lucruri, atotputernice”*), explică atributul atotputerniciei lui Dumnezeu-Tatăl;

– **Cateheza a IX-a** explică expresia din Crez „Făcătorul cerului și al pământului, al tuturor celor văzute și nevăzute”, pe baza citatului din Iov 38, 2;

– **Cateheza a X-a** explică primele cuvinte din articolul al II-lea al Simbolului de Credință: „Și întru Unul Domn Iisus...”, pe baza textului din I Corinteni 8, 5-6;

– **Cateheza a XI-a** explică în continuare cuvintele din Crez „Fiul lui Dumnezeu, Unul-Născut, Carele din Tatăl S-a născut...”;

– **Cateheza a XII-a** tâlcuiește articolul al III-lea din Simbolul Credinței, citând textele din Isaia 7, 10-14, cu scopul de a combate pe eretici și pe iudei;

– **Cateheza a XIII-a** vorbește despre Cruce, răstignirea și îngroparea Domnului, îndemnând la cinstirea Sfintei Cruci;

– **Cateheza a XIV-a**, ținută în ziua Sfintelor Paști, explică articolele V și VI din Crez, despre *Înviere și Înălțare*;

– **Cateheza a XV-a** vorbește despre venirea întru slavă a Domnului nostru Iisus Hristos, ca să judece viii și morții (*articolul al VII-lea din Crez*);

– **Cateheza a XVI-a** explică articolul al VIII-lea din Crez, vorbind despre Duhul Sfânt, combatând, totodată, ereziile lui Simon Magul, Manes (gnostic din secolul al III-lea) și altele;

– **Cateheza a XVII-a** continuă explicațiile despre Sfântul Duh;

– **Cateheza a XVIII-a**, ultima din cele „pentru cei care au să se lumineze”, vorbește despre Biserică (*articolul al IX-lea din Crez*).

Facem mențiunea că toate aceste 18 cateheze au fost ținute înainte de Sfintele Paști, iar în ziua Praznicului, după ce au fost botezați, catehumenii au purtat numele de „luminați” sau „neofiți”. În Săptămâna luminată, Sfântul Chiril le ține alte 5 cateheze, numite „mistagogice” (κατηχησὲς μυσταγωγικαί):

- Cateheza I mistagogică (XIX) explică ritualul Tainei Sf. Botez;
- Cateheza a II-a mistagogică (XX) continuă explicația începută în cateheza anterioară;
- Cateheza a III-a mistagogică (XXI) vorbește despre Taina Mirungerii și despre ungerea propriu-zisă, pe care Sfântul Părinte o numește „χρίσμα”;
- Cateheza a IV-a mistagogică (XXII), vorbește despre Taina Sfintei Euharistii;
- Cateheza a V-a mistagogică (XXIII) explică momentele mai însemnate din Sfânta Liturghie, ca și simbolismul lor.

- *Marele Cuvânt Catehetic al Sfântului Grigorie de Nyssa* (Λόγος κατηχητικός ὁ μέγας) este cea mai importantă lucrare a sa⁴⁵. Scrisă pe la anul 385, lucrarea cuprinde 40 de capitole și are mai mult un conținut dogmatic, fiind adresată dascălilor creștini din acea vreme (între care și didascalii, despre care am vorbit mai sus). În accepțiunea de azi, această lucrare ar putea fi inclusă în categoria catehismelor, dar depășește cu mult nivelul mediu al acestora. Scrierea este structurată în trei părți, precedate de un prolog în care vorbește despre rolul pe care îl are catehetiza. *Prima parte* tratează despre Sfânta Treime; *a doua parte* despre păcat, întrupare și mântuirea prin Hristos; *a treia*, despre Botez și Euharistie.

Dintre autorii de literatură catehetică ai primelor veacuri din Apus evidențiem doi Părinți:

⁴⁵ Vezi vol. Sf. Grigorie de NYSSA, *Marele cuvânt catehetic*, trad. de T. CRISTESCU și N. BARBU, București, 1947; ediția a II-a, 1998 (Ed. Sophia). Pentru teologia Sf. Grigore de Nyssa, mai ales cu privire la om și la mântuire, a se vedea teza de doctorat a pr. Vasile RĂDUCĂ, *Antropologia Sfântului Grigore de Nyssa*, EIBMBOR, București, 1996, 403 p.

*Sfântul Niceta de Remesiana*⁴⁶, cu lucrarea *Catechismus sive instructionis libelli sex* (Catehismul, sau șase cărțile de învățătură), scrisă între anii 374 și 381, cu învățături pentru candidații la Botez (competentes). S-au păstrat în întregime numai cărțile a III-a și a V-a. Între preocupările principale se numără combaterea păgânismului, a politeismului, ocultismului și astrologiei.

*Fericitul Augustin*⁴⁷ cu scrierea *De catechisandis rudibus* (Despre trebuința de a-i învăța pe cei simpli), scrisă aprox. pe la anul 400, în 27 de capitole, adresată unui diacon din Cartagina, Deogratias, la cererea acestuia, pentru a-i fi îndrumar în lucrarea lui de catehizare. Această lucrare este considerată *primul manual de catehetică al Bisericii primare apusene*, după cum *Pedagogul* lui Clement Alexandrinul este socotit primul manual de catehetică din Orient. Este structurată în trei părți: prima tratează despre *materia* învățământului catehetic, a doua despre *procedeele* (metodele) adecvate învățământului, iar a treia despre *ținuta catehetului*. Amintim, de asemenea, că Fericitul Augustin a lăsat, între altele, și o altă lucrare din domeniul catehético-pedagogic, *De Magistro* (Despre Învățător), tradusă și în limba română⁴⁸. Această lucrare se prezintă sub forma unui dialog cu fiul său Adeodatus (fruct al unei iubiri nelegitime, de dinainte de convertire, mort la vârsta de 17 ani, copil de o inteligență precoce, care-l speria uneori pe tatăl său). Linia călăuzitoare a lucrării este Dumnezeu, „Unicul Învățător”, Care se află în ceruri și pe Care, după opinia Fericitului Augustin, în măsură în care vom învăța mai mult, Îl vom iubi mai mult. „A-L iubi și a-L cunoaște” înseamnă adevărata fericire pe care pretind toți că o caută, dar puțini sunt aceia cărora le este dată bucuria de a o fi găsit cu adevărat.

⁴⁶ Pentru viața și opera Sf. NICETA de Remesiana, vezi Pr. Ștefan ALEXE, „Sfântul Niceta de Remesiana și ecumenicitatea patristică din sec. IV și V”, Teză de doctorat, S.T. XXI, 1969, nr. 7-8, p. 453-587.

⁴⁷ Fer. AUGUSTIN, *De catechisandis rudibus*, MIGNE, P.L. XXXX, col. 309-348; (vezi și *Oeuvres complètes de Saint Augustin*, text bilingv, trad. par PERONNE, VINCENT & comp., Paris, 1869, tom. XXI (Sur la manière d'enseigner la doctrine chrétienne aux ignorants), p. 394-443, trad. rom. de George Bogdan ȚARA, *Prima cateheză. Inițiere în viața creștină*, ediție bilingvă, Polirom, Iași, 2002;

⁴⁸ Idem, *De magistro*, P.L. XXXII, col. 1193-1220; trad. rom. Eugen MUNTEANU, Institutul European, Iași, 1995 (ediție bilingvă).

4. CATEHUMENATUL

Sub acest nume, se cuprinde perioada dintre jumătatea secolului al II-lea și secolul al V-lea, în care, sub o formă organizată, s-a desfășurat catehizarea iudeilor și a păgânilor în scopul încreștinării. Ca formă neorganizată didactic putem vorbi de catehumenat chiar de pe vremea Sfinților Apostoli, întrucât era firesc ca înainte de Botez candidații să fie instruiți, pentru a putea da dovadă, apoi, despre credința lor. Cu timpul s-a simțit însă nevoia unui învățământ catehetic cu un program coerent, pe o anumită durată, în funcție de situațiile specifice. Primele dovezi despre organizarea catehumenatului le avem în jurul anului 150, în scrierile Sf. Justin Martirul și Filosoful. Astfel, în *Apologia I*, notează între altele: „Toți cei care s-ar încredința a crede că lucrurile acestea învățate și propovăduite de noi sunt adevărate și care făgăduiesc că vor putea trăi așa, sunt învățați să se roage și să ceară de la Dumnezeu, postind, iertarea păcatelor pe care le-au săvârșit mai înainte, în timp ce noi, la rândul nostru, ne rugăm și postim laolaltă cu ei. Apoi, ei sunt conduși de noi undeva, unde este apă și sunt renăscuți acolo, în același fel în care noi înșine am fost renăscuți; ei primesc atunci o baie în apă, în numele Părintelui tuturor și Stăpânului Dumnezeu și al Mântuitorului nostru Iisus Hristos și al Sfântului Duh”⁴⁹. Iar puțin mai încolo: „...Iar baia aceasta se numește *luminare*, întrucât cei care primesc toate cele în legătură cu ea devin apoi *luminați la minte*”⁵⁰. Observăm, așadar, că înainte de baia Botezului, avea loc un anumit instructaj, fiind învățați să se roage, să postească etc., iar după „baie” se numeau „luminați”, termen pe care îl întâlnim și în alte scrieri din perioada catehumenatului, cum am văzut mai sus, de exemplu, în *Catehezele* Sf. Chiril al Ierusalimului.

Instrucția catehetică, aflăm tot de la Justin Martirul, era asigurată de cateheți. Iar catehumenii au fost împărțiți inițial în două categorii: *cei instruiți elementar și înaintați*.

Conținutul instruirii îl constituia învățătura de bază a Bisericii, cuprinsă îndeosebi în Simbolurile de Credință. Evident, era explicată doctrina despre Sfânta Treime, Biserică, Taină, moarte, înviere, viața veșnică etc., alături de învățăturile morale, necesare unei conduite creștine firești.

Durata catehumenatului a crescut progresiv (aflăm din *Constituțiile Apostolice*, în special *Cartea a VII-a*): 3 luni, 1 an, 2 și chiar 3 ani.

Treptele catehumenatului erau trei: *ascultătorii* (participau la Sfânta Liturghie până la „Câți sunteți chemați...”); *ingenunchetorii* – catehumeni mai avansați (participau până la *Heruvic*); *luminați*, numiți și *competenți*, erau catehumenii înscriși deja pe listele pentru Taina Botezului, cu 40 de zile înaintea Sfințelor Paști.

Inițial, Botezul se săvârșea numai în sâmbăta Paștilor. Noii botezați se numeau „luminați” sau „neofiți” și umblau îmbrăcați într-o haină albă toată Săptămâna Luminată (de la Paști până la Duminica Tomii). Mai apoi Botezul s-a săvârșit și în ajunul altor Praznice Împărătești: *Nașterea, Botezul, Rusaliile, Floriile*. Ca o reminiscență (și dovadă) a acestui fapt este cântarea la Liturghie „Câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați și-mbrăcat...”, în loc de Trisagion.

CONCLUZII

La finele acestui succint excurs în slujirea catehetică a primelor veacuri creștine se impun câteva observații generale:

- fiecare dintre cele patru paragrafe tratate ar fi meritat, având în vedere importanța lor, un număr mult mai mare de pagini, în care să fie prezentate și alte aspecte decât cele menționate. Din rațiuni metodologice, am procedat la această restrângere asupra strictului necesar, în special pentru a nu încărca excesiv cursul;

- informațiile sumare incluse în această prelegere pot fi completate prin aprofundarea bibliografică, cu deosebire prin analizarea lucrărilor mai importante, semnalate atât în interiorul capitolelor, cât și la notele de subsol. După cum ușor se poate observa, am semnalat cu precădere lucrările traduse din operele Sfinților Părinți, pentru gradul ridicat de accesibilitate, dar studenții pot apela și la altele, netraduse încă, fie în text original, fie în variantele unor limbi moderne, de largă circulație, cum sunt cele din cunoscuta colecție *Sources Chrétiennes*⁵¹;

⁴⁹ În vol. 2 PSB, *Apologeți de limbă greacă*, cap. LXI, trad. Pr. D. BODOGAE, Pr. D. FECIORU și Pr. O. CĂCIULĂ, EIBMBOR, București, 1980, p. 66.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 67.

⁵¹ Dintre lucrările reprezentative străine, pentru detalii cu privire la cateheza primelor veacuri notăm (și recomandăm) în special două: 1. COLOMB, Joseph, *Le service de l'Evangile*, Manuel catéchétique (catolic), Vol. I și II, Desclée – Paris, 1968, 611 + 816

- precizăm, de asemenea, că unele dintre lucrările catehetice importante, din aceeași perioadă a primelor veacuri creștine, vor fi menționate în capitolul următor, în cadrul Școlilor catehetice, context în care au slujit părinții și scriitorii bisericești.

p.: 2. Cours du R. P. Jean DANIELOU, rédigé par Régine du Charlat, *La catéchèse aux premiers siècles*, Ecole de la Foi, Paris, 1968, 270 p.

IV. Școlile catehetice

La fel ca în capitolele precedente, nici aici nu ne propunem să intrăm în prea multe detalii istorice, pe care cei interesați le pot afla în manualele de specialitate, ci să punctăm doar care au fost marile centre ale catehizării, reprezentanții mai de seamă, operele lor principale cu acest subiect (inclusiv tematica acestora), totodată ce anume din aceste opere poate sluji demersului catehetic actual.

ALEXANDRIA

În acest centru vestit al antichității a predicat Sfântul Marcu, unul din cei șaptezeci de ucenici ai Mântuitorului, autor al Evangheliei a doua. Iată ce ne relatează Eusebiu de Cezareea în privința lui: „Despre Marcu se spune că a fost cel dintâi trimis să predice Evanghelia în Egipt, așa cum a compus-o, și tot el a întemeiat acolo primele biserici”⁵². Iar în *Cronică* spune că Marcu a evanghelizat și Alexandria, știre preluată probabil de la Dionisie, episcopul Alexandriei, ucenic al lui Origen, la care Eusebiu se referă deseori în *Istoria* sa⁵³.

În acest centru evanghelizat deja, pe la jumătatea secolului al II-lea s-a deschis o importantă școală catehetică, al cărei prim conducător a fost *Panten* (pe la anul 180). Interesant este faptul că școala alexandrină este cunoscută sub nume diferite: *școala cuvintelor sau învățăturilor sacre* (διδασκαλείον τῶν ἱερῶν λόγων), *școala catehizării* (τὸ τῆς κατηχή-

⁵² Vezi, EUSEBIU DE CEZAREEA, *Scrieri* - *Partea I*, PSB, vol. 13, EIBMBOR, trad. Pr. T. BODOGAE, București, 1987, p. 82.

⁵³ *Ibidem*, nota 84.

σεως διδασκαλεῖον); *adunarea (pentru învățătură) a credincioșilor* (ἡ τῶν πιστῶν διατριβή) sau, simplu, *Școala din Alexandria* (τὸ κατ' Αλεξάνδρειαν διδασκαλεῖον). După Panten, cei mai valoroși cateheți au fost **Clement Alexandrinul** (150-217) și **Origen** (185-255). La început această școală nu a fost întreținută de Biserică, ci prin mijloace particulare. Origen, de pildă, pentru a putea trăi vindea manuscrise ale unor autori profani pe care le posedă, sau dădea lecții particulare. Însă erudiția profesorilor alexandrini avea să se răsfrângă benefic asupra prestigiului școlii, în special prin studierea și interpretarea Sfintei Scripturi. **Metoda prioritară de interpretare în această școală era cea alegorică**⁵⁴. Această tendință mistică de abordare a textelor sfinte va fi temperată, în plan general, prin interpretarea *literală* pe care se va axa Școala din Antiohia, despre care vom vorbi mai jos. De la Clement notăm trei lucrări mai importante: *Pedagogul*, *Protrepticul* și *Stromatele*. Dintre acestea, în ceea ce privește Catehetica, cel mai mult ne interesează *Pedagogul*⁵⁵, despre care am făcut deja câteva remarci în prelegerea anterioară⁵⁶. Ca și alți mari dascăli creștini, Clement urmărea întemeierea unei științe creștine care să contracareze și să învingă orgoliul „științei” păgâne. El nu respinge, de fapt, filosofia păgână, pe care o aseamănă oarecum cu Vechiul Testament, care pregătește receptarea Noului Testament. El apreciază știința în general, însă pe cea creștină în mod cu totul special, pe care o consideră, de fapt, *prima treaptă a mântuirii*. *Pedagogul* este considerat, astfel, primul tratat științific de pedagogie din care s-a alimentat tradiția creștină privind educația în toate timpurile.

⁵⁴ Paradoxal, se pare că Origen a interpretat *literal* un text scripturistic semnificativ, Mt. 19, 12, în care se vorbește despre fameni. Este posibil, așadar, ca această interpretare să-l fi determinat să se castreze, fapt care i-a atras o sumedenie de necazuri, inclusiv post-mortem (condamnarea de către sinodul al V-lea ecumenic). Am folosit, însă, expresiile „se pare” și „probabil”, pentru că nu este exclus ca alte motive să fi fost determinante, între care și încercarea de a contracara acuzațiile că ar umbla cu femei, după cum menționează istoricul Eusebiu de Cezareea (*op. cit.*, cap. VIII, p. 231).

⁵⁵ Observații pertinente asupra personalității lui Clement și a lucrării *Pedagogul* face C. CUCOȘ, în *Educația religioasă. Conținut și forme de realizare*, EDP, București, 1996, 29-31. De asemenea, în volumul *Educația religioasă. Repere teoretice și metodice*, Polirom, 1999, p. 47-48.

⁵⁶ Menționăm, totodată, că face parte din bibliografia obligatorie pentru examen, fapt care obligă pe cursanți să o citească în particular și să remarce elementele constitutive, în special cele cu aplicabilitate actuală.

Origen s-a impus posterității în domeniul doctrinar-catehetic în special prin lucrarea *Despre Principii* (Περὶ Ἀρχῶν), adică „Despre Începuturi”, în patru cărți, în care prezintă învățătura creștină despre: *Sfânta Treime, îngeri, lume, om, suflet, înviere, libertate, Sfintele Scripturi* etc.⁵⁷ Om de mare căldură sufletească și de adâncă profunzime a convingerilor religioase, în același timp dascăl de strălucită erudiție, în special în domeniul biblic și dogmatic, el a fost considerat, totodată, „cel mai popular catehet al veacului al III-lea, care și-a petrecut toată viața în câmpul învățăturii și al predicii”, cum se exprimă un cercetător francez pe la începutul secolului al XX-lea⁵⁸. Scopul lucrării *Despre Principii* este cel mărturisit de Origen însuși: „Am scris această lucrare; pe de o parte, pentru aceia dintre credincioșii noștri care caută explicarea în haina rațională a principiilor de credință; dar pe de altă parte, am vrut să dau și un răspuns împotriva ereticilor care mereu ne provoacă la discuții neplăcute”⁵⁹.

ANTIOHIA

Este vorba de capitala provinciei romane Siria⁶⁰, în care, după moartea martirică a Sfântului Arhidiacon Ștefan, s-au refugiat mulți dintre creștinii de la Ierusalim de teama represaliilor. Aici va propovădui și Sfântul Apostol Pavel împreună cu Barnaba (Fapte 11, 26) și cu alți „prooroci și învățători” (Fapte 13, 1). Reținem, de asemenea, că în *Antiohia ucenicii lui Hristos s-au numit prima oară creștini* (Fapte 11, 26-27).

Aici va ființa o puternică școală catehetică, cei mai de seamă reprezentanți ai ei fiind următorii: *Lucian Martirul*, întemeietorul ei, *Diodor de Tars*, *Sf. Ioan Gură de Aur* (†407). Linia prioritară de interpretare a Sfintei Scripturi a fost *cea literală, sau istorico-gramaticală*, cum se poate observa foarte bine îndeosebi la Sfântul Ioan Gură de Aur, repre-

⁵⁷ Vezi trad. rom. ORIGEN – *Scrieri alese*, vol. 8 PSB, EIBMBOR, trad. Pr. T. BODOGAE, București, 1982, 297 p.

⁵⁸ J. G. BARDY, „Un prédicateur populaire au IIIe siècle”, în *Revue pratique d'apologetique*, Toulouse, 1927, p. 515.

⁵⁹ ORIGEN – *Scrieri alese*, vol. 8 PSB, EIBMBOR, trad. Pr. T. BODOGAE, București, 1982, p. 14.

⁶⁰ Facem această precizare, pentru a nu se confunda cu *Antiohia Pisidiei*, oraș din provincia romană numită „Galatia” (vezi Fapte 13, 14-44); cf. Pr. Dr. Ioan MIRCEA, *Dicționar al Noului Testament*, EIBMBOR, București, 1984, p. 29.

zentantul cel mai de seamă al acestei școli. De aceea, în cele ce urmează vom creiona câteva aspecte legate de preocupările sale catehetice. Opinii cu privire la educație aflăm în mai toate predicile sale (în special omiliile), dar cele mai accentuate convingeri pedagogice le găsim în „Despre gloria deșartă și cum trebuie să crească părinții pe copii”⁶¹. În ceea ce privește catehumenatul și amănunte legate de școala propriu-zisă, găsim date remarcabile în *catehezele baptismale*, 12 în total, dintre care cele mai relevante sunt *a doua și a treia*, traduse și editate alături de alte șase de Antoine Wenger, în cunoscuta colecție *Sources Chrétiennes*⁶². Ele au fost recent traduse și în limba română de un merituos absolvent al nostru, Marcel Hancheș (promoția 2002, actualmente preot), foarte bun cunoscător al limbii grecești vechi, și editate în condiții excepționale⁶³.

Menționăm mai întâi faptul că Sfântul Ioan Gură de Aur, hirotonit preot în Antiohia, în anul 386, de către episcopul Flavian, avea calitatea de predicator al catedralei episcopale (386-398), funcție care includea și sarcina de a pregăti catehumeni pentru primirea Botezului, lucrare ce se făcea de regulă în timpul Postului Paștilor. Așa se face că Sf. Ioan a rostit o serie de *cateheze baptismale*, dintre care din nefericire ni s-au păstrat foarte puține. Am pomenit de catehezele a doua și a treia, pentru faptul că în ele se descrie cel mai explicit ritualul Botezului.

Este cu totul remarcabilă și prima cateheză, intitulată „Către cei ce urmează a fi luminați”, în care evenimentul unic al Botezului este comparat cu o nuntă, la care Mirele este Hristos, iar mireasa, viitorul creștin. Iată cât de plastic și sugestiv se exprimă Sfântul Părinte: „Clipa de față este a bucuriei și veseliei duhovnicești. Căci, iată, ne stau înaintea doritelor zile ale nunților duhovnicești. Fiindcă nu greșeste cineva dacă numește *nuntă*

⁶¹ Vezi Sf. IOAN GURĂ DE AUR, „Despre creșterea copiilor”, în vol. *Puțul și împărțire de grâu*, Bacău, 1995, p. 410-431. Interesant este faptul că această lucrare este considerată prima cu caracter educativ din învățământul rusesc, în traducere slavonă (St. BĂRSĂNESCU + colectiv, *Istoria Pedagogiei*, București, 1969, p. 51). Menționăm că asupra conținutului acestei scrieri vom face anumite remarci într-o altă prelegere, în care vom vorbi despre *familie – factor al educației*.

⁶² Paris, 1957, vol. 50, 284 p. Notăm că volumul se găsește și la Biblioteca Facultății noastre de Teologie.

⁶³ Editura Oastea Domnului, Sibiu, 2003, 131 p., sub titlul: Sf. Ioan Gură de Aur, *Cateheze baptismale*. Cartea beneficiază de o prefață consistentă, semnată de P.S. LUCIAN Lugojanul – Episcop Vicar al Arhiepiscopiei Timișoarei, care acordă, totodată, și binecuvântarea pentru apariție.

ceea ce se întâmplă acum, și nu numai nuntă, ci și înrolare minunată și preaslăvită. Și să nu socotească cineva că sunt nepotrivite cele spuse, ci să-l audă pe fericitul Pavel, dascălul lumii, care, folosindu-se de aceste amândouă modele⁶⁴, zice: „V-am logodit pe voi unui singur bărbat, ca să vă înfățișez lui Hristos fecioară neprihănită” (II Cor 11, 2); iar în altă parte, după ce descrie armele ca pentru niște soldați ce se avântă la război, zice: „Îmbrăcați toate armele lui Dumnezeu, ca să puteți sta împotriva uneltirilor diavolului” (Ef. 6, 11). Astăzi se face bucurie în cer și pe pământ. Căci dacă pentru un singur păcătos care se pocăiește se face atâta desfătare, cu cât mai multă bucurie nu se face îngerilor și arhanghelilor și tuturor puterilor de sus și tuturor celor de pe pământ, pentru atâta mulțime care, într-un suflet, disprețuiește cursele diavolului și râvnește să se înscrie în turma lui Hristos? Haideți să vorbim despre mireasa care urmează să fie condusă în sfânta cămară a nunții și să vă arătăm bogăția covârșitoare a Mirelui și negrăita iubire de oameni ce o arată față de ea și de ce fel de lucruri se desparte ea și care sunt cele pe care le va dobândi. Și dacă îngăduiți, să cercetăm mai întâi cele referitoare la mireasă și să vedem în ce stare este ea când Mirele o primește. Fiindcă mai ales în acest mod se vedește nesfârșita iubire de oameni a Stăpânului tuturor. Căci nefiind El îndrăgostit de chipul ei, nici de frumusețea, nici de propeșimea trupului, totuși se apropie de ea. Ba mai mult, fiind urâtă și respingătoare, plină de rușine și întinăciune și, într-un cuvânt spus, cuprinsă de bulele păcatelor, așa o duce în cămara de nuntă.”⁶⁵

Un studiu deosebit de valoros asupra catehezelor baptismale, în general, face regretatul părinte profesor Ene Braniște, fost titular al Catedrei de Liturgică la Facultatea noastră⁶⁶. Desigur, părintele Braniște reliefează

⁶⁴ Înscirierea în oaste și căsătoria (n. trad., p. 21).

⁶⁵ Ibidem, p. 21-22.

⁶⁶ „Explicarea Botezului în catehezele baptismale ale Sf. Ioan Gură de Aur”, în S.T. nr. 7-8 / 1970, p. 509-527. Studiul are și un capitol critic comparativ între Sfântul Ioan Gură de Aur și Sf. Chiril al Ierusalimului, *ca interpreți ai Botezului*, p. 524-527. Se arată, astfel, că în timp ce Sf. Chiril este mai didacticist, înclinat spre argumentări raționale, Sf. Ioan Gură de Aur se adresează cu precăderii inimii, insistând mai mult pe sfaturi morale, reliefându-se, de fapt, calitatea lui de orator și nu cea de profesor. Oferă, în schimb, multe amănunte legate de ceremonialul Tainei Botezului, deosebit de prețioase pentru reconstituirea cultului baptismal. Cei doi Sfinți Părinți au, totuși, multe preocupări comune în aceste scrieri, între care aceea de a-și întemeia argumentările pe Sfânta Scriptură. Ca o particularitate interesantă, comună de asemenea, menționăm ideea de-

aspectele liturgice ale referirilor Sfântului Ioan Gură de Aur, foarte prețioase pentru noi, dar studiul P. C. Sale scoate în evidență și pe cele care țin de *conștientizarea importanței Tainei, atât pentru cel botezat, cât și pentru săvârșitor*, conștientizare care trebuie și astăzi mereu actualizată. Căci *săvârșitorul* nu era doar un simplu tipicar și ceremonialist, ci și un *învățător* capabil să predea, să explice doctrina Bisericii, să examineze, să îndemne etc., iar *neofitul*, născut prin har, a dobândit cea mai mare cinste, aceea de a fi creștin. De aceea, Sfântul Ioan Gură de Aur se adresează astfel nofiților: „Fiți deci vrednici de această mare cinste! Fugiți de toate ispitele diavolului, împodobiți-vă cu zelul pentru virtute, cercetați biserica, petreceți-vă ziua în rugăciune și mulțumire, în lectură și zidire sufletească, în convorbiri duhovnicești... Căci Botezul nu folosește la nimic, dacă după primirea lui continuăm a duce o viață nedemnă!”⁶⁷

În general, învățătura hrisostomică, în forma ei de expunere, poartă pecetea personalității marelui orator, orientată mai mult spre eforturile ascetice și progresul în virtute decât spre speculația asupra învățăturilor de credință, orientare întru totul valabilă și pentru cateheții din zilele noastre.

De cetatea Antiohiei se leagă și numele lui **Teodor de Mopsuestia** (†428), de la care s-au păstrat **16 omilii catehetice**. Cu toate că, în urma acuzațiilor de nestorianism, a fost condamnat de sinodul al V-lea ecumenic, Teodor rămâne totuși un nume de referință pentru școala antiohiană, fiind – după opinia părintelui I.G. Coman – „pionul cel mai raționalist” al ei⁶⁸. El fusese foarte apropiat și de Sf. Ioan Gură de Aur, pe care îl apăra energic în fața adversarilor. Pentru merite reale a fost ales episcop de Mopsuestia, în Cilicia (392), păstorind aici până la moarte. Cu toate că după condamnarea de la Sinodul al V-lea (533 – Constantinopol), mare parte dintre lucrări i-au fost distruse, au mai rămas destule cât să stârnească admirația cercetătorilor. Între acestea s-au păstrat **omiliile catehetice**, roșute pe când era preot în Antiohia, fiind apreciat de episcopul

spre trecerea evreilor prin Marea Roșie, după izbăvirea din robia egipteană, ca simbol preînchipuitor al izbăvirii din robia diavolului prin Botezul creștin (Sf. Chiril, *Cateheza III*, 5 și Sf. Ioan, *Cateheza III*, 24-25);

⁶⁷ *Ibidem*, p. 524.

⁶⁸ *Patrologia...*, ed. 1956, p. 192.

Flavian care îl hirotonise. Aceste cateheze s-au păstrat în traducere siriacă, a cărei descoperire este relativ recentă. Primele zece omilii catehetice sunt comentarii la Simbolul de credință, analoage cu cele ale Sf. Chiril al Ierusalimului. Ele sunt urmate, apoi, de o cateheză la Tatăl nostru, apoi de cinci mistagogice: două despre Botez, una asupra Mirungerii, două despre Euharistie⁶⁹.

IERUSALIM

Nu se cunosc anii de început ai școlii catehetice din această cetate. Abia în secolul al IV-lea ne este cunoscută activitatea ei, datorită Sf. Chiril al Ierusalimului, care între anii 347-348 și-a rostit aici celebrele sale cateheze, despre care am vorbit într-un capitol anterior.

CEZAREEA PALESTINEI

Începuturile acestei școli se leagă de numele lui **Origen**, care, în urma unor neînțelegeri cu episcopul Demetrius din Alexandria, se refugiază aici. Între elevii săi se numără Pamfil, Sf. Grigorie Taumaturgul și Eusebiu de Cezareea. Între elevii acestei școli se va număra mai târziu și Sf. Grigorie de Nazianz, care va fi beneficiar al bibliotecii lăsate de Origen. Sf. Grigorie, la rândul său, lasă posterității, între alte opere, *Cele cinci cuvântări teologice*, care, pe lângă valoarea lor dogmatică, au și o mare importanță catehetică. Cei interesați pot beneficia de traducerea românească⁷⁰. Trebuie să notăm și contribuția însemnată a lui Pamfil în această școală, el îmbogățind biblioteca lui Origen împreună cu Eusebiu, și totodată prestigiul de care s-a bucurat Eusebiu, *cel mai învățat episcop al Cezareii Palestinei*, căruia istoria bisericească îi datorează atât de mult pentru informațiile despre primele secole ale creștinismului⁷¹.

⁶⁹ Amănunte la J. DANIELOU, *La catéchèse aux premiers siècles*, Paris, 1968, p. 31-32.

⁷⁰ Vezi Sf. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cele cinci cuvântări despre Dumnezeu*, trad. de pr. Gh. TÎLEA și N. BARBU, C. de Argeș, 1947 (retrad. de Pr. D. STĂNILOAE, Anastasia, 1993).

⁷¹ Vezi vol. 13 și 14 din colecția PSB; *Istoria Bisericească*, 1987 și *Viața lui Constantin cel Mare*, 1991, ambele apărute la EIBMBOR, București.

ofertă a dragostei și responsabilității, pentru plinirea lui ca om, nu mai puțin pentru prezentul și viitorul neamului din care fac parte.

În loc de concluzii la sfârșitul acestui studiu mărturisim convingerea că reușita educației religioase a copilului constă în conlucrarea armonioasă a tuturor factorilor umani, descriși mai sus, cu Factorul Suprem, Dumnezeu. Copilul se va dezvolta normal și va deveni un caracter creștin, dacă îl va întâlni cu adevărat pe Dumnezeu, nu numai în Biserică, ci și în familie și în școală. Mai adânc, copilul îl va descoperi pe Dumnezeu în tainele lui sufletești, dacă îl va simți prezent mai întâi în inimile educatorilor săi: părinți, preoți, profesori de religie ș. a. Crescut și maturizat cu această descoperire, va depinde apoi numai de voința proprie ca să-și păstreze curat caracterul moral-creștin, la zidirea căruia educatorii conștiincioși au ostenit cu migală și dăruire.

IX. Mijloace practice de catehizare în Biserică. Câteva constatări și propuneri

Preliminarii

Experiența pastorală, fie cât de modestă, constată că este nevoie acută de catehizare, pentru toate vârstele de credincioși, mai ales cu privire la cunoașterea și aprofundarea doctrinei ortodoxe. Avem în vedere, desigur, cunoașterea învățăturii de credință în punctele ei principale, și explicarea simbolismului cultului divin public, pentru o participare mai activă la săvârșirea lui. În cele ce urmează, vom prezenta câteva mijloace practice, la îndemâna oricărui preot, fie de la oraș, fie din mediul rural, cu mențiunea că prezentarea noastră se bazează în exclusivitate pe ceea ce noi înșine am experimentat în cele mai bine de două decenii de slujire preotească, mai întâi la țară, apoi la oraș. De fapt, diferențele „metodologice”, vom vedea, nu sunt foarte mari, doar exigențele unor credincioși din mediul urban fiind pe alocuri mai sporite.

Înainte de a face propunerile propriu-zise, trebuie să creionăm câteva remarci făcute de noi pe parcursul anilor de activitate pastorală. Amintim mai întâi faptul că, din diverse motive, creștinii noștri acordă, în general, puțin timp preocupărilor religioase. Cei mai mulți se limitează la frecventarea bisericii (în această categorie intrând așa-numiții „creștini de duminică”), frecvență mai mult sau mai puțin consecventă. Ocupațiile de tot felul ale credincioșilor noștri, grija zilei de mâine, greutățile tranziției

etc., pe de o parte, iar pe de alta insuficienta atenție față de cele duhovnicești, ne determină să constatăm cu tristețe că mulți dintre ei nu au o credință luminată. Chiar după evenimentele din decembrie 1989, când nimănui nu i s-au mai impus restricții pe motive religioase, când librăriile și tarabele au fost din ce în ce mai pline de cărți de spiritualitate creștină, nu putem afirma că s-a progresat simțitor în aprofundarea credinței ortodoxe. Există, desigur, excepții. În fiecare parohie, știm, sunt creștini îmbunătățiți sub acest aspect, dar numărul lor nu credem că este semnificativ. Sunt puțini cei care au citit integral Sfânta Scriptură, spre exemplu, iar marea majoritate nu cunoaște, măcar în linii mari, înțelesurile Sf. Liturghii, ca să nu mai vorbim despre al celorlalte slujbe. În aceste condiții nu este de mirare că superstițiile de tot felul proliferază în voie, iar fenomenele „paranormale“, mediatizate în ultima vreme la noi (*radiestezia, bioenergia, cristaloterapia, practicile yoga etc.*) câștigă tot mai mulți aderenți.

În același timp, trebuie să luăm seama bine la faptul că mulți dintre creștinii noștri sunt victimele superstițiilor, ale sectelor mai vechi și mai noi, ale fenomenelor paranormale de care aminteam, datorită ignoranței în materie de credință, ignoranță explicabilă, pe de o parte, prin lipsa personală de preocupări, pe de alta, prin lipsa unei catehizări sistematice din partea slujitorilor Bisericii. Sunt mulți creștini care doresc să afle mai mult decât li se oferă în predica duminicală, de multe ori și aceasta lipsită de consistență și puterea convingerii. Aceiași creștini, preocupați în problemele de credință, citesc acasă cărți duhovnicești, dar atunci când nu înțeleg ceva nu găsesc întotdeauna sollicitudinea cuvenită din partea preotului, pentru a li se explica cele neînțelese. Și după câteva astfel de „eșecuri“, coroborate și cu alte nemulțumiri, justificate sau nu, credinciosul va apela, în mod inevitabil, la „ajutor“ eterodox.

Pentru a preîntâmpina acest fenomen, este necesară o reconsiderare a preocupărilor slujirii învățătoarești, fără a fi neglijate, desigur, celelalte două dimensiuni ale preoției, sfînșitoare și pastorală. Evident, ne dăm seama că mijloacele de catehizare actuală pe care le vom prezenta mai jos nu reprezintă o noutate în slujirea pastoral-misionară (*cunoaștem destui preoți care le utilizează*), dar pledăm pentru intensificarea și generalizarea lor, adaptate, desigur, la situațiile specifice, locale. Se înțelege că aceste mijloace nu sunt singurele care pot contribui la luminarea credinței, dar experiența ne-a arătat că cele pe care le vom prezenta s-au do-

vedin foarte eficiente.⁴⁰⁸ Iată, așadar, câteva dintre ele: *cateheza de la slujbele din zilele de rând, dialogul săptămânal, biblioteca parohială și publicațiile parohiale*.

1. CATEHEZA

În fiecare parohie, în afară de duminici și sărbători, se oficiază slujbe pentru zilele de rând, în cele mai multe cazuri miercuria, vinerea și sâmbăta seara. De obicei se săvârșesc acatiste, diverse sfînșiri (ale apei, icoanelor etc.), Taina Sf. Maslu și Vecernii, slujbe la care se poate adăuga, la sfârșit, o scurtă cateheză, care, dacă este bine întocmită și susținută cu convingere, aduce multă lumină și bucurie în sufletele ascultătorilor și va atrage un număr tot mai mare de credincioși. Majoritatea vin, desigur, pentru slujba respectivă, dar există un număr dintre ei, în special intelectuali, care vin numai dacă știu că se rostește și un cuvânt de învățătură, mai ales acolo unde este axat pe explicarea doctrinei și a cultului, însoțit de permanente actualizări. Astfel de creștini chiar ne mărturisesc uneori că în alte părți slujbele sunt mai bogate, dar, spun dânsii, „prefer să vin la această biserică pentru că aici mi se explică mereu câte ceva“.

Mentionăm din capul locului că o astfel de cateheză nu trebuie să depășească „timpul psihologic“. Se recomandă, în principiu, să fie cât se poate de scurtă, pentru a nu avea efectul contrar celui scontat. În general, în jur de 10 minute. Este foarte importantă, așadar, încadrarea în ceea ce numim „timp psihologic“, adică o adaptare la condițiile concrete. Uneori și 5 minute este mult: dacă slujba a fost mai lungă, dacă este foarte cald, sau foarte frig, dacă tema (sau modul de abordare al ei) nu declanșează interesul ascultătorilor etc. Alteori, când simțim că credincioșii sunt pre-

⁴⁰⁸ Nu vom neglija, desigur, mijloacele recomandate de manuale, mai vechi și mai noi, cum sunt cele de *Catehetică* și de *Metodica predării religiei*. Exemple: *Catehetică* pentru Institutele Teologice (autor: Pr. Prof. Dr. Dumitru Călugăr, EIBMBOR, București, 1976), prezintă următoarele „Mijloace în educația religioasă”: *rugăciunea, meditația religioasă, deprinderile morale, cultul divin, Sfintele Taine etc.* (p. 105-117); *Educația religioasă. Repere teoretice și metodice* (un tratat universitar de Metodică, autor: Constantin Cucoș, Editura Polirom, Iași, 1999), sub titlul *Forme de realizare a educației religioase, enumeră: exemplul, instrucția religioasă, activitățile educative, rugăciunea individuală, cântecele religioase, ceremonialul religios, predica și conferința cu subiect religios, literatura și arta cu subiecte religioase etc.* (Cap. 6, § 9, p. 281-282).

dispuși la explicații mai detaliate, „timpul psihologic” se poate prelungi, în directă proporționalitate cu interesul sesizat. Se impune, astfel, o întreprindă adaptare: la auditoriu, la conținutul catehezei și la persoana însăși a vorbitorului. La auditoriu, cunoscându-i capacitatea de înțelegere, măsura dorinței de cunoaștere și, totodată, limitele răbdării; la conținutul catehezei, adică proporțional cu gradul de dificultate al subiectului respectiv; la persoana noastră, ca învățători, cunoscându-ne propriile puteri, cunoștințe, limite, dexteritate în exprimare, nivelul experienței etc.

Auditoriul catehezelor din biserică este întotdeauna variat, alcătuit din credincioși de vârste și preocupări diferite. Acest fapt impune un nivel mediu de expunere al învățăturilor, preferabil într-un limbaj cât se poate de simplu.

Conținutul catehezelor se va orienta după trebuințele sufletești ale credincioșilor din parohia respectivă, pe care fiecare preot le cunoaște, măcar în linii mari. Tematica se fixează la libera opțiune a preotului, îngrijindu-se, totuși, să aibă în vedere cu prioritate principalele subiecte ale doctrinei ortodoxe, semnificația (simbolismul) actelor de cult, punctele de credință interpretate greșit de către protestanți și neoprotestanți (în care includem și mișcările harismatice, fenomenele paranormale etc.).

Pentru prima categorie sugerăm următoarele subiecte:

- dogma Sfintei Treimi (cateheze despre Sfânta Treime, în general, și despre fiecare Persoană a Sfintei Treimi, în particular);
- Revelația dumnezeiască;
- Sfânta Scriptură;
- Sfânta Tradiție;
- crearea lumii văzute și nevăzute;
- providență;
- înviere;
- mântuire;
- judecată;
- virtutea și păcatul;
- post și rugăciune;
- poruncile dumnezeiești și poruncile Bisericii;

Din categoria catehezelor liturgice, exemplificăm:

- simbolismul Sfintei Liturghii (aprox. trei cateheze succesive);
- simbolismul Vecerniei;

- simbolismul Utreniei;
- simbolismul Sfintelor Taine;
- simbolismul Ierurgiilor.

Dintre subiectele controversate interconfesional, propunem:

- Sfânta Tradiție;
- Sfintele Taine (o cateheză generală + câte una pentru fiecare, separat);
- cultul Maicii Domnului;
- Sfânta Biserică;
- cultul Sfinților;
- cultul Sfintelor Moaște;
- cultul Sfintei Cruci;
- harul divin;

La acestea se adaugă subiecte impuse de vremurile actuale: radiestezia, bioenergia, bioterapia, cristaloterapia și problemele de bioetică (clonarea, fecundarea in vitro, transplantul de organe, eutanasia, etc.).

Sucesiunea subiectelor va avea, evident, o anumită logică pe parcursul unui an liturgic, fiind grupate pe categorii, sau sub forma unor cicluri care, periodic (la 2-3 ani), se pot repeta și îmbogăți cu elemente noi. În afară de temele enumerate mai sus, preotul poate aborda catehizarea și sub forma unor mici cuvântări conjuncturale (scurte *pareneze*, de exemplu). Bunăoară, după o slujbă unui Acatist, poate face comentariul unui icos sau al unui condac, extrăgând anumite învățături religio-morale; după slujba Sf. Maslu, poate explica, pe rând, mesajul principal al pericopelor evanghelice și apostolice, poate aborda importanța tămăduirii sufletești ca mijloc pentru facilitarea vindecării trupesti etc.; după slujba Vecerniilor se pot spune câteva cuvinte despre viața Sfântului pomenit, chiar dacă nu este dintre sfinții mari, actualizându-se acele virtuți care se cer imitate astăzi ș.a.

Ca o *concluzie* la acest prim paragraf subliniem marea importanță a unei cateheze, fie cât de scurtă, la orice fel de slujbă de peste săptămână. Notăm, de asemenea, că la aceste cateheze se poate declanșa și un mic dialog, cu toate că timpul este foarte limitat. Cei prezenți pot fi invitați, totuși, să pună o întrebare, două, la care preotul va răspunde scurt, cu promisiunea (dacă întrebarea solicită un răspuns mai amplu, sau este din afara subiectului) că problema legată de acea întrebare va fi reluată într-o cateheză ulterioară.

2. DIALOGUL SĂPTĂMÂNAL

Întrucât la o cateheză programată după o slujbă nu se poate desfășura un dialog întotdeauna eficient, este nevoie ca cel puțin o dată pe săptămână să aibă loc o întâlnire specială, prestabilită în acest scop. Pentru că un astfel de dialog se desfășoară în biserică, este bine ca el să fie precedat de o slujbă, care să nu depășească, însă, o oră. Noi am experimentat, practic, următorul procedeu: am organizat dialogul în fiecare miercuri seara, la orele 18.30. Între orele 17.30-18.30 săvârșim următoarele slujbe, prin rotație (o dată pe lună): sfințirea apei (agheasma mică) – în prima miercuri din lună, două Vecernii mici – în miercurile de mijloc, sfințirea icoanelor – în ultima miercuri. Miruim, iar apoi, cu cei care doresc să rămână la dialog, ne așezăm în jurul unei mese și stăm de vorbă. *Nu mai mult, însă, de o oră!* Este foarte important acest aspect: participanții știu că, după slujbă, mai sunt reținuți *doar o singură oră*, atât cât este programat, nu mai mult, pentru a li se permite să plece la timpul știut, fapt de mare importanță psihologică dar și fizică, mai ales pentru cei care locuiesc departe. La sfârșit se face o mică rugăciune (de obicei, *Cuvine-se cu adevărat*), iar cu cei doritori de a pune întrebări suplimentare se mai rămâne, atât cât este nevoie.

Desigur, dialogul propriu-zis se poate desfășura și fără o anumită tematică, lăsând pe cei prezenți să pună ad-hoc întrebările ce-i frământă, iar preotul să răspundă pe rând la ele. Din experiența noastră, însă, am constatat că întâlnirea pentru dialog este mult mai eficientă după o tematică stabilită anterior. Iată, bunăoară, cum se pot organiza lucrurile:

- se programează citirea sistematică a Sfintei Scripturi. Este recomandabil, în acest sens, a se începe cu Noul Testament. De ce? Pentru că Vechiul Testament este mai greu de parcurs pentru începători. Există multe locuri care pot crea dificultăți și poticniri, iar cititorii cu mai puțină răbdare se pot demoraliza repede, existând, astfel, riscul abandonării. De aceea vom face mai întâi lectură și studiu asupra Noului Testament, după care – întăriți cu învățăturile Mântuitorului Iisus Hristos și ale Sfinților Apostoli – vom parcurge cu mai mare eficiență paginile Vechiului Testament. Practic, se iau de fiecare dată pentru lectură câte 10 capitole, care se citesc cu atenție acasă de către fiecare participant, „cu creionul în mână” – cum se spune, iar în săptămâna următoare se comentează cele citite, credincioșii pun în

trebări, sau li se pun întrebări, preotul răspunde, explică, iar cu timpul răspunsurile și explicațiile vor veni chiar din partea lor, mai ales a unora cu preocupări mai intense. După aceea se iau ca temă alte 10 capitole ș.a.m.d.⁴⁰⁹ După câteva întâlniri, preotul poate îndemna pe cei prezenți să se ofere pentru a prezenta ora următoare un rezumat al celor citite, cu scurte comentarii, după caz, iar preotul va fi, astfel, un „moderator” care va interveni doar atunci când se impune. Acesta este, de fapt, idealul: participanții să fie singuri în stare să interpreteze din punct de vedere ortodox textele biblice, pentru ca în eventuale confruntări cu sectarii să nu fie puși în inferioritate;

- o altă fază a dialogului presupune lecturarea *Catehismului*, de preferință a unui mai bogat, ca de pildă cel cu întrebări și răspunsuri⁴¹⁰, pentru ca credincioșii să fie familiarizați cu principalele puncte ale doctrinei ortodoxe. Și din Catehism se pot da „teme pentru acasă”, măcar unui număr restrâns de participanți, celor care au în bibliotecă această carte, desigur. Ideea este ca credincioșii să fie coopțați în procesul de catehizare, să pregătească lecții, să le expună, să răspundă ei înșiși măcar la întrebările mai ușoare etc.;

- în etapa următoare se poate trece la parcurgerea unui manual de *Dogmatică*, pentru început de nivel mediu⁴¹¹, fapt care permite aprofundarea și fixarea cunoștințelor de Catehism.

- între alte obiective ale dialogului trebuie să mai figureze: anumite capitole din Istoria Bisericească Universală și românească, pentru contextualizarea cunoștințelor biblice și dogmatice; teme liturgice cu explicarea simbolismelor slujbelor principale; teme misionare, cu dezbaterăa acelor învățături controversate cu sectarii (teme care se pot face și în paralel cu dezbaterăa „lecțiilor” dogmatice); alte subiecte cerute de contextul religios, cultural, social, chiar economic și po-

⁴⁰⁹ Acolo unde credincioși sunt mai puțin dispuși să ia „teme pentru acasă”, se poate recurge la citirea în biserică a două-trei capitole, în timpul dialogului, chiar dacă se va înainta mai greu cu parcurgerea Bibliei. Câștigul este că ascultă toți, pe când acasă nu toți își fac „temele”.

⁴¹⁰ De exemplu, *Învățătura de credință ortodoxă*, EIBMBOR, București, 1952, 481 p., care, sub forme ușor prescurtate, a fost reeditată după 1990.

⁴¹¹ Dintre manualele recente, cel mai practic ni se pare al pr. conf. George Remete, *Dogmatica Ortodoxă*, Editura Reîntregirea, Arhiepiscopia Ortodoxă de Alba-Iulia, 2000, 394 p. Se prezintă într-o formă modernă, într-un limbaj accesibil, cu bibliografie la zi.

litic, în măsura în care acestea implică educația religioasă, morală și civică.

Pentru a se elimina pericolul rutinei, al plictiselii și al saturației, ora de „dialog biblic” se va structura astfel : 1. *Rugăciunea (Împărate ceresc, Tatăl nostru, sau altceva potrivit), după care toți cei prezenți iau loc*; 2. *Preotul face o mică introducere, aprox. 5 minute, reamintind celor prezenți ce s-a discutat ora trecută, sau făcând un scurt comentariu asupra unor evenimente religioase majore petrecute în acea săptămână, în țară sau străinătate*; 3. *Credinciosul rânduit prezintă „tema”, în aprox. 15 minute*; 4. *Cei de față pun întrebări, la care încearcă să răspundă mai întâi cel care a pregătit tema, sau altcineva dintre participanți, iar acolo unde ei se poticnesc intervine preotul*; 5. *Ultimul sfert de oră al întâlnirii este bine să fie rezervat întrebărilor de ordin general, pe teme religioase, fără a se exclude, însă, mici debateri pe teme culturale, sociale, economice, chiar politice (când ele se interferează cu problemele religioase)*; 6. *În ultimele două-trei minute ale orei se fixează tema și prezentatorul și pentru data viitoare*; 7. *Se face o rugăciune de încheiere sau se cântă ceva.*

Se poate întâmpla uneori ca participanții să se lase absorbiți cu totul în anumite discuții, astfel că – pe nesimțite – să se depășească 60 de minute. Acest fapt va fi, însă, o excepție. Este bine ca regula să fie păstrată, iar preotul să vegheze asupra acestui aspect, repetăm, *foarte important din punct de vedere psihologic*. Din când în când este bine ca la aceste dialoguri să invităm câte o personalitate din afara parohiei (un profesor de teologie, un duhovnic mai îmbunătățit, chiar un laic – specialist într-o problemă care-i interesează pe enoriași) pentru ca dialogul să arate, astfel, deschidere față de experiențele altora. Anumite teme discutate la acest dialog pot fi prezentate în sinteză în paginile Buletinului parohial, despre care vom vorbi mai jos.

3. BIBLIOTECA PAROHIALĂ

În vremurile noastre nu se mai poate concepe catehizare fără o lectură minimă din partea credincioșilor, nu doar în mediul urban, ci și în cel rural. Este adevărat că la oraș credincioșii au condiții mai prielnice în acest scop, dar și creștinii de la sate trebuie să citească măcar *Sfânta Scriptură*, dacă nu și alte cărți de căpătâi ale creștinului, ca de pildă *Catehismul*,

Viețile Sfinților etc. Desigur, întotdeauna și în tot locul au fost preoți care s-au străduit să faciliteze procurarea cărților pentru creștinii iubitori de lecturi evlavioase, așa încât nu prezentăm acest aspect ca pe o noutate. Atenția spre care trebuie să ne concentrăm astăzi cu mai mare sollicitudine este legată de faptul că s-au înmulțit într-un chip fără precedent cărțile eterodoxe, pe care sectarii le împart gratuit, peste tot: pe stradă, în parcuri, în piețe, în cutiile postale etc. Astfel, dacă nu-i vom ajuta noi pe creștinii noștri să citească literatură ortodoxă, o vor citi numai pe cea secară și, neavând termeni de comparație, vor risca să ia de bună învățătura greșită. Cum mulți dintre creștinii noștri nu au posibilități să cumpere cărți ortodoxe, soluția salvatoare este înființarea de mici biblioteci parohiale, care să funcționeze cu scopul de a *împrumuta* cărțile solicitate. Spuneam mai sus că acest procedeu nu poate avea pretenția de a fi nou. *Noutatea pe care o prezentăm este că biblioteca trebuie să fie amenajată în interiorul Sfântului lăcaș, pentru a fi la îndemâna tuturor.* Pentru alte detalii, recomandăm a se citi interviul pe această temă publicat în anul 1994⁴¹², interviu al cărui conținut este în mare măsură valabil și astăzi. Acum, la 10 ani de la publicarea acelui material, confirmăm toate cele spuse atunci. În plus, constatăm faptul că sollicitudinea creștinilor față de inițiativa noastră a fost foarte mare, atât în ceea ce privește împrumutarea cărților, cât și cu privire la donațiile făcute pentru a ne sprijini, în cărți și în bani. Practic, am suplimentat rafturile celor trei corpuri de bibliotecă, pentru ca toate cărțile să fie expuse la vedere⁴¹³. Se înțelege, credem, că biblioteca ne-a fost un sprijin direct și permanent pentru dialogul de miercuri seara, atât prin sporirea cunoștințelor teologice, cât și ca bază de discuții asupra unor cărți, autori, teme etc.

4. BULETINUL PAROHIAL

Acesta reprezintă un mijloc de catehizare deosebit de eficient în zilele noastre, atât pentru creștinii participanți la Sfintele Slujbe, care-și pot îmbogăți, astfel, cunoștințele în materie de religie, cât și pentru cei care,

⁴¹² Este vorba, de fapt, despre un material în legătură cu amenajarea bibliotecii cu împrumut în interiorul bisericii Sf. Ilie Gorgani, publicat în *Vestitorul Ortodoxiei* din 15 mai 1994, p. 2.

⁴¹³ Biblioteca numără acum aprox. 2000 de exemplare.

din diferite motive, nu pot veni la biserică, dar se pot bucura de citirea unui cuvânt ziditor și pot fi beneficiarii unor îndrumări liturgice. O dată cu acestea, enoriașii pot fi ținuti la curent cu anumite probleme administrative, cu programul slujbelor și cu alte știri de interes general. Sprijinul misionar al unei publicații parohiale este deosebit de mare. Întâi de toate, este o bună pavază împotriva colportajului sectar. La fel ca în capitolul precedent, spunem și aici că *dacă nu vom pune noi, ortodocșii, în mâinile credincioșilor noștri măcar o publicație cu învățătură cea mântuitoare, le vor pune sectarii foile și broșurele lor pline de otravă ucigătoare de suflete*. Ecourile pe parcursul celor șapte ani de apariție sunt deosebit de încurajatoare. Prin diverși credincioși, buletinul se răspândește nu numai în parohie, ci mult în afara ei, în toate colțurile Bucureștiului și ale țării⁴¹⁴, trecând chiar granițele ei în Europa și pe alte continente⁴¹⁵. De peste tot am primit telefoane de confirmare, cu aprecieri dar și cu anumite sugestii și observații pentru îmbunătățirea grafică și de conținut. Am primit cereri pentru abonamente din locuri la care nu gândeam, fapt care ne bucură, ne încurajează, dar ne și obligă din ce în ce mai mult. Trebuie să recunoaștem deschis că nu toate numerele, nici toate materialele publicate sunt la nivelul dorit de enoriași. Ne asumăm, însă, condiția de început, cu speranța într-o mai bună reușită în viitorul apropiat. Cheia reușitei, fie și parțiale, constă în încheierea unui colectiv redacțional conștiincios, cu pregătire de nivel universitar și cunoscător al realităților din parohie. Sacrificiul de timp și bani nu este prea mare, astfel că orice parohie, chiar cu posibilități materiale mai modeste, poate să întreprindă acest demers. Buletinul parohial, departe de a constitui o povară financiară, este și un mijloc eficient de sensibilizare a cititorilor pentru a sprijini material biserica, mai ales în cazurile în care se derulează lucrări de reparații, pictură, restaurări etc. Pe una dintre pagini se poate publica numele donatorilor, amănunt stimulat pentru alți creștini, care vor imita gestul acelora despre care au citit! Dar cel mai mare câștig al lucrării acestei foi

⁴¹⁴ Într-o zi, în biserică, m-a întâmpinat un credincios care s-a prezentat cu mult respect, mi-a spus că este din Satu-Mare și că a citit un număr al Buletinului, că este în delegație la București și că a dorit să mă cunoască. M-a rugat, totodată, să-l spovedesc, ceea ce am și făcut imediat.

⁴¹⁵ Am primit recent un telefon din America. O dată cu felicitările pentru conținutul buletinului, familia respectivă, care cunoștea biserica noastră, ne-a solicitat contul de la bancă pentru a ne ajuta cu o anumită sumă la cheltuielile pentru restaurarea Catăpeteșmei.

parohiale este stimularea unui mai mare atașament al credincioșilor față de biserica respectivă, o dată cu sporirea numărului participanților la *sfințele slujbe*. Avem cazuri de creștini care numai după ce au citit un număr al buletinului au venit la biserică, să vadă cum se desfășoară o slujbă, să cunoască preoții care au scris materialele publicate etc. Plăcându-le atmosfera, s-au atașat cu totul de sfântul nostru lăcaș. Este adevărat că alcătuirea materialelor pentru buletin necesită un anumit sacrificiu de timp și energie. Dar „sacrificiul” este răsplătit peste măsură, din toate punctele de vedere. Între beneficiile de care se poate bucura preotul, în afară de cele menționate deja, este faptul că are prilejul să publice, iar publicarea înseamnă un antrenament pastoral-misionar deosebit, care favorizează întâi de toate perfecționarea limbajului omiletic și catehetic, îmbogățește cultura generală și în special pe cea teologică, prin lecturile obligatorii pentru redactarea anumitor materiale etc. Preotul apare în fața credincioșilor și în postura unui om care scrie, chiar dacă scrisul nu este poate la înălțimea unui membru al Uniunii Scriitorilor. Pe prima pagină (uneori continuând și pe a doua) este bine să se publice întotdeauna un cuvânt pastoral, legat de o anumită sărbătoare, cuvânt ce constituie propriu-zis nucleul unei predici pentru sărbătoarea respectivă. În câțiva ani, preotul poate avea, așadar, un număr apreciabil de predici publicate, chiar și numai cu un buletin lunar, cum este cazul celui al parohiei noastre⁴¹⁶. Pe lângă predici, preotul poate publica mici eseuri pe teme religioase și cultural-educative, poezii, scurte comentarii asupra evenimentelor mai importante, cu prioritate din spațiul religios etc. Alături de preot, enoriași ai parohiei respective pot contribui cu diferite materiale, care se înscriu pe linia misionar-pastorală. Este bine ca preotul să coopteze cât mai mulți colaboratori, întrucât buletinul trebuie să-și păstreze cât mai mult posibil caracterul *parohial*, deschis tuturor enoriașilor. Evident, nu va putea publica materialele tuturor celor care se vor oferi, pentru că unele sunt nepublicabile, fie datorită conținutului slab, fie din cauza neconcordanței cu profilul publicației, dar nu le va respinge cu brutalitate, ci va explica fiecăruia dintre cei „respinși”, cu tact și delicatețe, spunând că, de fapt, colectivul redacțional, în plen, în ședința de lucru avută, nu a dat încuviințare pentru materialul respectiv. Este bine, astfel, ca preotul să nu-și

⁴¹⁶ Așa s-a conturat prima noastră carte de predici, *Mergând, învățați...*, Editura Universității din București, 2001, 327 p.

asume niciodată singur responsabilitatea editării, dar, pe de altă parte, nici un material nu va fi publicat fără știrea sa, pentru că el răspunde de fapt și de drept pentru tot ceea ce se întâmplă în cadrul parohiei. Pentru a preîntâmpina orice fel de neplăceri, se recomandă ca editarea buletinului, ca de altfel a oricărui gen de publicație parohială, să nu înceapă fără binecuvântarea chiriarhului locului. Este un semn de încunoștințare și supunere canonică, pentru ca lucrurile să se desfășoare „cu binecuvântare ierarhică”.

CONCLUZII

Așa cum se poate sesiza în titlul materialului de față, am încercat să prezentăm câteva mijloace de catehizare ce pot fi utilizate în biserică. Nu am vorbit nimic despre catehizarea în școală, în familie sau alte locuri, pentru că nu ne-am propus acest lucru. Desigur, familia și școala sunt factori esențiali ai educației religioase, dar pentru a vorbi despre ele este nevoie de un studiu separat, așa cum am procedat, de fapt, prin alcătuirea studiului „Factorii esențiali ai educației”. Dintre cele patru mijloace propuse mai sus, primele două (*cateheza și dialogul*) se pot subsuma total interiorului sfântului lăcaș, dar ultimele două (*biblioteca și buletinul parohial*) depășesc spațiul propriu-zis al bisericii. Biblioteca poate funcționa cu succes și într-o cameră a casei parohiale de lângă biserică, iar redacția Buletinului, de asemenea. Le-am inclus, totuși, în lista mijloacelor „din biserică”, pentru că lucrarea lor se raportează mai mult la cei care trec pragul ei, fără a-i exclude, bineînțeles, pe cei care nu vin la Sfintele slujbe.

În sfârșit, facem mențiunea că cele patru mijloace prezentate aici este recomandabil a fi utilizate chiar de la începutul pastorației, pentru că niciodată nu este prea devreme pentru o lucrare misionară importantă. Procedând așa preotul începător va dovedi *ab initio* vocație autentică, întrucât va avea din capul locului conștiința că nu se mai poate face astăzi pastorație numai prin săvârșirea slujbelor tradiționale, nici doar cu „Ceaslovul și Molitfelnicul”, după expresia unui înalt ierarh al Bisericii noastre, mitropolitul Antonie al Ardealului⁴¹⁷. Atragem încă o dată atenția

⁴¹⁷ †Dr. Antonie Plămădeală, *Vocație și misiune creștină în vremea noastră*, Sibiu, 1984, p. 162. Iată contextul afirmației Î.P.S. Sale: „Exigențele lumii moderne au crescut și din alte puncte de vedere. Se cere în plus cultură. Nu mai merge numai cu Ceaslovul și cu Molitfelnicul. Preotul trebuie să fie egal în cultură cu păstoriții lui, dacă nu chiar

asupra pericolului tot mai iminent: dacă nu vom utiliza noi, preoții ortodocși, aceste mijloace prezentate (și altele asemenea) le vor utiliza, cu zelul arhicunoscut, sectarii și neo-sectarii, spre durerea și pierderea Ortodoxiei. De aceea, preoților tineri le recomandăm a se sfătui cu cei mai în vârstă, care experimentează metode și mijloace corespunzătoare exigențelor pastorale de astăzi, pentru împlinirea corespunzătoare a mandatului sacerdotal încredințat nouă de Mântuitorul Iisus Hristos: „Mergând, învățați...” (Mt. 28, 19)⁴¹⁸.

superior lor, fiindcă numai așa mai poate sta de vorbă cu ei. Trebuie să răspundă la exigențele lor, trebuie să vorbească în limba lor, limba veacului nostru, să macină ideile veacului nostru și ale societății noastre, să poată deci răspunde preocupărilor credincioșilor de azi... Lumea de astăzi a început să vrea altceva, vrea argumente, vrea logică, vrea o desfășurare de idei, stil sobru și căutat, nu se mai mulțumește cu retorici ieftine și cu floricele” (p. 162-163). Să luăm aminte că aceste afirmații au fost făcute în anul 1982 (vezi p. 155, nota *, la subsolul paginii). De atunci au trecut 22 de ani! Afirmațiile sunt valabile, dar responsabilitatea noastră, a slujitorilor, a crescut simțitor.

⁴¹⁸ Atragem atenția că sensul original al expresiei „învățați” este „faceți ucenici” (vb. μαθητεύσατε). Vezi, de ex. *Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ*, Atena, 1995, p. 131, col. I, ceea ce sugerează depășirea simplei instruirii pe linie informativă, „învățați” având astfel sensul de formați sufletele ucenicilor, faceți-i ucenici ai lui Hristos!

X.

Redactarea și prezentarea catehezei. Repere teoretice, metodice și practice

Preliminarii

Materialul de față, conceput propriu-zis pentru acest curs de Catehetică al studenților anului al III-lea de la Facultatea de Teologie Pastorală (zi și fără frecvență), se adresează și preoților începători, ca îndrumar pentru misiunea catehetică de la parohii, dar și pentru a veni în sprijinul lor atunci când se prezintă la anumite examene (*definitivat, promovare, transfer, numiri în orașe etc.*). Se știe că la aceste examene, între obligațiile de concurs, intră și prezentarea și susținerea unui anumit număr de cateheze. Pe parcursul ultimilor ani, mulți dintre tinerii noștri absolvenți mi-au solicitat frecvent ajutorul în acest sens, mai ales că manualele de Catehetică, tipărite în urmă cu mai bine de douăzeci de ani, nu mai corespund cerințelor actuale și se găsesc foarte rar, iar îndrumările din acest domeniu sunt puține⁴¹⁹, de asemenea. De aceea, încercând să venim în întâmpinarea celor interesați, vom prezenta strategia redactării și susținerii catehezei, însoțită de câteva schițe de planuri, ca exemplificări. Conside-

⁴¹⁹ Dintre manuale, mai cunoscute sunt două: al Pr. Prof. Dr. Dumitru CĂLUGĂR, *Catehetica*, Manual pentru Institutele Teologice, București, 1976, și al Pr. Prof. Nicolae PETRESCU, *Catehetica*, Manual pentru Seminariile Teologice, București, 1978; iar ca îndrumar catehetic mai apropiat de zilele noastre recomandăm volumul Pr. Prof. Sorin COSMA, *Cuvinte ale dreptei credințe*, Arad, 1992, 572 p. (în curs de reeditare).

răm mai potrivit să propunem „schițe de cateheze” și nu „planuri dezvoltate”, pentru a da posibilitate fraților mai tineri a le dezvolta singuri, atât pentru a fi originali în alcătuirea lor, cât și pentru a le adapta conținutul la situațiile concrete în care își desfășoară misiunea. Iar când spunem „adaptare” ne referim atât la beneficiarii (ascultătorii) catehezelor, cât și la cateheții înșiși, potrivit puterii de receptare a învățaturii, pe de o parte, și de transmitere, pe de altă, totodată în funcție de nivelul intelectual și duhovnicesc, de râvnă personală, de problemele concrete etc.

1. ETAPELE REDACTĂRII ȘI PREZENTĂRII CATEHEZEI

Redactarea și prezentarea catehezei implică parcurgerea unor etape obligatorii. Aceste etape se aseamănă foarte mult cu cele care trebuie parcurse pentru întocmirea și susținerea predicii, preluate, de fapt, din Retorica latină⁴²⁰: *inventio* (adunarea materialului), *dispositio* (aranjarea lui), *elocutio* (grija pentru limbaj și stil), *memoria* (asimilarea, memorarea), *actio* (grija pentru gestică, mimică, atitudini etc.).

a. *Inventio* (*inventio-ire* = *descoperire*) – implică efortul de a găsi și aduna materialul în legătură cu tema ce urmează a fi tratată. În același timp, „*inventio*” presupune și explorarea propriei memorii, pentru valorificarea unor cunoștințe acumulate în timp. Din punct de vedere practic, la fel ca în cazul pregătirii apropiate a predicii, în această etapă a găsim și adunării materialului, recomandăm trei mijloace speciale care pot asigura originalitatea catehezei: o *rugăciune* pentru începutul lucrului, fie chiar și mai scurtă; *meditarea* asupra temei și modalității de lucru; *încercarea de a schița un plan scris fără a consulta nici o sursă de inspirație*. Astfel, *rugăciunea* va face ca redactarea catehezei să se desfășoare într-o atmosferă harică, iar *meditarea* sau cugetarea profundă asupra temei ne va antrena întreaga ființă în perspectiva redactării. Cateheza nu este doar lucrarea noastră, ci este, întâi de toate, lucrarea lui Dumnezeu. Ca orice act liturgic și cateheza este sinergică, divino-umană: împreună-lucrarea omului cu Dumnezeu. De aceea ne vom ruga Lui să ne ajute cu harul Său pentru a întocmi și rosti o cateheză folositoare pentru zidirea întru mântuire a credincioșilor. *Schița personală* (cu formularea temei, ideilor, ar-

⁴²⁰ A se vedea QUINTILIAN, M. Fabius, *Arta oratorică*, trad. Maria HETCO, B.P.T., vol. I, II și III, București, 1974, 409 + 383 + 465 p.

gumentelor, digresiunilor etc.) va fi determinantă în asigurarea originalității. Cum și cât timp afectăm fiecareia dintre aceste trei etape preliminare vom stabili de la caz la caz. Dintre ele, etapei „meditației” îi consacram de obicei un spațiu mai mare de timp: propriu-zis, după rugăciunea de început, timpul care se va scurge până la schițarea în scris a planului și a conținutului. Să luăm un exemplu: pentru o cateheză săptămânală, dintr-o zi programată anume, începem să ne facem planuri în minte cu cinci-șase zile înaintea susținerii efective, frământând teme, idei, gândindu-ne la eventuale actualizări etc. Pe parcursul zilelor respective vom renunța poate la unele idei cu care am pornit, vom adăuga altele, vom reveni asupra unora etc. Acest „proces” mental este într-un totu benefic și se poate desfășura cu întreruperi, între alte treburi și obligații, „printre picături” – cum se spune. De multe ori și seara, înainte de a adormi, este bine să ne lăsăm antrenati în aceste „meditații catehetice”, căci peste noapte subconștientul continuă să caute idei, soluții, formulări, în așa fel încât dimineata beneficiem de ele fără să fi făcut vreun efort special. Astfel, după câteva zile de căutări vom avea deja o mulțime de idei și formulări, din care vom selecta apoi și vom așterne în scris ceea ce considerăm că este necesar⁴²¹.

Dacă nu vom proceda așa și vom începe prin a ne inspira și copia de la alții, vom fi inevitabil influențați și riscăm să nu mai avem aproape nimic original în cateheza respectivă. După ce ne-am fixat, însă, propriile idei și intenții, vom recurge desigur și la sursele pe care le considerăm de folos, având în vedere cu prioritate Sfânta Scriptură și Sfinții Părinți. Schița personală (am zice și *originală*), prezintă încă două avantaje: catehetul are, *ab initio*, sentimentul stăpânirii temei și conștientizează, totodată, li-

⁴²¹ Cele trei etape propuse de noi se regăsesc, în legătura cu redactarea prediciei, care nu diferă esențial de cea a redactării catehezei, și în unele tratate omiletice occidentale. Bunăoară, J. Daniel BAUMANN semnalează următorii pași („steps”): 1. *Preparing the preacher. Prayer begins all preparation*; 2. *Choosing the subject and text*; 3. *Studying the text; Shaping the material; Writing the sermon etc. (An introduction to contemporary preaching, Baker book house, Grand Rapids, Michigan, 1988, p. 117-119)*. Un alt exemplu este cel dat de Paul GUERIN și Terence SUTCLIFFE, coautori ai volumului *Guide du prédicateur à l'usage des laïcs et des prêtres*, Centurion, Paris, 1994. Astfel, în capitolul „La préparation d'une homélie”, propune etapele: 1. *Lire les textes dans le missel (sans notes ni commentaires)*; 2. *Travailler les textes avec commentaires*; 3. *Méditer personnellement les textes*; 4. *Penser à l'auditoire*; 5. *Faire une première rédaction*; 6. *Mettre au point la rédaction finale*, p. 77-78.

mitele în care va face munca de documentare, ceea ce va favoriza ulterior câștigarea unui timp prețios. Materialul poate fi adunat apoi sub forma fișelor, a notițelor, sau chiar prin așezarea de semne în cărțile sau revistele pe care le vom utiliza;

b. **Dispositio** (*dispositio-onis = orânduire, aranjare*) înseamnă operația de repartizare a materialelor potrivit momentelor logico-psihologice ale catehezei (în planul ei propriu-zis). Ordinea acestor momente, pe care le vom prezenta ceva mai jos, corespunde într-o anumită măsură cu momentele din retorica greco-romană: *exordium* = partea introductivă; *narratio* = istorisirea faptelor; *divisio* = analizarea faptelor și ideilor; *argumentatio* = prezentarea temeiurilor (probelor) pentru susținerea celor expuse și, după caz, pentru respingerea argumentelor adversarului (sectanți, eretici etc.); *digressio* = utilizarea ilustrațiilor în legătură cu tema (pilde, istorioare etc.), care au darul de a „rupe” monotonia expunerii, de a crea un binevenit „respiro”, atât pentru ascultători, cât și pentru vorbitor; *peroratio* = partea finală a expunerii, care presupune o anumită fermitate, vehemență (în sensul bun al cuvântului) și chiar și puțin patos, în scopul de a fi cât mai convingător;

c. **Elocutio** (*elocutio-onis = exprimare, fel de exprimare, stil*) este etapa în care vorbitorul se va îngriji de stilul cuvântării, sub aspectul corectitudinii gramaticale și al frumuseții de exprimare. Se înțelege de la sine că și limbajul va fi cel potrivit conținutului catehezei și cadrului în care se desfășoară, adică un limbaj teologic, bisericesc, liturgic ș.a. După ce am repartizat materialele la locul potrivit în cadrul planului, redactarea efectivă a catehezei o vom face într-un limbaj corect gramatical și într-un stil cât mai frumos, plăcut și convingător. Cateheza trebuie scrisă în totalitate, mai ales de către începători. În cazul în care, din diferite motive, n-o vom scrie în întregime, este de neapărată nevoie să se alcătuiască măcar un plan mai dezvoltat. La folosirea materialului trebuie să ne ferim pe cât posibil de copiere (plagiat!), chiar dacă în materialul adunat avem multe idei ale altora. Acest material cules trebuie în așa fel prelucrat, încât să avem sentimentul că predica și cateheza întocmită este a noastră. Cu timpul vom folosi tot mai puțin materiale de împrumut, exceptând textele scripturistice și patristice, care nu deteriorează niciodată originalitatea, ci, dimpotrivă, o autentifică. Vom folosi mai puțin (sau deloc) ideile, frazele și cuvintele altora, pentru a învăța noi înșine, nu alții prin noi, căci *cateheza este un act de creație personală*, nu de compilație.

Etapa „elocutio“ implică, de fapt, întregul efort stilistic al catehetului. În traducere, precum am menționat mai sus, *elocutio* înseamnă *exprimare* sau *stil*. Stilul reprezintă, așadar, *totalitatea mijloacelor lingvistice pe care le folosește un scriitor pentru a-și exprima gândirea și simțirea sa*. Sau, potrivit Dicționarului Explicativ al Limbii Române, *talentul, arta de a exprima ideile și sentimentele într-o formă aleasă, personală*.⁴²²

Stilul catehezei are, esențial, un fond comun, dar se prezintă cu anumite particularități, de la vorbitor la vorbitor, potrivit temperamentului, capacității, stărilor sufletești și mai ales talentului oratoric. De aceea, are dreptate scriitorul francez Buffon (1707-1788), care a spus că „Le style c'est l'homme même“.

Din punct de vedere omiletic și catehetic stilul poate fi analizat sub trei aspecte: *gramatical*, *literar* și *bisericesc*. În cele ce urmează vom puncta, pentru o minimă orientare, doar elementele de bază ale stilului, fără să intrăm în detaliile care trebuie studiate de fapt în cadrul gramaticii limbii române.⁴²³

- **gramatical** (sau literal, *ad litteram*), înseamnă respectarea regulilor de bază ale limbii din punct de vedere fonetic, morfologic, sintactic, lingvistic și semantic.⁴²⁴ Principalele calități ale stilului gramatical sunt: *corectitudinea, puritatea*,⁴²⁵ *precizia, claritatea, finețea și armonia stilistică*;

- **literar**, adică vorbirea figurată, care implică următoarea clasificare: *figuri stilistice de cuvinte și figuri stilistice retorice*. Între figurile stilistice de cuvinte (numite și „tropi“ de la grecescul *τρέπω* = a întoarce, a schimba) se înscriu: *epitetul, comparația, metafora, alegoria, personificarea, hiperbola* etc., iar figurile stilistice retorice mai utilizate sunt: *inversiunea, repetiția, interogația retorică, invocația retorică, antiteza, gradația, eufemismul, reticența, concesia, antilogia* (sau *paradoxul*), *exclamația* etc.;

⁴²² *DICTIONARUL EXPLICATIV AL LIMBII ROMÂNE* (DEX), Editura Univers enciclopedic, București, 1998, p. 1021, col. II.

⁴²³ Pentru considerații speciale privind limbajul și stilul poate fi consultat articolul nostru, „Factori ai reușitei prediciei: noțiuni de limbaj, stil, gestică, material ilustrativ etc.“, publicat în *S.T.*, seria a II-a, anul L (1998), nr. 3-4, p. 86-103.

⁴²⁴ Semantica este ramura lingvisticii care se ocupă cu studiul sensurilor cuvintelor.

⁴²⁵ A nu se face confuzie cu purismul, adică tendința de a elimina cu orice preț arhaismele, provincialismele și neologismele, atitudine care duce, de fapt, la sărăcirea limbii.

- **bisericesc**, adică stilul limbii „vechilor cazanii“⁴²⁶, armonizat desigur lexicului actual. Este, de fapt, stilul liturgic al sfintelor slujbe, atât de apreciat de către credincioșii noștri. Cum predica și cateheza sunt considerate, de asemenea, acte liturgice, stilul trebuie să fie același. La 3 octombrie 1876, la Iași, Mihail Eminescu participă la parastasul Voievodului Grigore Ghica, săvârșit cu prilejul dezvelirii bustului acestuia. Impresionat de frumusețea limbii liturgice din rugăciunile și cântările slujbei, Eminescu avea să noteze plin de admirație: „Aceasta este dulcea limbă a trecutului!“⁴²⁷ Remarca poetului ne sugerează, așadar, a nu pierde dulceața și frumusețea limbii noastre de dragul modernismului și al neologismelor, care ne pot duce, de altfel, în ispita prețiozităților și al unor suficiențe retorice, detestabile în urechile ascultătorilor. Dacă în antichitate oratoria (sau *Retorica*) era considerată o artă, cu toate că ea se axa cel mai adesea pe discursurile avocaților în tribunale, cu atât mai mult predica creștină: ea este, trebuie să fie mereu operă de artă, o mostră a vorbirii îngrijite, inteligente, pătrunzătoare. Dar să reținem, totodată, că în predică și cateheză nu facem artă pentru artă, ci *artă pentru a-i convinge pe ascultători la săvârșirea faptelor bune în vederea mântuirii*. Pe scurt, *artă pentru mântuire*. De aceea, nu vom utiliza figurile stilistice de dragul stilului, ci pentru a transmite în cel mai bun mod adevărurile de credință. La Amvon trebuie să se vorbească altfel decât prin ziare, la televizor, la radio, pe stradă, la piață etc. Sau, cum foarte bine s-a spus, *predicatorii creștini trebuie să rămână oratori ai Amvonului, nu ai forului*. Pe de altă parte, sfîntenia adevărurilor evanghelice nu poate fi exprimată decât prin cuvinte curate, *bisericești*, ferite de banalități, vulgaritate, dezacorduri și cacofonii.⁴²⁸ Cuvintele prediciei și ale catehezei trebuie să poarte pecetea liturgică a cuvintelor armonioase de rugăciune. Desigur, predica nu se confundă cu rugăciunea, dar ambianța în care se rostește trebuie să fie aceeași ca în timpul ru-

⁴²⁶ După celebra expresie a poetului-preot Alexei MATEEVICI, din cunoscuta poezie „Limba noastră“.

⁴²⁷ Apud D. MURĂRAȘU, *Naționalismul lui Eminescu*, București, 1932, p. 188. Vezi și ed. a II-a, București, 1994, Ed. Pacifica, sub îngrijirea lui Oliviu TOCACIU, p. 139, nota 40.

⁴²⁸ De la gr. „κακός“, care înseamnă „urât“ și „φωνή“ = sunet. 9. 8° 10' 10" N

găciunii, sau oricărei alte slujbe. Noi spunem acum „predică“, dar rostirea omiletică se poate numi foarte bine și „oratorie bisericească“. Or, cuvântul „oratorie“ vine din latinescul „oratoria“ care înseamnă „vorbi“, dar și „rugăciune“, plecându-se de la rădăcina termenului „os-oris“ (gură), căci cu aceeași gură vorbim, dar ne și rugăm. Așadar, predica nu este o vorbire oarecare, ci un *act liturgic* care se desfășoară în cadrul unei sfinte slujbe. Este, altfel spus, *ca o slujbă*. De aceea, stilul omiletic și catehetic autentic este cel bisericesc, care valorifică dulcea limbă a trecutului, fără a respinge tot ce este plăcut, frumos și convingător din stilurile exprimării obișnuite, gramatical, literar etc.

d. **Memoria** presupune efortul de memorare pe care catehetul trebuie să-l facă pentru a face o expunere liberă. Evident, memorarea nu se va face mecanic, cuvânt cu cuvânt, dar se vor reține toate ideile importante, inclusiv succesiunea lor. În acest scop cel mai mare sprijin îl va avea în planul catehezei, iar fidelitatea memorării va depinde în mare măsură de caracterul logic al acestui plan.

e. **Actio** cuprinde toate mijloacele catehetului prin care expune cateheza: *vocea (pronunțarea), gestică, mimică, ținuta vestimentară etc.*

Astfel, *vocea*, ca și *pronunțarea*, trebuie să fie naturală, caldă, dulce, curată, cu timbru plăcut, nu forțată, dură sau stridentă. În cateheză nu utilizăm invariabil aceeași intensitate a vocii, pentru că trebuie să o adaptăm în permanență textului, auditoriului, spațiului în care vorbim. În unele momente vorbim mai tare, în altele mai încet, uneori pronunțând și câte un cuvânt șoptit, fiind atenți tot timpul să fim auziți de toată lumea. Să luăm aminte că vorbitul mai tare nu înseamnă să țipăm! Nimic mai dezagreabil ca țipetele, vorbitul prea tare, în loc de vorbire calmă, cu o intensitate a vocii bine armonizată contextului liturgic. Este adevărat că în unele momente conținutul catehezei solicită o intensitate mai mare a vocii, dar numai în anumite momente și în nici un caz nu vom țipa!

Așadar, *pronunțarea* sau *rostirea propriu-zisă a cuvântării*, ca efect direct al vocii, trebuie să aibă câteva însușiri de bază:

- *naturală*, potrivit cu firea și temperamentul fiecăruia, nu forțată, nici căutând să imite pe cineva, nici afectată;
- *corectă*, conformă cu regulile ortoepice ale gramaticii;
- *variata*, adaptându-se permanent la conținut și la simțămintele pe care vrem să le exprimăm;

- *armonioasă*, adică o rostire echilibrată, nici prea rară (care duce la plictisirea și pierderea receptivității ascultătorilor), nici prea grăbită (care-i lasă în urmă pe ascultători).

Gesturile catehetice sunt mișcări ale mâinilor și ale corpului, în general, care însoțesc rostirea. Frumusețea unei expuneri rezultă nu numai din conținut, ci și din gesturi și poziția corpului. De aceea, trebuie să avem un control atent mai ales asupra mâinilor și capului. Se înțelege, desigur, că la cateheză, la fel ca în predică, nu vom avea o poziție rigidă, fixă, de „statuie“, sau de copil timid care-și rostește sufocat de emoție poezia pe scenă. Dar nici nu vom face gesturi excentrice, fluturând mâinile în toate părțile, sau mișcând tovarășește mâna dreaptă, ca dictatorii comuniști. De asemenea, nu ne vom balansa corpul cu mișcări de balet, nici nu vom ridica mereu călcăiele ca gimnastele. Ci vom face numai acele mișcări discrete, absolut necesare pentru a sublinia anumite momente ale cuvântării. Vom fi atenți, totodată, la mișcarea capului, care trebuie să fie ținut drept și natural, mișcându-l la fel de discret ca și celelalte părți ale corpului. Trebuie să luăm seama la câteva capcane: capul ținut prea mult plecat dezvăluie o timiditate excesivă, dat pe spate aroganță, înclinat în laturi lăncezeală, țeapăn și nemișcat, o oarecare duritate de caracter.

Mimica și expresia feței trebuie să însoțească, de asemenea, în mod natural și discret textul catehezei. Ascultătorii privesc tot timpul fața celui care vorbește, fruntea, obrazii, mișcarea sprâncenelor, urmărind mai ales expresivitatea ochilor. Simțămintele noastre se pot citi foarte ușor din felul privirii, ochii fiind numiți pe bună dreptate „ferestre ale sufletului“, prin care noi vedem lumea și lumea privește în noi. De aceea, în timpul catehezei vom privi cu seninătate pe cei din fața noastră, fără să fixăm privirea doar spre o singură direcție, sau un anume colț al bisericii, și nici să ținem ochii închiși, complet sau pe jumătate, ori să afișăm o privire rătăcită și căutătoare peste ascultători. Vom privi în așa fel încât fiecare ascultător să se simtă văzut, fără a ne localiza cu insistență asupra cuiva. Întrucât privirile unor credincioși care urmăresc cu simpatie desfășurarea catehezei sunt încurajatoare pentru vorbitor, socotim, totuși, că este indicat a-i privi mai des, dar nu minute în șir și nu doar pe ei. Altfel, credincioșii respectivi se vor simți stingheriți, fapt care nu va trece neobservat nici de către cei din jur.

„**Tinuta vestimentară**”, este un punct asupra căruia socotim de prisos a înșista prea mult, rezumându-ne la observația că preotul trebuie să fie îmbrăcat în odăjdii îngrijite atât la sfintele slujbe cât și în timpul predicii și catehezei, nu murdare, zdrențuite, șifonate, prea mari sau prea mici. Părul, barba, dinții, unghiile, încălțăminte, sunt de asemenea elemente care trebuie îngrijite cu atenție, căci un catehet neglijent tuns, nepieptănat, cu dinții stricați, cu unghiile netăiate (sau cu unghie mare la degetul mic), cu pantofii murdari etc., trezește dezgust ascultătorilor. Cât ar fi cateheza de bună, susținută de un preot neglijent, nu-și va împlini scopul! Trebuie eliminat categoric, de asemenea, obiceiul unor confrăți de a purta ghiul pe unul din degete. Gestul este și de prost gust și sfidător: în timp ce mulți dintre credincioși abia își pot asigura pâinea traiului zilnic, „păstorul” lor se afișează cu podoabe de aur. Asta nu înseamnă, însă, că nu poate purta vergheta de căsătorie.

*

Toate aspectele care țin de „**actio**”, menționate mai sus (și altele asemenea) se încadrează în acel *simț al măsurii* pe care trebuie să-l aibă orice slujitor autentic, pe care l-am numi de fapt **bunul-simț**.⁴²⁹ Iar *măsura*, spune Sf. Isaac Sirul, *face orice lucru frumos*.⁴³⁰ Cine se îngrijește să cultive bunul-simț, sau simțul bunei măsurii, își va controla întotdeauna vocea, pronunțarea, gesturile, ținuta corporală și vestimentară etc. Bunul simț al predicatorului și catehetului, pe care credincioșii îl vor constata, va fi factor decisiv al reușitei și criteriu esențial de evaluare a catehezei și predicii. O bună stăpânire și utilizare a vocii, gesticii, mimicii etc., ca factori auxiliari ai reușitei, ca și un conținut corespunzător al catehezei, vor favoriza o **comunicare** optimă cu ascultătorii-ucenici.⁴³¹ Acești factori fac parte din ceea ce omiletica modernă numește „metalimbaj”, sau

⁴²⁹ Pentru detalii în acest subiect, vezi Pr. V. GORDON, „Despre bunul-simț în predică sau respectul față de cuvânt”, în *Vestitorul Ortodoxiei*, nov. 1993.

⁴³⁰ La Pr. Prof. Dr. D. STĂNILAOE, *Spiritualitate și comuniune în Liturgia ortodoxă*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1986, p. 36.

⁴³¹ Pentru o comunicare optimă cu credincioșii trebuie avută în vedere mai întâi o bună comunicare (*comuniune*) cu Dumnezeu. De fapt, comunicarea în predică este întreită: cu Dumnezeu, cu semenii și cu el însuși. În aceste trei direcții, predicatorul trebuie să aibă împăcare și atunci comunicarea va avea teme.

„**metă-comunicare**”⁴³², adică limbajul și comunicarea de dincolo de cuvintele propriu-zise. Căci avem atât o comunicare obișnuită, *verbală*, cât și o comunicare specială, *non-verbală* sau „*meta-verbală*”, cea a gesturilor, a timbrului vocii, a ținutei corporale etc. Învățătorul ideal va fi cel care va transmite mesajul evanghelic armonizând cele două căi, verbală și meta-verbală, realizând astfel o comunicare optimă cu ascultătorii, din toate punctele de vedere.

2. PLANUL CATEHEZEI

Manualele de Catehetică prezintă planul catehezei cu anumite deosebiri, nu foarte mari, dar observabile totuși. Pentru a facilita asimilarea și utilizarea unui plan cât mai adecvat trebuințelor din zilele noastre, recomandăm unul foarte simplu, dar pe care-l socotim eficient. Se înțelege de la sine că acest plan este flexibil, ușor de adaptat la subiectele, locul și auditoriul pentru care se alcătuiește, totodată pasibil de îmbogățire sau simplificare. Căci într-un fel vom aborda un subiect la clasă, la ora de religie, în alt fel, desigur, în biserică. În mare, pentru ambele situații, planul pe care-l propunem este următorul:

1. **Pregătirea apercceptivă** – este momentul logico-psihologic cu ajutorul căruia se pregătește terenul pentru abordarea subiectului propus. Denumirea se leagă de termenul francez *apercevoir* = *a zări, a întrezări, a observa discret* etc. Întrezărim, adică, subiectul, din referințele ce se fac la un subiect tratat anterior, cu care de obicei se află în strânsă legătură. De exemplu, dacă vorbim despre „Cultul Sfințelor Moaște”, se presupune că în cateheza anterioară s-a vorbit despre „Cultul Sfinților” în general. Acest moment poate coincide, de fapt, cu **ascultarea lecției precedente**, de aceea unele manuale, în loc de „pregătirea apercceptivă”, indică „ascultarea” ca prim moment al catehezei.

2. **Anunțarea temei** – se va face direct, în puține cuvinte, într-un mod cât mai accesibil: *Astăzi vom vorbi, cu ajutorul Domnului, despre Cultul Sfințelor Moaște*.

⁴³² Vezi lect. dr. I. TOADER, *Metode noi în practica omiletică*, Cluj-Napoca, 1997, p. 163-164. De asemenea, PEASE, Allan (and GARNER A.), *Limbajul vorbirii sau arta conversației* (în original: *Talk language; how to use conversation for profit and pleasure*), trad. de Ileana Busuioc, București, 1994.

3. **Tratarea** va constitui cel puțin 50% din corpul catehezei. Pentru orice subiect religios, tema va fi tratată cu temeiuri din Sfânta Scriptură și din Sfinții Părinți, fără a se face, însă, abuz de texte, urmând a fi selectate cu mult discernământ. Se vor utiliza, de asemenea, elemente din viața cotidiană, cu materiale extrase, la nevoie, și din literatura laică, din informațiile mass-media etc. Chiar dacă fondul catehezei va fi cel clasic, tradițional, izvorât din tezaurul doctrinar, biblic, istoric, canonic, cultic ș.a., cu vechime considerabilă, prezentarea se va face sub semnul exigențelor contemporane, în limbajul actual, potrivit interesului celor care ascultă *hic et nunc* (aici și acum). În cadrul tratării vom ține seama de ceea ce punctăm mai sus (la momentul „dispositio”): *istorisirea, povestirea, argumentarea, digresiunile* etc.

4. **Recapitularea (fixarea)** este momentul în care, sub forma dialogului (*forma erotematică, întrebătoare, sau socratică*), se procedează la întrebări și răspunsuri, pe baza conținutului prezentat în tratare. Scopul este de a fixa mai bine elementele de bază (de aici și denumirea de „fixare”), sau a lămuri ceva dacă n-a fost bine înțeles. Întrebările pot fi puse atât de către cei care ascultă, cât și de către cel care predă.

5. **Asocierea (uneori aprofundarea)** are menirea de a face mai multă lumină asupra subiectului, *asociindu-l* cu un subiect similar. Bunăoară, dacă vorbim despre Sfintele Moaște, vom arăta că în aceeași categorie de cinstire sunt Sfintele Icoane, Sfânta Cruce etc. Există subiecte, însă, la care nu se pot face asocieri pe măsura importanței. În aceste cazuri se poate recurge la *aprofundare*. De exemplu, dacă vom prezenta o cateheză despre Sfânta Treime, se recomandă utilizarea aprofundării, atât cât auditoriul poate urmări și asimila în acel spațiu relativ restrâns de timp.

6. **Generalizarea** — reprezintă momentul care ne pregătește de finalul catehezei. „Generalizare” înseamnă integrarea subiectului concret într-un sistem sau cadru general, *adică o definire concisă a temei*, alcătuită în contextul din care face parte acel subiect. Uneori generalizarea poate fi reprezentată de un text biblic, text care definește în mod fericit subiectul respectiv, alteori o frază dintr-un Sfânt Părinte, sau chiar o concluzie personală.

7. **Aplicarea (încheierea)** este momentul concluziilor finale, procedându-se la legarea subiectului de viața practică. Spre exemplu, dacă am susținut o cateheză despre Sfânta Cruce, vom îndemna pe cei prezenți să o cinstească după cuviință, iar închinăciunea să se facă în mod corect. Propriu-

zis, atât la clasă cât și în biserică, se vor face câteva închinăciuni demonstrative, acest lucru însemnând, de fapt, *aplicarea* celor învățate în tratare.

Răsfoind manuale și cărți cu cateheze diverse, observăm că unele dintre ele conțin și *intuiția*, ca moment logico-psihologic. Și nu este greșit. Când anumite subiecte o cer, putem folosi într-adevăr *materiul intuitiv*, care va fi deosebit de util. De exemplu, vorbind despre Sfintele Icoane, vom arăta celor prezenți câteva icoane. Vorbind despre geografia Țării Sfinte, vom utiliza harta, ca material intuitiv. În asemenea situații momentul „intuiției” va fi plasat imediat după tratare, sau chiar în interiorul tratării. Imagini intuitive pot fi utilizate, de asemenea, chiar fără un material anume, făcând apel la imaginație sau imaginarea unei situații. Vorbind, de pildă, despre Tablele Legii Vechi, le descriem intuitiv, pentru că nu-i posibil să le avem efectiv în mână.

Cum spuneam și mai sus, planul de mai sus este flexibil, pretându-se la adaptări potrivit cerințelor concrete. Sunt situații care solicită parcurgerea tuturor momentelor logico-psihologice, altele care necesită mai puțin. De pildă, *recapitularea* poate lipsi atunci când subiectul este mai ușor și a fost înțeles deplin la *tratare*. Poate lipsi uneori și *asocierea* sau, după caz, *aprofundarea* etc.

SFÂNTUL VASILE CEL MARE

Educația, calea spre cunoașterea lui Dumnezeu și a omului.

În primele secole creștine, în epoca în care comunitatea Bisericii, deși în lume, tindea tot mai mult să se manifeste ca o entitate distinctă, cu rigori, valori, norme evident superioare celor existente în spațiul public (și privat) al Antichității păgâne, una dintre marile dileme ale familiilor convertite la creștinism privea problema educației copiilor/tinerilor. Concret, primele generații de creștini își puneau întrebarea dacă e bine sau nu să-și trimită copiii să învețe în școlile publice păgâne.

Această dilemă privea mai ales aristocrația creștină, întrucât vorbim despre o epocă în care problema educației generalizate nu se punea nici măcar la nivel proiectiv. Pentru creștinii săraci, care primeau o educație elementară în cadrul familiei, Biserica a reprezentat și un remarcabil factor educogen adăugat celei existente. Amintim doar de marii predicatori din primele secole, ale căror cuvântări (gratuite, spre deosebire de cele ale retorilor epocii) erau și adevărate tratate de cultură generală. Părinții din „secolul de aur” au filtrat și au urcat în amvonul Bisericii știința care se preda în academia păgână, făcând-o accesibilă maselor largi - un proces de culturalizare susținut de Biserică și despre care s-a vorbit prea puțin.

Revenind la dilema în care erau puse familiile aristocratice creștine de acum 1600 de ani, de a-și îndrepta sau nu copiii spre școlile păgâne care, deși se bucurau de un prestigiu deosebit, ar fi putut totuși, prin cunoștințele predate ori prin mediul eterogen, să afecteze moral pe copiii și tinerii creștinilor, rațiunea și echilibrul au triumfat. Această decizie a produs ulterior efecte formidabile, contribuind, în cele din urmă, indirect, însăși triumful Bisericii.

În scrierile Părinților primelor două veacuri, nu se afirmă nicăieri, categoric, dacă e oportună sau nu prezența copiilor creștini în școlile păgâne, probabil din cauza lipsei de alternativă sau poate pentru încrederea totală pe care o aveau creștinii de la începuturi în capacitatea Evangheliei de a converti și de a-și dovedi superioritatea față de alte moduri de a privi și înțelege lucrurile. Totuși, din loc în loc, apar discrețe aprecieri pozitive la adresa învățăturilor predate în școlile antice. Faptul este explicabil prin aceea că înșiși cei mai remarcabili autori ai primelor două veacuri creștine, convertiți la vârste mature, erau beneficiari ai școlii păgâne. Dată fiind situația, concluzia nu putea fi decât una singură: școala păgână nu poate fi o piedică de netrecut în drumul spre Hristos.

Cel care avea să ofere primul principiu ferm, clar în problema raportării la cultura păgână (implicit, viza și școala care o prezenta și perpetua) a fost Sfântul Vasile cel Mare: *«Trebuie, deci, și voi să citiți scrierile autorilor profani, așa cum fac albinele; acelea nici nu se duc fără nici o alegere la toate florile, nici nu încearcă să aducă tot ce găsesc în florile peste care se așază, ci iau cât le trebuie pentru lucrul lor, iar restul îl lasă cu plăcere. Noi, dacă suntem înțelepți, să luăm din cărți cât ni se potrivește nouă și cât se înrudește cu adevărul, iar restul să-l lăsăm. Și după cum atunci când culegem flori*

de trandafir, dăm la o parte spinii, tot așa și cu niște scrieri ca acestea; să culegem atât cât este de folos și să ne ferim de ce este vătămător»¹.

Acest enunț Sfântul Vasile cel Mare îl face în *Omilia a XXII-a către tineri - Cum pot întrebuința cu folos literatura scriitorilor eleni*. Epistola este adresată unor „copii” aflați în perioada de studii, vârstă care coincidea, cel mai probabil - atunci, ca și acum -, cu cea a adolescenței. Deși în opera amintită destinatarii nu sunt menționați, se face, totuși, referire la o „înrudire de sânge”² cu adresanții, fapt care conduce, logic, la concluzia că ar fi vorba despre rude (mai apropiate ori mai îndepărtate) ale ierarhului, probabil chiar despre nepoți³. Acest amănunt are relevanță în context, întrucât putem presupune că, în epistola citată, Sfântul Vasile a investit maximum de atenție, afecțiune, iar sfaturile se îndreaptă către niște ținte foarte bine cunoscute (un principiu pedagogic și catehetic demn de urmat!), fapt care reiese cu prisosință pe parcursul textului. Povețele Sfântului Vasile cel Mare nu par a fi determinate de evenimente pozitive ori negative din viața tinerilor vizați, ci, mai degrabă, din admirația autorului față de elanul tinerilor aflați înaintea oceanului de cunoștințe ce li se deschide înaintea, în spațiul școlar. Ceea ce-și propune și ceea ce încearcă Sfântul Vasile este să-i înzestreze pe entuziaștii școlari măcar cu o busolă și cu o hartă aproximativă a oceanului de cunoștințe ce li se așterne în față.

Sfântul Vasile atenționează asupra faptului că mintea și sufletul nu trebuie predate, încredințate fără rezervă decât lui Hristos. În rest, în ceea ce-i privește pe autorii de texte profane ori cu proveniență necreștină, este lansat avertismentul: „nu trebuie să dați cu totul acestor bărbați cârma minții voastre, cum ați da cârma unei corăbii, și nici să-i urmați oriunde v-ar duce, ci să primiți de la ei cât vă este de folos și să știți ce trebuie să lăsați la o parte”⁴.

Așa cum se vede și din titlu, această omilie nu se constituie într-o predică propriu-zisă, ci mai degrabă într-un scurt tratat în genul scrierilor morale ale lui Plutarh⁵. Ierarhul capadocian îi îndeamnă stăruitor pe tineri să caute în textele păgâne învățăturile compatibile cu morala creștină, în special pe cele ascetice, învățături pentru care textele păgâne au fost considerate ca un fel de pregătire specială a textelor creștine. Mica lucrare a avut un răsunet larg, îndeosebi după ce a fost tradusă în limba latină în perioada Renașterii, atunci când s-a produs o reînnoire și mai amplă a lecturii textelor păgâne, iar această omilie a fost interpretată ca o aprobare a culturii clasice din partea creștinismului. În realitate, nu aceasta a fost intenția Sfântului Vasile. El repetă în multe locuri că textele clasice nu au valoare în sine, ci trebuie să servească drept pregătire a luptei contra răului⁶. Astfel, acest tratat răspunde exigențelor ascezei, chiar dacă este destinat literaților, nu călugărilor.

¹ „Omilia a XXII-a către tineri - Cum pot întrebuința cu folos literatura scriitorilor eleni”, în Sfântul Vasile cel Mare, *Omiliile și cuvântările*, trad. și note de pr. prof. Dumitru Fecioru, EIBMBOR, București, 2004, p. 360-361.

² *Ibidem*, p. 355 : „Prin înrudirea de sânge suni pentru voi îndată după cel ce v-au născut, și vă iubesc tot atât de mult ca și părinții voștri.”

³ Claudio Moreschini, Enrico Norelli, *Istoria literaturii creștine vechi grecești și latine. De la Conciliul de la Niceea până la începuturile Evului Mediu, tomul II/1*, Ed. Polirom, Iași, 2004, p. 115.

⁴ „Omilia a XXII-a către tineri - Cum pot întrebuința cu folos literatura scriitorilor eleni”..., p. 356.

⁵ Claudio Moreschini, Enrico Norelli..., p. 115.

⁶ După un „tur de forță” prin scrierile antice, spre a demonstra destinatarilor epistolei că au de-a face cu un „cunoscător”, Sfântul Vasile lansează încă un criteriu clar în selectarea diversilor autori necreștini - măsura în care aceștia propovăduiesc virtutea, ca țintă a căutărilor omului: „Aproape toți scriitorii renumiți prin înțelepciunea lor au lăudat, mai mult sau mai puțin, virtutea. Acestor scriitori se cade să le dăm crezare și să căutăm să punem în practică cuvintele lor” (*Ibidem*, p. 365).

Finalul deschis al epistolei aruncă o nouă lumină asupra pedagogului Vasile cel Mare, care este conștient că educația nu înseamnă proferare, cerință imperioasă, ci, mai ales, relație, că educarea tinerilor este un proces amplu, îndelungat, dar care trebuie să valorifice optim orice moment pentru a propune ideile, noțiunile esențiale unei anumite etape de dezvoltare psihosomatică: „*V-am spus acum acele lucruri pe care le-am socotit a fi cele mai bune; celelalte vi le voi spune în tot cursul vieții*”⁷. În definitiv, construirea și păstrarea unei relații de încredere cu tinerii este cea mai mare reușită și lucrul care trebuie să preocupe cel mai mult, de vreme ce autorul încheie scrisoarea cu următorul îndemn-rugăciune: „*Să dea Dumnezeu ca voi să nu fiți niciodată cuprinși de această boală, ca să fugiți de oamenii cu gânduri bune*”⁸.

În întreaga epistolă pulsează un ton condescendent și blând, care dovedește că educația, mai ales educația tinerilor, se face cu dragoste și cu smerenie din partea educatorului. Această atitudine, din partea unui spirit ferm, dar și a unui mare ascet, cum a fost Sfântul Vasile cel Mare, sugerează că voința, adesea îndărătnică și, pe alocuri, egoistă, a adolescenților nu poate fi înduplecată decât în modul în care Hristos a înduplecat lumea: prin smerenie și prin dragoste.

⁷ *Ibidem*, p. 383.

⁸ *Ibidem*, p. 383.

Pentru Origene, noțiunea de *paideia*, de origine grecească, nu numai că poate exista împreună cu revelația creștină, dar își și găsește în ea adevărata împlinire. A conceput programe de educație atât pentru elevii obișnuiți, cât și pentru cei cu abilități deosebite. În ceea ce privește interpretarea Bibliei, el a identificat trei niveluri semiotice lăsate în seama hermeneuticii biblice: sensul literal, aplicarea morală pentru suflet și sensul alegoric sau spiritual (K. Gangel, W. Benson, 1994, p. 83). Aceste sugestii se dovedesc deosebit de fecunde, mai ales când se pune problema realizării unei educații integrale nu numai pentru religie, dar și prin intermediul religiei.

VASILE CEL MARE (330-379 d.Hr.). S-a născut în Cezareea Capadociei, ca fiu al unui bogat avocat și retor. Marele arhieru și păstor de suflete a avut o cultură aleasă, formată prin studii îndelungi și riguroase la Cezareea, Constantinopol și Atena. A legat o strânsă prietenie cu Sfântul Grigore din Nazianz. A fost profesor de retorică, iar în 364 s-a preoțit. Șase ani mai târziu îl găsim episcop al Cezareei. S-a impus printr-o insistență activitate pastorală și socială. A înființat instituții de asistență socială, azile, școli. Propovăduitor al vieții ascetice, el va căuta să reglementeze viața anahoreților, care era fie una eremitică (pustnici, singuratici), fie se desfășura în colectivități mai mici sau mai mari. Principalele sale scrieri sunt: *Învățăături morale*, *Regulile mari*, *Regulile mici*, *Despre credință*, *Omilii*.

Consideră că viața în comun este prielnică desăvârșirii prin credință. Arată, prin comparații semnificative, că viața solitară este inferioară vieții laolaltă. Pentru aceasta, el va scrie *Regulile mari* și *Regulile mici*, care ordonează și astăzi viața călugărilor din mănăstirile ortodoxe. Viața în mănăstire se cere a fi întemeiată pe ordine, statornicie, disciplină. Sfântul Vasile cel Mare precizează reguli privitoare la rugăciune, la studiu, muncă manuală, la relațiile dintre monahi sau dintre aceștia și lumea laică. „Preceptul lui este *ora et labora* (rugăciune și muncă)... *Ora et labora* definește un autentic ethos al vieții creștine integrale și este principiul care sintetizează și caracterizează dubla natură a omului: esența sa spirituală și structura psihofizică” (Adămuș, 1997, p. 234). Felul în care sunt redactate aceste reguli, rigoarea logică, ordonarea didactică și intuițiile sale praxiologice trădează faptul că Sfântul Vasile cel Mare era bine documentat și dispunea de circumspecția și harul adevăratului om de știință.

Idei cu privire la educație aflăm în ambele scrieri invocate, la care se mai adaugă și cele din *Regulile morale*, *Cuvânt către tineri*, *Etica*, *Constituțiile ascetice*. Finalitatea existenței omului, ca și scopul educației, rezidă în pregătirea pentru viața cealaltă – idee pe care o vom găsi peste secole și la Comenius. Omul trebuie să iubească și să țină seama din toate puterile spre tot ceea ce facilitează atingerea acestui țel și să se țină la distanță de ceea ce nu are nici o legătură cu acesta. Ca mijloace de purificare recomandă rugăciunea, activitatea și postul.

Spirit foarte cultivat, cunoscător profund al culturii grecești, Sfântul Vasile cel Mare nu disprețuiește arta și literatura profană, ci dimpotrivă, le recomandă cu căldură, mai ales atunci când acestea sunt coextensive cu ideile creștine. Îngăduința față de cultura laică este explicabilă, pentru că prin intermediul ei ajungem să cunoaștem felul în care era înțeleasă virtutea la marii gânditori antici. El îi îndeamnă pe tineri să se apropie de cultura greacă, citind cu precădere acele scrieri în care se face apologia virtuții, precum cele ale lui Homer, Hesiod, Solon, Pitagora, Platon, Diogene (cf. Narly, 1935). Se găsesc aici, consideră părintele capadocian, multe precepte și exemple salutare, dintre care unele par a fi extrase din Sfintele Evanghelii. Citirea autorilor clasici se constituie într-o pregătire pentru înțelegerea adevărurilor divine, ținta căutărilor sufletului. „După cum vopsitorii și-au pregătit mai întâi prin oarecare lucrări pânza ce va trebui să primească vopseaua și

numai apoi o pun în purpură sau în vreo altă culoare, tot așa și noi, dacă voim ca icoana virtuții să rămână neștearsă tot timpul, după învățarea acestor cunoștințe din afară (cultura clasică, n.n.), vom asculta pe cele sfinte și pline de taine; după ce ne-am obișnuit să vedem soarele în apă, ne vom uita la lumina cea adevărată...” (Sf. Vasile cel Mare, 1959, p. 53). Totodată, cultura laică joacă și rolul de podoabă a spiritului: pomul nu numai că poartă roade, dar este împodobit și cu frunze. „Rostul unui arbore este de a da fructul său la timpul potrivit; cu toate acestea, frunzele care freacă în jurul ramurilor îi formează o podoabă. Astfel, fructul esențial al sufletului este adevărul, dar îmbrăcăminte exterioră a înțelepciunii nu trebuie să fie disprețuită; ea seamănă cu aceste foi care împrumută fructului o umbră utilă și o podoabă grațioasă” (Sf. Vasile cel Mare, 1989, p. 6). Totuși, trebuie manifestată o anumită prudență la contactul cu înțelepciunea păgână: de vor cădea în mâinile tinerilor texte necuviincioase, atunci ei trebuie să le îndepărteze, precum Ulise, care era sfătuit să-și astupe urechile la auzul cântecului sirenelor; este bine să ne ferim de otrava care poate fi ascunsă adesea în „mierea” cuvintelor frumoase. Căci deprinderea cuvintelor rele este un drum spre deprinderea faptelor rele. Păcatul ține nu numai de faptă, ci și de cuvântul nedemn și pernicios.

Ceea ce urmărește Sfântul Vasile cel Mare este realizarea unei personalități moral-religioase, trăirea întru Hristos, pentru Hristos, cultivarea iubirii pentru Dumnezeu și pentru oameni. Se cere a fi cunoscută învățătura Vechiului și Noului Testament. Acest obiectiv trebuie urmărit de timpuriu, prin educarea copiilor în disciplină și iubire față de Dumnezeu. „Așadar, trebuie ca sufletul să fie îndrumat spre practicarea faptelor bune îndată, de la început, când este încă ușor de format și fraged și, fiind moale ca ceara, primește cu ușurință formele care se presează asupra lui, așa încât, atunci când va veni rațiunea să arate (sugereze) ceea ce este folositor, iar obiceiul să îndrumeze cu ușurință spre săvârșirea binelui” (Sf. Vasile cel Mare, 1989, p. 246). Metafora plasticității firii umane nu este o descoperire a psihologiei moderne; după cum putem observa, intuirea acestui adevăr fundamental a caracterizat cele mai luminate minți din perioada creștinătății timpurii. Scopul educației poate fi realizat de către călugări, în mănăstiri. Îi sfătuiește pe călugări să-i primească în mănăstiri pe copiii orfani și să-i educe.

Sfântul Vasile cel Mare avansează și o serie de măsuri cu privire la somn, la priveghere, în legătură cu cantitatea, calitatea și periodicitatea mâncării, cu privire la îngrijirea trupului. Îndeamnă ca în caz de maladie să se consulte medicul. De altfel, arta pedagogului se aseamănă cu meșteșugul medicului: nu trebuie prescris același medicament pentru orice boală, bolnav sau mădular. Pedepsa este presupusă, iar aceasta va fi dimensionată în funcție de mărimea păcatului. Dacă un copil îl supără pe un coleg, pedeapsa va fi următoarea: copilul provocator să aibă față de acel camarad o conduită cu atât mai iubitoare și să-i facă servicii cu atât mai mari, cu cât l-a supărat mai mult. Dacă un elev s-a comportat necuviincios la masă, se pledează pentru ideea ca acel copil să fie silit la ora mesei a privi cum ceilalți mănâncă frumos, fără să se atingă de bucate. Pedepsele sunt asimilate unor exerciții de autoperfecționare, pentru stăpânirea sinelui și înfăptuirea unor acțiuni juste. Părintele Bisericii mai cere ca elevii „să fie instruiți în sentințele din Proverbe și să li se ofere premii pentru reținerea numelor și faptelor din acestea, ca să-și ajungă scopul cu plăcere și cu comoditate (recreere), fără suferințe și fără jigniri. Iar atenția spiritului și obiceiul de a nu se îngâmfa și-l vor însuși aceștia cu ușurință printr-o educație bună, dacă vor fi întrebați neconștient de către învățători unde le sunt gândurile și cu ce se ocupă în cugetele lor. Căci această naivitate (sinceritate) a vârstei, fără viclenie și incapabilă de minciună, trădează secretele sufletului...” (Sf. Vasile cel Mare, 1989, p. 246). Copiii vor locui în camere separate de cele ale călugărilor și, în genere, trebuie ținută la distanță de intimitatea vieții acestora, mai ales de aspectele mai puțin plăcute; inclusiv păcatele și

Seria *Științele Educației. Structuri, conținuturi, tehnici* este coordonată
de Cezar Bîrzea și Constantin Cucos

CONSTANTIN CUCOȘ s-a născut în 1958, în localitatea Osoi-Comama, jud. Iași. Este absolvent al Facultății de Filosofie, Universitatea „A.I. Cuza” din Iași, promoția 1985 și doctor în științele educației al aceleiași universități, cu o lucrare pe tema filosofiei educației (1994). Este profesor universitar în cadrul Facultății de Psihologie și Științe ale Educației, Universitatea „A.I. Cuza” din Iași. A efectuat stagii de cercetare sau documentare la: Biroul Internațional al Educației – UNESCO, Geneva, Elveția (1991); Universitatea „Aristotel”, Salonic, Grecia (1993); Universitatea Lille I, Franța (1995); Universitatea din Bologna, Italia (1996); Universitatea Savoie, Chambéry, Franța (1997); Universitatea din Geneva, Elveția (1997); Universitatea Paris X, Franța (1998).

Volume de autor: *Pedagogie și axiologie*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995; *Pedagogie. Reconsiderări, evaluări, interpretări*, Editura Universității „A.I. Cuza”, Iași, 1995; *Pedagogie*, Polirom, Iași, 1996; *Educația religioasă. Conținut și forme de realizare*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1996; *Minciună, contrafacere, simulare. O perspectivă psihopedagogică*, Polirom, Iași, 1996; *Istoria gândirii pedagogice*, Editura Universității „A.I. Cuza”, Iași, 1997. A mai publicat peste 70 de studii în volume colective și reviste de specialitate.

Din anul 1995 este membru al *International Association for Intercultural Education*, cu sediul în Suedia, iar din 1996 a devenit membru în colegiul editorial al *European Journal of Intercultural Studies*. Este vicepreședinte al *Consiliului Național al Formării Continue* și director al Departamentului pentru Pregătirea Personalului Didactic din cadrul Universității „A.I. Cuza”, Iași.

Copyright © 1999 by POLIROM Co S.A. Iași

Editura POLIROM

Iași, B-dul Copou, nr. 3 P.O. BOX 266, 6600

București, B-dul I.C. Brătianu, nr. 7

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale:

CUCOȘ, CONSTANTIN

Educația religioasă: repere teoretice și metodice /

Constantin Cucos. – Iași: Polirom, 1999

312 p.; 24 cm – (Științele educației. Structuri, conținuturi, tehnici)

ISBN: 973-683-237-6

CIP: 371.3:2

Printed in ROMANIA

Constantin Cucos

EDUCAȚIA RELIGIOASĂ

REPERE TEORETICE ȘI METODICE

Cuvânt înainte de

IPS Daniel

Mitropolit al Moldovei și Bucovinei

POLIROM
1999

fost studiate și scoase în evidență de Pr.Prof. D. Fecioru și Pr.Prof. M. Bulacu.

II.5. Sfântul Ioan Gură de Aur – personalitate singulară

Frumosul cognomen ce i-a fost atribuit³⁰⁰, acela de "Gură de Aur", exprimă la superlativ elocvența și numărul mare de lucrări care îi aparțin. Nu există o distincție tematică foarte clară între ele, ci toate cuprind, într-o măsură diferită, conținuturi dogmatice, morale sau hermeneutice. În colecția J.P. Migne, opera sa literară se constituie în 18 volume, respectiv volumele 47-64, structurate în omilii, lucrări dogmatice și polemice, tratate apologetice, ascetice, educativ-morale și corespondență.

Cele aproximativ 700 de omilii păstrate, la aproape toate cărțile *Sfintei Scripturi*, tratează doar subiecte religioase dezvoltate pe fond scripturistic și, ocazional, întregite cu considerații din scriitori și oratori clasici păgâni.

Pe criterii asemănătoare sunt constituite și catehezele sale, *Trei cateheze baptismale* și *Opt cateheze baptismale inedite*, prin care îi instruia pe cei care doreau să primească Sfânta Taină a Botezului cu privire la această Sfântă Taină și la necesitatea consecvenței în aplicarea învățăturilor creștine primite.

În ceea ce privește corespondența, s-au păstrat câteva *Scrisori* (redactate între anii 404-407) adresate de Sfântul Părinte diaconiței Olimpiada.

II.5.1. Despre slava deșartă și cum trebuie să-și crească părinții copiii – lucrare de pedagogie

Sfântul Ioan Gură de Aur este singura personalitate a Bisericii care analizează problema educației în toată complexitatea ei, căci alți mari dascăli precum, Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Grigorie de Nyssa, Sfântul Grigorie Teologul, Fericitul Ieronim, Fericitul Augustin, deși nu o neglijează, se ocupă de ea doar în treacăt. Sfântul Ioan o ridică la treapta sacerdoțiului creștin, considerând-o esențială pentru omenire ("orânduirea întregii lumi atârână de educație", spune el), și-i consacră lucrări speciale, în afară de unele omilii, de sfaturile și îndemnulurile presărate aproape în întreaga sa operă. El este autorul unei lucrări, unice în felul ei, atât prin planul său cât și prin ideile sale, un adevărat tratat despre educația copiilor, cea dintâi lucrare de pedagogie creștină pe care o are literatura noastră.

³⁰⁰ Atribuit în secolul al VI-lea de Ioan Moshu, vezi I.G. Coman, *Patrologie*, București, 1956, p. 200.

bisericească: *Despre slava deșartă și cum trebuie să-și crească părinții copiii*. Acest discurs, unic în felul său, rostit de Sfântul Ioan Gură de Aur probabil între 393-394 pe când slujea ca preot în Antiohia, are două teme distincte dezvoltate în două părți inegale. Prima parte critică "slava deșartă" a celor care susțineau spectacolele și jocurile publice din Antiohia, doar de dragul faimei și a elogiilor primite din partea comunității, sfârșind adeseori în sărăcie și dispreț. Rădăcinile ravagiilor publice ale slavei deșarte fiind identificate într-o educație proastă, partea a doua, și cea mai substanțială, a discursului este dedicată temei educației copiilor de la naștere și până la căsătorie.

II.5.1.1. Definiții ale educației religioase

Cu geniala sa intuiție de moralist, Sfântul Ioan găsește originea răului de care suferea societatea timpului său în lipsa educației sănatoase a copiilor. Dăm mai jos câteva din textele principale ce cuprind această idee, cu trimiteri la colecția J.P. Migne (MG)³⁰¹:

"Cel mai mare păcat care depășește pe toate celelalte și care duce spre culmea răutății este lipsa de educație a copiilor"³⁰²;

"Din lipsa de educație a copiilor vin morțile timpurii, bolile grozave care stăpânesc pe părinți și pe copii, de aici pagubele, tulburările și miile de rele"³⁰³;

"Din această pricină copiii sunt târați în fața judecătorilor, condamnați și decapitați, iar părinții făcuți de rușine și arătați cu degetul"³⁰⁴;

"Pentru aceea toate s-au întors cu susul în jos, iar pe cei pe care nu-i educă părinții îi educă legile civile"³⁰⁵.

Un copil fără educație "este dușman și vrăjmaș comun al tuturor și al lui Dumnezeu și al naturii și al legilor și al vieții de obște a noastră a tuturor"³⁰⁶.

Se vede limpede din aceste exemple că Sfântul Ioan consideră problema educației o problemă a societății, "a vieții de obște, a noastră a tuturor",

³⁰¹ Sf. Ioan Hrisostom, tom XLVII-LXIV in J.-P. Migne (MG), *Patrologiae cursus completus. Patrologia Graeca* (PG), 167 vol., Paris, 1857-1866 (în continuare, se va folosi sigla: MG).

³⁰² MG, 47, col. 351.

³⁰³ MG, 47, col. 354.

³⁰⁴ MG, 51, col. 329.

³⁰⁵ MG, 51, col. 331.

³⁰⁶ MG, 54, col. 598.

Carmen-Maria BOLOCAN

CATEHEMETICA ȘI DIDACTICA RELIGIEI
interferențe în învățare

Editura Sf. Mina
2008

Hrisostomul recomandă supravegherea neîncetată, postul și rugăciunea. Recunoaște că educarea simțurilor este de mare importanță pentru vârsta copilăriei. Simpurile copilului sunt asemenea porților unui oraș, orașul fiind sufletul uman. „Locuitorii” orașului sunt diferitele conduite psihice – curajul, dorința, voința, rațiunea –, care urmează a fi formate în conformitate cu anumite legi sau principii. Educația vorbirii primează față de educația auzului, mirosului, văzului și a simțului tactil. Pentru gură, cere „uși și zăvoare de aur, nu de lemn sau de fier”, acestea constituindu-se din „cuvintele lui Dumnezeu”. Al doilea simț vizat este auzul, pentru care se vor lua măsuri ca să nu fie afectat prin cuvinte necuviincioase sau injurii. O altă importantă „poartă” a sufletului este mirosul. Acesta se impune a fi păzit, întrucât poate stimula plăceri neconforme demnității umane. A patra poartă a sufletului este văzul, deosebit de greu de păzit. De aceea, acestuia i se prescriu legi severe: copilul să fie ferit de priveliști rușinoase, să i se îndrepte atenția către frumusețea cerului, soarelui, stelelor, florilor, pământului etc. Ultima poartă a sufletului care trebuie educată este simțul tactil, prezent la nivelul întregii suprafețe a corpului. Educația acestui simț are ca scop îndepărtarea copilului de la viața leneșă și molatecă. Și rațiunea trebuie educată în mod mai puțin important la Sfântul Ioan Gură de Aur, grija de căpătâi fiind îndreptată spre moralizarea copilului și mântuirea sufletului lui. Cea mai sigură cale de a ajunge la înțelepciune este sădirea fricii față de Dumnezeu. Cât privește educarea fetelor, recomandă o educație în conformitate cu rostul lor, și anume acela de a fi bune gospodine, de a da naștere la copii și de a-i crește în bună orânduială.

Sfântul Ioan Gură de Aur cere ca pedagogul să fie bărbat virtuos, vrednic și destoinic. Alegerea dascălului nu se va face la întâmplare, căci personalitatea lui își lasă pecetea direct asupra celui format. O mare calitate a educatorului este dată de convergența dintre vorbă și act: nimic nu-i mai rău decât un dascăl care este filosof numai în cuvinte, iar nu și în fapte; acesta nu-i decât un făgărnîc. Educatorul trebuie să fie convins de ceea ce spune și face, căci altfel nu i-ar putea influența înspre mai bine pe alții (D. Fecioru, 1937, p. 15). Iată un principiu vizionar care nu trebuie uitat atunci când proiectăm strategii de formare a formatorilor.

IERONIM (345-419 d.Hr.). S-a născut în 345, în localitatea Studoniu, situată undeva între Dalmația și Panonia. Își definește studiile în domeniul retoricii, filosofiei, latinei și limbii grecești la Roma. Încă din perioada adolescenței este atras de creștinism, iar la 19 ani e botezat, după care se alătură unui grup de asceți. După mai multe peregrinări cu caracter formativ (în pustii din Chalcis, la Sfântul Mormânt, în Palestina, la Constantinopol), revine la Roma, dovedindu-se un perseverent propagandist al creștinismului în aristocrația romană. Se întoarce în Orient și se fixează apoi într-o mănăstire lângă Bethleem. Aici duce o viață de studiu și de curățenie sufletească.

Ieronim este cunoscut pentru traducerea Bibliei în limba latină (Vulgata). Pedagogia creștină a acestui Părinte al Bisericii se concentrează în două importante lucrări: *Scrisori către Laeta, pentru educația fiicei sale Paula* și *Scrisori către Gaudențiu pentru educația micuței Pacatila*. Se pare că Ieronim este mai generos și mai larg în idei, comparativ cu Terulian. Cu toate că pledează pentru disprețuirea bunurilor terestre, nu cere totuși devotarea exclusivă unei vieți religioase decât de la persoanele care se simt chemate pentru aceasta. Vocația ocupă un loc important în pedagogia lui Ieronim. De altfel, modelul educației Paulei, o fată destinată de mică mănăstirii, nu se cerea a fi generalizat. Fiecare ocupație sau stare socială preînde mijloace și exigențe specifice de realizare a instrucției și educației. Sufletul Paulei trebuie să fie pregătit pentru a deveni „templul lui Dumnezeu”. Paula este educată într-un mod foarte auster: nu trebuie să ia parte la masa comună, va mânca numai

legume și pâine, rareori peștișori, în așa fel încât să nu se sature niciodată. Plimbările sunt interzise, pentru a nu fi influențată în rău de virtuale persoane periculoase. Se va cultiva disprețul față de plăceri și artă, accentul punându-se pe exercițiile spirituale religioase.

Un tratament asemănător se va aplica și Pacatulei: „Ea să nu se manifeste prea liber în public și să nu caute întotdeauna să frecventeze bisericile în zilele de solemnități. Toate plăcerile ei sufletești să fie acelea de a sta în cameră, ca niciodată să nu vadă pe tinerii eleganți și împodobiți, nici pe tinerele fete ușurate; ea să-și astupe urechile la aceste voci ademenitoare, care prin dulceața cântărilor produc sufletului răni mortale” (Ieronim, 1959, p. 56). Nu ne putem stăpâni relativă încredere cu privire la valabilitatea acestor precepte, mai ales în zilele noastre. Nu printr-o închidere și izolare a tinerilor se poate realiza o educație validă, ci printr-o raportare la o realitate, fie ea chiar și reproabilă, în perspectiva depășirii acesteia. Cunoașterea rețelilor din lume este un virtual pas spre ferirea și îndepărtarea de acestea.

Ieronim recomandă un program progresiv în ceea ce privește educația intelectuală și morală. Referințele de bază sunt cărțile sfinte, în ordinea următoare: Psalmii, Proverbele lui Solomon, Ecclesiastul, Sfintele Evanghelii, Faptele Apostolilor și, la urmă, Cântărea Cântărilor. În ceea ce privește muzica, numai cântările bisericești sunt admise.

Ieronim este conștient de faptul că profilul primelor învățători va lăsa urme adânci în viața individului. Metoda de predare a scris-cititului are un caracter intuitiv, bazându-se pe folosirea literelor de lemn. Să nu-l lăsăm pe copil să facă lucrurile pe jumătate – ne îndeamnă Sfântul Ieronim; de la început trebuie să-l obișnuim a executa lucrurile în mod temeinic. Nu este adeptul unui învățământ excesiv de sever, dimpotrivă, recomandă activitățile ludice, plăcute. Cere ca educatorul să fie un om în vârstă, cu o cultură și o viață aleasă.

Acest Scriitor bisericesc a pus accentul pe elementele ascetice și morale ale educației cu prețul desconsiderării preocupărilor pămânești ale omului. Școlile monastice de mai târziu au preluat și au aplicat multe dintre recomandările sale cu privire la educație. Ca și alți Părinți și apologeti ai Bisericii, Ieronim a scos în evidență egalitatea oamenilor în fața lui Dumnezeu, prefăcând în acest fel principiul educației universale, susținut – de pildă – de Comenius.

AUGUSTIN (354-430 d.Hr.). S-a născut la Tagast, în Numidia (Algeria de astăzi), dintr-un tată păgân și o mamă creștină. Studiază la Madaura și Cartagina și este atras de literatura latină. Pentru o anumită perioadă aderă la manicheism. Trece la creștinism destul de târziu, după ce a fost profesor de gramatică la Tagast și de retorică la Cartagina, Roma și Milano. În 391 devine preot iar patru ani mai târziu îi succede lui Valeriu în scaunul de episcop al Iponiei, centrul Bisericii creștine din Africa. Principalele sale lucrări sunt: *De doctrina Christiana*, *De civitate Dei*, *Despre Sfânta Treime*, *Solilocvii*, *Confesiuni*.

Acest mare gânditor a venit la credința creștină printr-o luptă dramatică dată cu sine, rupându-se de trecutul său imoral, devenind un strălucit propagator al dreptei credințe. Spirit deosebit de cultivat, Augustin a atins și problemele pedagogice în mai multe lucrări, dintre care cele mai importante sunt *Educația creștină*, *Despre învățător* și *Confesiuni*.

După Augustin, adevărul este absolut și nu relativ, iar la el se ajunge prin intermediul credinței. Sarcina educației este de a-l conduce pe individ la o judecată independentă. Augustin a creat un tip de școală ce răspundea nevoii de a forma preoți. Dar formarea profesională trebuie precedată de o inițiere în „artele liberale”, ca propedeeică a unei instruiți teologice.

Educația, după Fericitul Augustin, trebuie să fie orientată religios. Ea nu constă într-o acumulare de fapte, ci este o iluminare a sufletului, o răsucire a ochilor și a minții spre

greșelile lor. Sfântul Vasile cel Mare se dovedește a fi un fin psiholog atunci când analizează influențele și determinările educative ale vieții în comun: Copiii pot fi influențați în bine, preluând modele de conduită dezirabile, dar și în rău, prin imitarea unor fărâdelegi. În afară de acestea, s-ar putea întâmpla ca cei tineri, stând la un loc cu cei vârstnici, să treacă la a face, în mod necuviincios și înainte de vreme, lucruri pe care cei mai bătrâni le fac în mod cuviincios, căci vârsta le-o permite. Educarea vouă constituie un alt obiectiv al educației. Patimile sunt, după Sfântul Vasile cel Mare, asemenea valurilor; dacă stai deasupra lor, vei fi un cărmaci sigur al vieții, dar dacă nu le stăpânești cu rațiune și statornicie, vei fi aruncat încoace și încolo, ca o corabie fără greutate și te vei îneca în „marea” păcatului. Patimile nu sunt nicidecum rele în sine; ele pot deveni bune, dacă li se dă o întrebuintare inspirată.

GRIGORE DIN NAZIANZ (329-390 d.Hr.). S-a născut la Arrianz, aproape de Nazianz, în 329; ca fiu al unui episcop. Studiile le face la Cezareea Capadociei, Cezareea Palestinei, la Alexandria și la Atena. Lucrăază împreună cu prietenul său, Vasile cel Mare, la alcătuirea primei Filocalii. Este hirotonit preot în 361. În 380, devine episcop al Constantinopolului. S-a remarcat printr-un excepțional talent oratoric și literar. Principalele sale opere sunt: *Cinci cuvântări teologice, Cuvântări ocazionale, Scriori*.

Supranumit și Teologul, datorită profunzimii gândirii sale cu privire la pregătirea teologului, Grigore din Nazianz, ca și alți Părinți și Scriitori bisericești, a pus bazele unei adevărate pedagogii a formării într-o direcție de cea mai mare importanță pentru vremurile sale. Este, poate, în ceea ce el a scris, un început de pedagogie profesională ce merită din plin atenția noastră.

Teologul, ca om al Bisericii, trebuie să fie un cunoscător, păstrător și sporitor al valorilor teologice. El trebuie să dispună de o cultură pe măsură și să fie un exemplu de trăire în concordanță cu normele religioase. Factorii care concurează la formarea sa sunt familia și școala, fiecare aducându-și o contribuție specifică. În familie, de pildă, se învață pentru prima dată cele dintâi precepte religioase și se alimentează conduitele prosociale, prin iubirea semenilor. Grigore din Nazianz nu este împotriva culturii păgâne, ci, dimpotrivă, o prescrie, întrucât ea poate completa cultura teologului, fiindcă ea o sursă de comparare și de expansiune a culturii teologice. Este conștient de importanța oratoriei, a stăpânirii artei discursive; ne îndeamnă să învățăm să ne strunim limba, pentru a scoate la vreme ideile „ce se zbat în durerile facerii”.

Contează foarte mult în pregătirea teologului trăirea interioară, respectiv vibrarea sufletului în acord cu cuvintele Sfintei Scripturi; un bun teolog se va pregăti sufletește pentru întâmpinarea comorilor ascunse ale înțelepciunii dumnezeiești; doar astfel el o va putea pătrunde și transmite și altora. În același timp, propovăduitorul adevărilor de credință va fi și un exemplu de continuu progres de virtute în promovarea binelui și a dragostei. Ca să lumineze pe alții, teologul însuși trebuie să fie luminat și curat, mai aproape de Dumnezeu, comparativ cu alții.

Sfântul Grigore din Nazianz consideră că nu se cade a vorbi oricând despre Dumnezeu, în orice vreme și oricui, ci este o vreme anume când trebuie să vorbim despre El. Avem concretizate în această normă mai multe principii pedagogice privind respectarea particularităților individuale, accesibilizarea cunoștințelor, continuitatea învățării.

Cultura, după Sfântul Grigore din Nazianz, are un rol purificator, ea ne înalță și ne înnoiește, ne conduce pe drumul autoperfecționării, alimentând neîncetat setea pentru desăvârșirea spirituală. Cultura se dobândește prin contactul cu școala, cu cărturarii și cu cărțile.

IOAN GURĂ DE AUR (344-407 d.Hr.). S-a născut în 344, în Antiohia, ca fiu al unui militar. Rămas orfan de tată, este crescut de mama sa. Studiază dreptul, filosofia și retorica. Inițial îmbrățișează meseria de avocat, dar se va retrage, deși cucerise o oarecare faimă, din cauza dezgustului față de viciile omenești. În 369 trece la creștinism și se dedică studierii textelor biblice. În 374, se retrage timp de patru ani în munții Antiohiei, unde duce o viață de asceză. Devine predicator și desfășoară o prodigioasă activitate misionară. Mai târziu, în 381, se hirotonisește, iar în 397 este așezat patriarh al Constantinopolului. A lăsat o cuprinzătoare operă alcătuită din *Omiliile asupra Sf. Scripturi, Despre pocălnică, Despre preoție, Despre slava deșartă și despre educația copiilor* etc.

Format din perspectiva culturii clasice, prin studierea dreptului, filosofiei și retoricii, Ioan Antiohianul va fi supranumit, în secolul al IV-lea, Hrisostomul (Gură de Aur), ca urmare a talentului său oratoric deosebit. Opinii cu privire la educație aflăm în mai toate scrierile sale, însă concepția sa explicită este expusă în *Despre slava deșartă și despre educația copiilor*, un adevărat tratat de pedagogie, conținând precepte de o modernitate ce ne impresionează. Educația reprezintă în concepția lui Ioan Hrisostomul problema capitală a omului, din lipsa de educație decurgând toate relele posibile. Un copil lipsit de educație este considerat a fi un dușman și vrăjmaș al tuturor, al lui Dumnezeu, al naturii, al legilor, al vieții sociale. Găsește de cuviință că începutul educației se cere a fi realizat încă de la cea mai fragedă vârstă, atunci când sufletul este modelabil, precum o pastă care ia orice formă îi dai. Idealul educației are o profundă dimensiune religioasă pentru că vizează cultivarea credinței și disprețuirea bunurilor trecătoare. A educa – ne sugerează Sfântul Ioan Gură de Aur – înseamnă a purta grijă de copii și de tineri în ceea ce privește curățenia sufletească și buna-cuviință, a-l crește pe copil moral, om drept, a-l crește în evlavie, a avea grijă de sufletul lui, a-i modela inteligența, a forma un atlet pentru Hristos, pe scurt, a te îngriji de mântuirea sufletului lui. Educația este asemenea unei arte; artă mai mare decât educația nu există, pentru că dacă toate artele aduc un folos pentru lumea de aici, arta educației se săvârșește în vederea accederii la lumea viitoare. Într-un cuvânt, educația copiilor este temelia, instrucția și orânduirea lumii întregi, de ea depinzând întreaga noastră existență (D. Fecioru, 1937, p. 9). Rolul principal în realizarea educației îl au părinții, care trebuie să procedeze precum pictorii și sculptorii. „Dați-vă osteneala – ne povăluiește Sfântul Ioan Hrisostomul – ca să construiți lui Dumnezeu minunate statui: îndepărtați ce este de prisos și adăugați ce lipsește. În fiecare zi uitați-vă cu grijă la ei, observați și darul pe care-l au de la natură spre a-l dezvolta, dar și cusurul de la natură spre a-l îndepărta”. Recomandă, totodată, ca părinții să admită copiilor accesul la pregătirea pentru o anumită profesie, pe care s-o exercite fără rapacitate, și să împlinească față de stat acele sarcini de care sunt în stare, cu condiția ca aceste ocupații să nu prilejuiască făptuirea unui păcat. Sarcina principală în realizarea educației în familie îi revine femeii, care este mai aproape de copil și stă mai mult în preajma lui. În afara familiei se apelează la învățători, pedagogi, sclavi, doici.

Motivația educației derivă și dintr-o rațiune dictată de psihologia vârstei, întrucât copilul este lipsit de experiență și este inclinat funciarmente spre mânie și comiterea răului, iar tânărul este asemenea unui cal neîmblânzit și a unei fiare sălbatice.

Sfântul Ioan Gură de Aur consideră că cea mai bună comunitate pentru educarea copilului este mănăstirea. Să înțelegem că, în acea epocă, mediul mănăstiresc asigură cu adevărat un cadru organizatoric și psihologic propice pentru o temeinică educație. Ca metode trebuie apelat la autodirijarea consimțită și simțul onoarei, la recompense și, dacă se poate, deloc la pedepse. Educația prin blândețe, alinări și laude are efectele cele mai bune. Urmează, apoi, forța exemplului personal – al părinților și prietenilor copiilor.

viața obștii bine legată de Dumnezeu și de natură este cea care o motivează, o justifică.

Desigur, Sfântul Ioan nu dă în opera sa o definiție a educației. De altfel, scopul său nu este de a face un manual de pedagogie în sensul de azi al cuvântului.

A educa înseamnă a purta grijă de copii și de tineri în ce privește curățenia sufletească și buna cuviință, a crește pe copil moral³⁰⁷, om drept, a-l crește în evlavie³⁰⁸, a avea grijă de sufletul lui, a-i modela inteligența³⁰⁹, a forma un atlet pentru Hristos³¹⁰, pe scurt, a te îngriji de mântuirea sufletului lui³¹¹.

Sfântul Ioan mai spune: "Educația este o artă; ea este arta cea mai bună și cea mai nobilă"³¹², "Artă mai mare ca educația nu există"³¹³ deoarece "toate celelalte arte au în vedere un folos în lumea de aici pe când educația se săvârșește în vederea celei viitoare"³¹⁴.

Pe lângă motivația socială a educației, Sfântul Ioan găsește o motivație specială a ei: legată de particularitățile de vârstă. Astfel, copilul are nevoie să fie educat pentru că "este lipsit de experiență, de judecată"³¹⁵, "este ușuratic"³¹⁶. Copilul "mai mult decât omul în vârstă este înclinat spre mânie și rău"³¹⁷. La tânăr, "crește și pofta și înclinarea spre păcat"³¹⁸, "tânărul este ca un cal neîmblânzit și ca o fiară sălbatică"³¹⁹.

Motivația educabilității este legată la Sfântul Ioan de natura omenească, de concepția creștină despre om și anume de *voința liberă a omului*. Liberul arbitru este principiu de bază pentru întreaga lege morală: "Nu poate să existe răsplată și pedeapsă fără o responsabilitate a faptelor noastre, fără a fi stăpânii acțiunilor și gândurilor noastre"³²⁰ și "fără a ști prin noi înșine ce

³⁰⁷ MG, 62, col. 546.

³⁰⁸ MG, 51, col. 327, 330.

³⁰⁹ MG, 51, col. 329.

³¹⁰ MG, 62, col. 546.

³¹¹ MG, 51, col. 329.

³¹² MG, 58, col. 500.

³¹³ MG, 58, col. 584.

³¹⁴ MG, 58, col. 501.

³¹⁵ MG, 55, col. 317.

³¹⁶ MG, 54, col. 515; MG, 58, col. 737.

³¹⁷ MG, 54, col. 515; MG, 62, col. 330.

³¹⁸ MG, 54, col. 661; MG, 58, col. 737-738.

³¹⁹ MG, 62, col. 546.

³²⁰ MG, 58, col. 576; MG, 56, col. 160-161.

este binele și ce este răul"³²¹, "Să nu socotim așadar cu neputință de a dobândi un asemenea bine (de a stăpâni păcatul). În adevăr, este cu neputință, dacă am dori să fim veghetori; dar nu numai aceasta, ci să realizăm întreaga virtute: Căci suntem conduși de liberul arbitru și nu suntem supuși, după cum socotesc unii, necesității fatalității, deoarece noi hotărâm că și cele bune și cele rele se află în a voi și a nu voi. Pentru aceea și Dumnezeu ne-a făgăduit împărăția și ne-a amenințat cu pedeapsa"³²². Mai mult chiar: "voința este mai puternică chiar decât înrudirea de sânge, deoarece s-a văzut de multe ori că părinții și-au potolit glasul sângelui și au dezmoștenit pe copiii răi și nevrednici"³²³. Dar, în complexul de factori care fac posibilă educabilitatea, Sfântul Ioan include iarăși particularitățile de vârstă: "Sufletul copilului este fraged"³²⁴, "El este în mâna educatorului ca o pastă pe care o poate modela după dorința sa, este ca o ceară pe care se poate imprima foarte bine sigiliul"³²⁵, "Când este mic, copilul este ușor de educat, de stăpânit, de supravegheat și de obișnuit să gândească, să vorbească și să facă cele ce trebuie"³²⁶.

II.5.1.2. Scopul educației religioase

Scopul educației la Sfântul Ioan Gură Aur este acela de a forma din copil un atlet pentru Hristos: "crește un atlet pentru Hristos" ("Elève un athlète pour le Christ")³²⁷.

Idealul suprem al educației este instaurarea, în sufletul copilului, a chipului Domnului Hristos, nu ca simplă icoană zugrăvită pentru contemplație, ci ca reală trăire creștină a învățăturii dreptmăritoare în mijlocul acestei lumi.

Sfântul Ioan Hrisostom deosebește educația sufletului, în genere, de educația pur instructivă. Este vorba de o educație a "școlii creștine active, a instituției și a realizării, a fenomenologiei creștine, a trăirii și a rodirii

³²¹ MG, 47, col. 385; MG, 54, col. 636.

³²² MG, 56, col. 282.

³²³ MG, 54, col. 636; MG, 62, col. 150; MG, 47, col. 376.

³²⁴ MG, 51, col. 327.

³²⁵ MG, 59, col. 37.

³²⁶ MG, 51, col. 327.

³²⁷ Jean Chrysostome, *Sur la veine gloire et l'éducation des enfants*, introduction, texte critique, traduction et notes par Anne-Marie Malingrey, Cerf, Paris, 1972, p. 103 (se va folosi sigla: Jean Chrysostome, *Sur la veine gloire*).

sufletești³²⁸. Este ceea ce vom putea observa mai târziu la marele pedagog creștin Pestalozzi, care reduce educația la o educație elementară, care trebuie să fie în conformitate cu educația elementară a creștinismului: "La base de la morale est la foi et non les idées. Les éléments de la morale ne reposent pas sur les idées, mais sur la foi, et la foi à son tour repose sur des faits comme des idées: aussi l'éducation élémentaire morale a-t-elle à cet égard le même fondement que l'éducation élémentaire intellectuelle"³²⁹.

Ca bun pedagog, Sfântul Ioan Hrisostom este preocupat și de psihologie și de rolul ei în procesul educației. Sfântul Părinte distinge în viața omului patru etape caracteristice: copilăria, adolescența, maturitatea și bătrânețea. Astfel, copilăria ne apare ca o mare agitată de furtuni regulate, datorită mobilității acestei vârste. De aceea trebuie să fie instruiți, pe lângă copii, și anumiți educatori care să înlocuiască ceea ce lipsește naturii. A doua etapă a vieții, adolescența, este dominată de pasiunile sufletului. Este vremea unor mari decizii în ceea ce privește trăirea vieții creștine. Urmează vârsta maturității, când omul "ia conducerea celor gospodărești, cu căsătoria și creșterea copiilor"³³⁰.

După Sfântul Ioan, vârsta propice pentru educație este vârsta copilăriei, când sufletul copilului simte în mod firesc nevoia de sprijin (Același principiu l-a susținut și Pestalozzi, când a afirmat că "Iisus Hristos a fondat opera moralității pe demnitatea divină și natura omenească din copii"³³¹.

II.5.1.3: Sufletul copilului: ceară, mărgăritar, tablou, statuie, oraș (cetate)

Sunt celebre comparațiile sufletului copilului cu:

a) o ceară: "Dacă în sufletul încă fraged se întipăresc învățăturile bune, nimeni nu le va mai putea șterge atunci când se vor face tari ca o întipărire, precum *ceura*" ("Si l'âme encore tendre reçoit l'empreinte des bons principes, personne ne pourra les effacer, lorsqu'ils seront durs comme une empreinte, ce qui se passe pour la cire")³³².

³²⁸ Pr. Mihail Bulacu, *Noblețea educației copiilor după Sf. Ioan Hrisostom*, extras din "Revista Generală a Învățământului", București, 1940, p. 11 (se va folosi sigla: Bulacu, *Noblețea educației*).

³²⁹ Cf. A. Pinloche, *Pestalozzi et l'Education populaire moderne*, Paris, 1923, pp. 188-189, apud Bulacu, *Noblețea educației*, p. 11.

³³⁰ Bulacu, *Noblețea educației*, p. 12.

³³¹ A. Pinloche, *op. cit.*, pp. 176-177.

³³² *Ibidem*, p. 105.

b) cu un *mărgăritar*: "Acestea (mărgăritarele) se spune, îndată ce sunt prinse, sunt sub formă lichidă. Pescuitorii de mărgăritare le pun în podul palmei și, frecându-le între mâini, le rotunjesc. După ce le-au dat forma dorită nu mai este cu puțință a le da alta. Tot așa și copilul. Când este fraged, poate primi orice pentru că n-are constituția sa proprie încă fixată; de aceea cu ușurință este atras spre toate. Dar când este întărit, primind învârtogonia ca o dispoziție, nu se îndepărtează cu ușurință de ea și nici nu se schimbă în altă dispoziție" ("On dit que les perles, au moment où on les recueille, sont de l'eau). Mais si le pêcheur est habile, il place cette goutte d'eau dans sa main ouverte et en la faisant rouler, il la polit avec soire et lui donne une forme parfaitement ronde. Lorsqu'elle se trouve avoir reçu cette forme, il n'est plus maître de la changer. Un corps est susceptible de subir n'importe quelle modification, n'ayant pas encore sa forme propre définitivement fixée. C'est pourquoi, on peut facilement le modifier en tous sens, mais un corps dur qui s'est solidifié sous une certaine forme ne peut facilement en changer et ne prend pas une autre forme")³³³.

c) cu un *tablou* și cu o *statuie*: "Așadar, fiecare dintre voi, tați și mame, așa cum îi vedem pe pictori făcându-și *tablourile* și *statuile* cu multă luare-aminte, tot așa să ne îngrijim și de aceste minunate *statui*. Căci pictorii, punându-și în fiecare zi tabloul înaintea lor, întind culorile cum se cuvine. Iar sculptorii în piatră fac și ei același lucru, îndepărtând ce e de prisos și adăugând ce lipsește. Așa și voi, ca niște făcători de statui, să aveți spre aceasta toată zăbava, făcând *statui minunate* lui Dumnezeu: suprimați ce e de prisos și adăugați ce lipsește; și priviți la ele în fiecare zi [să vedeți] ce înzestrare prisositoare au din fire, ca să o sporiți, și ce deficiență din fire, ca să o suprimați" ("Ainsi donc, chacun d'entre vous, pères et mères, à la manière des peintres que nous voyons travailler à leurs tableaux; à leurs statues avec une grande attention, donnons tous nos soins à ces admirables statues. En effet, les peintres, plaçant chaque jour leur tableau devant eux, appliquent les couleurs comme il convient. Les sculpteurs de pierre, eux aussi font la même chose, supprimant le superflu, ajoutant ce qui manque. Vous aussi, comme des fabricants de statues, appliquez à cet art tout le temps dont vous disposez, en fabriquant pour Dieu ces merveilleuses statues; retranchez le superflu, ajoutez ce qui manque; chaque fois regardez attentivement")³³⁴.

³³³ *Ibidem*, p. 107.

³³⁴ *Ibidem*, pp. 107-108.

Și în alte texte, arta sculptorului este asociată, ca și aici, cu cea a pictorului. Astfel, în *Omilia a 59-a la Matei*, Sfântul Părinte precizează: "A educa sufletul și a forma duhul unui tânăr, cu ce se poate compara? Trebuie, într-adevăr, ca cel care deține această știință să fie mai atent ca orice pictor și ca orice sculptor"³³⁵.

d) Sufletul copilului este comparat cu un oraș (*cetate*): "Socotește că ești un împărat care ai sub ascultare o *cetate*: sufletul copilului tău; căcât sufletul e într-adevăr o *cetate*" ("Pense que tu es un roi ayant sous sa domination une cité: l'âme de ton enfant, car l'âme c'est véritablement une cité"); această comparație revine de-a lungul paragrafelor 23-55 ale ediției citate)³³⁶.

II.5.1.4. Necesitatea legilor pentru a guverna acest oraș

În paragraful 26 al ediției citate se vorbește despre necesitatea legilor pentru a putea guverna acest oraș. Aceste legi nu sunt rostite numai sub aspect teoretic, ci ele vizează *importanța detaliului în educație*. Educatorul nu trebuie să se mulțumească și să spună: "aceasta nu-i nimic"³³⁷ sau: "Nu copii, nu faceți aceasta"³³⁸, căci: "De aici vin toate relele. Dacă *nu-i instruim pe copii în lucrurile cele mai mici*, nu vom reuși niciodată să-i facem în stare să săvârșească lucruri noi; întocmai ca și cu învățarea literelor alfabetului: nimic nu este mai de puțin preț decât cunoașterea literelor și, cu toate acestea, prin învățarea lor se formează oratorii, învățații și filosofi"³³⁹.

Din asemănarea sufletului copilului cu un oraș, Sfântul Ioan distinge părți ale acestuia: corpul (zidul), simțurile (porți) prin care ies și intră gândurile, și interiorul cu casele lui în care avem: mânia (partea irascibilă a sufletului), pofta și rațiunea cu locuințele lor: mânia în inimă, pofta în ficat, iar rațiunea în creier. Fiecare parte are virtuți și vicii. Plecând de aici, Sfântul Ioan dă legi pentru acest "oraș" complex, prin care se vor educa atât simțurile, cât și mânia, pofta și rațiunea. Pentru educația simțurilor trebuie educate mai întâi: limba – înaintea tuturor –, auzul, mirosul, văzul, simțul tactil.

³³⁵ PG, tom 58, col. 584.

³³⁶ Jean Chrysostome, *Sur la veine gloire*, p. 109.

³³⁷ MG, tom. 58, col. 504.

³³⁸ MG, tom 51, col. 328-329.

³³⁹ MG, tom 58, col. 504.

II.5.1.5. Educarea celor cinci simțuri

a) *Limba*: Pentru "poarta care e alcătuită din limbă" ("dirigeons-nous tout d'abord vers cette porte qui est constituée par la langue")³⁴⁰, Sfântul Părinte cere "uși și zăvoare nu din lemn, nici din fier, ci din aur" ("... préparons-lui des vantaux et des barres de fermeture, non en bois, ni en fer, mais en or")³⁴¹, deoarece "nu un om, ci Însuși Împăratul a toate va locui în cetatea aceasta, dacă se va alcătui" ("En effet, ce n'est pas un être humain, mais le roi de l'univers lui-même qui va habiter cette ville, une fois qu'elle aura été construite")³⁴².

b) *Auzul* este al doilea simț de care trebuie să aibă grijă educatorul. "Copiii să nu audă nimic nelalocul lui: nici de la alți copii, nici de la pedagog, nici de la doici" ("Que les enfants n'entendent donc rien d'inconvenant ni de la part des serviteurs, ni du pédagogue, ni des nourrices")³⁴³. Dacă se întâmplă ca cineva să-i povestească copilului lucruri de rușine, să-l îndepărtăm de lângă copil, după ce l-am pedepsit și l-am certat³⁴⁴. Copiii să nu audă povestiri nerușinate și imorale³⁴⁵. Deoarece copilul are nevoie de povestiri, Sfântul Părinte recomandă să-i spunem povestiri ușoare – în conformitate cu capacitatea lui de înțelegere – din *Sfânta Scriptură*, precum istoria lui Cain și Abel (Facere 4, 1-16)³⁴⁶, sau istoria lui Iacob și Esau (Facere 25, 28-34; 27; 28, 10-22)³⁴⁷.

c) A treia poartă a sufletului este *mirosul*. Pentru evitarea lui, educatorul trebuie să astupe și să sigileze și această poartă, căci rolul acestei porți, a nasului, "nu este de a primi mirosurile plăcute, ci de a respira aerul" ("Obstrue donc aussi cette porte, care son rôle est de respirer l'air, non de humer les parfums")³⁴⁸.

d) *Văzul* este cel mai greu de păzit³⁴⁹, de aceea are nevoi de legi severe: copilul trebuie îndepărtat de imagini rușinoase³⁵⁰, mai cu seamă de teatru. Pentru a-l dezgusta pe tânăr de aceste spectacole de teatru, Sfântul Părinte

³⁴⁰ Jean Chrysostome, *Sur la veine gloire*, p. 115.

³⁴¹ *Ibidem*.

³⁴² *Ibidem*.

³⁴³ *Ibidem*, p. 129.

³⁴⁴ Cf. *Ibidem*, p. 153.

³⁴⁵ Cf. *Ibidem*, p. 129.

³⁴⁶ Cf. *Ibidem*, p. 131.

³⁴⁷ Cf. *Ibidem*, pp. 141-153.

³⁴⁸ *Ibidem*, p. 155.

³⁴⁹ Cf. *Ibidem*.

³⁵⁰ Cf. *Ibidem*, p. 179.

MAICA MAGDALENA

Sfaturi
pentru o educație ortodoxă
a copiilor de azi

cu traducerea românească a cuvântului
SFÂNTULUI IOAN GURĂ DE AUR
despre educația copiilor

Editura **DEISIS**

Sibiu

2000

Fie ca Domnul să-și reverse binecuvântarea Lui peste toți copiii săi din lumea întreagă, cei care trăiesc acum și cei ce se vor naște de acum încolo. Să le mângâie inima și să le insufle dragoste pentru El. Pe prunci să-i crească, tinerețile să le călăuzească (Liturgia Sfântului Vasile cel Mare) cu harul Său pururea viu și neostenitor. Slăvit să fie Domnul în vecii vecilor.

Al celui întru Sfinți Părintelui nostru Ioan Gură de Aur

Cuvânt despre cum se cade să-și crească părinții copiii*

Prima educație

Copilul tocmai s-a născut; și tatăl pune în mișcare toate nu ca să-i orânduiască [rythmiseien] viața,

* Intitulat în manuscrise „despre slava deșartă și cum se cuvine să-și educe părinții copiii” (*peri kenodoxias kai hopos dei tous goneas anatrephein ta tekna*), acest discurs unic în felul lui al Sfântului Ioan Gură de Aur, rostit probabil între anii 393-394 pe când slujea ca preot la Antiohia, are două teme distincte dezvoltate în două părți inegale. O primă parte (primele 240 de rânduri dintr-un total de 1070 de rânduri) — netradusă aici — critică „slava deșartă” a sponsorilor de spectacole și jocuri de la Antiohia, cetățeni bogați (așa-numiții „evergeți”) care-și iroseau averile pentru finanțarea distracțiilor publice de dragul faimei și elogiilor primite din partea comunității, sfârșind adeseori în sărăcie și dispreț. Rădăcinile ravagiilor publice ale slavei deșarte fiind identificate într-o educație proastă, partea a doua, și cea mai substanțială, a discursului e dedicată temei educației copiilor de la naștere și până la căsătorie: sufletul copilului e văzut — pe urmele lui Platon — ca o cetate ale cărei porți sunt cele cinci simțuri și ai cărei cetățeni (gândurile) locuiesc în trei case ale principalelor puteri ale sufletului: irascibilitatea, concupiscenta și rațiunea, care trebuie disciplinate. Format astfel ca filozof, atlet al lui Hristos și cetățean al cerurilor, copilul educat intră în viața publică prin căsătorie și profesiune, devenind la rândul său tată preocupat de creșterea copiilor. Interesul principal al tratatului ține de faptul că e unicul text creștin care ne oferă informații precise cu privire la programule educației morale și religioase date de părinții creștini copiilor lor la sfârșitul secolului IV. Dacă o serie de aspecte — sclavia, atitudinea față de femei, spectacole etc. — țin limpede de societatea mediteraneană a sfârșitului Antichității, azi dispărută, față de ale cărei practici și excese Sfântul Ioan Gură de Aur reacționează ascetic, principiile sale etice și pedagogice își păstrează însă intactă valabilitatea în ce privește atitudinea permanentă a creștinilor față de o lume cu moravuri infinit mai

ci ca să-l gătească și îmbrace în aur și haine scumpe. Dar de ce faci aceasta, omule? Fie! poartă-le tu acestea! Dar de ce să-ți educi în aceasta copilașul care n-a făcut încă experiența acestei nebulii [*manias*]? Pentru ce să pui podoabe în jurul gâtului său? De un pedagog e nevoie, ca să pună în rânduială copilul, nu de aur. Îi lași și părul pe spate ca la o fată efeminând copilul și înmuindu-i tăria firii, sădindu-i de la început o dragoste de prisos față de bani și convingându-l să se pasioneze de cele nefolositoare. De ce faci încă și mai mare uneltirea împotriva lui? De ce-l faci să se pasioneze de cele trupești? Căci „bărbatul, zice [Apostolul], dacă are părul lung, e o necinste pentru el” [1 Corinteni 11, 14]. Nu vrea firea; n-a îngăduit aceasta Dumnezeu; lucrul e oprit, căci ține de superstiția păgână. Mulți își atârnă însă podoabe de aur și de urechile lor. Fie ca nici fetele să nu se desfete de ele, iar voi aduceți această întinăciune și la băieți!

Poate că mulți râd de cele spuse ca și cum ar fi niște lucruri mici. Dar nu sunt mici, ci foarte mari. O fată care a fost educată în camera mamei să se pasioneze de găteală, după ce va ieși din casa părin-

relaxate cum este cea a societăților postmoderne actuale, societăți ale spectacolului total și consumului generalizat.

Păstrat în numai două manuscrise (*Parisinus gr. 764*, inc. sec. XI, și *Lesbiacus Leimon 42*, sf. sec. X, acesta din urmă cunoscut abia la mijlocul secolului nostru), acest discurs al Sfântului Ioan Gură de Aur a fost pe drept cuvânt numit în 1656 de primul său editor, dominicanul francez Fr. Combefis (care îl recomandă cardinalului Mazarin pentru a servi la educarea tânărului prinț Ludovic XIV), o „carte de aur despre educația copiilor” (*de educandis liberis liber aureus*). Deși autenticitatea hrisostomiană a discursului a fost contestată de unii erudiți (1738, 1940), editorii ei mai recent (S. Haidacher, 1907; V. Exarchos, 1941, 1954; și A.-M. Malingrey, 1972) i-au demonstrat definitiv paternitatea hrisostomiană.

Traducerea s-a făcut după JEAN CHRYSOSTOME, *Sur la vaine gloire et l'éducation des enfants*, ed. A.-M. Malingrey (*Sources Chrétiennes* 188), 1972, p. 96–196 [diac. Ioan I. Ică jr].

tească, va fi dificilă și rea față de mirele ei și mai pretentioasă decât cei ce strâng dările. V-am mai spus că de aceea răutatea se face cu anevoie de smuls, pentru că nimeni nu se mai ocupă de copii, nimeni nu mai vorbește cu ei despre feciorie, nimeni despre cuminenție, nimeni despre disprețuirea banilor și a slavei, nimeni despre cele vestite în Scripturi.

Așadar, când copiii duc lipsă de învățători încă din cea mai fragedă vârstă, ce vor ajunge? Căci dacă și unii crescuți încă din pântecul mamei lor și educați până la bătrânețe n-au mers pe calea dreaptă, ce lucruri grozave nu vor face atunci cei care n-au fost obișnuiți încă de la începutul vieții lor să asculte aceste lucruri? Acum însă fiecare își dă toată sârguinta să-și educe copiii în arte, litere și vorbire, dar ca să-i antreneze [*asketheie*] sufletul pentru aceasta nimeni nu mai are nici o grijă.

Scopul educației

Nu voi înceta îndemnându-vă, rugându-vă și câzându-vă înainte, ca înainte de toate celelalte să vă puneți în bună rânduială [*rythmizein*] copiii. Dacă nu cruți nimic pentru copilul tău, arată atunci acest lucru din aceasta; și de altfel vei avea și răsplată. Ascultă-l pe Pavel zicând: „[femeia se va mântui prin naștere de prunci] dacă ei [copiii] stăruie în credință, în iubire și sfințire cu cuminenție” [*en pistei, en agape, en hagiismo meta sophrosynes*, 1 Timotei 2, 15]. Chiar dacă știi de mii de rele în tine însuși, gândește-te că ai totuși o mângâiere pentru relele tale. Crește un atlet pentru Hristos! Nu-ți spun: întoarce-l de la căsătorie, trimite-l în pustie, pregătește-l să-și aleagă viața monahilor! Nu-ți spun aceasta. Desigur, vreau acest lucru și aș dori ca toți să-l îmbrățișeze, dar fiindcă el pare să fie o povară, nu vă

silesc: Crește un atlet pentru Hristos și, fiind în lume, învață-l evlavie din fragedă vârstă.

// Sufletul copilului: ceară, perla, tablou, statuie

Dacă în sufletul încă fraged se întipăresc învățăturile bune, nimeni nu le va mai putea șterge atunci când se vor face tari ca o întipărire, precum ceara. Îl ai încă tremurând înfricoșat și temător la orice privire, la orice cuvânt și oricare alt lucru; să te folosești de începutul [vieții lui] spre ceea ce se cuvine. De vei avea un fiu bun, tu cel dintâi te vei bucura de cele bune; apoi și Dumnezeu; pentru tine însuși lucrezi.

Se spune că atunci când sunt pescuite, mărgăritele sunt apă. Iar dacă pescarul e iscusit, punând pe mână picătura aceea și rotind-o în palmă cu mână cealaltă o face rotundă și-i dă formă perfect sferică. Dar după ce i s-a întipărit forma, nu mai poate fi modificată. Fiindcă tot ce este fraged poate primi orice neavând încă forma lui proprie fixă, drept pentru care e trăs ușor spre oricare formă; dar ceea ce este tare, dat fiind că a dobândit ca stare duritatea nu iese ușor din ea, nici nu trece ușor într-o altă stare.

Așadar, fiecare din voi, părinți și mame, așa cum îi vedem pe pictori făcându-și tablourile și statuile cu multă luare-aminte, tot așa să ne îngrijim și de aceste minunate statui [care sunt copiii]. Căci pictorii, punându-și în fiecare zi tabloul înaintea lor, întind culorile cum se cuvine. Iar sculptorii în piatră fac și ei același lucru, îndepărtând ce e de prisos și adăugând ce lipsește. Așa și voi, ca niște făcători de statui, să aveți spre aceasta toată zăbava făcând statui minunate lui Dumnezeu: suprimați ce e de prisos și adăugați ce lipsește; și priviți la ele în fiecare zi [să

vedeți] ce înzestrare prisositoare au din fire, ca să o sporiți, și ce deficiență din fire, ca să o suprimați. Și cu multă luare-aminte alungați de la ei prilejul desfrânării, căci această dragoste [eros] este foarte vătămătoare pentru sufletele tinerilor. Ci mai înainte de a ajunge la experiența ei învață-l să fie treaz și veghetor, să privegheze în rugăciuni și peste tot ceea ce spune și face să pună pecetea [semnul crucii].

Sufletul copilului — o cetate

Socotește că ești un împărat care ai sub ascultare o cetate: sufletul copilului tău; căci sufletul e într-adevăr o cetate [*polis garontos he psyche*]. Și așa cum într-o cetate unii fură, iar alții fac dreptate, unii lucrează, iar alții fac totul cum se nimerește, tot așa sunt în suflet și gândul [bun] și gândurile [rele] [*dianoia/logismoi*]: unele luptă împotriva celor care fac nedreptate, ca niște soldați într-o cetate; unele poartă de grijă de toate, de trup și de casă, ca aceia care administrează cetățile; iar altele dau porunci ca niște demnitari; unele vorbesc nerușinat ca destrăbălații, altele cuvințios, cum fac cei cuminți; unele flecăresc muiereste ca femeile la noi, altele grăiesc fără minte, ca și copiii; unele poruncesc ca niște robi, care sunt slugile, altele ca niște nobili, care sunt oamenii liberi.

Avem, așadar, nevoie de legi care pe cetățenii răi să-i surghiunească, iar pe cei buni să-i distingă și să nu-i lase pe cei răi să se ridice împotriva celor buni. Căci așa cum dacă cineva ar pune într-o cetate legi care dau multă îngăduință hoților, totul s-ar răsturna, dacă soldații nu s-ar folosi de irascibilitatea spre ceea ce se cuvine, totul s-ar vătăma; și dacă fiecare lăsându-și rangul său l-ar urmări pe al altuia prin

lăcomie s-ar strica buna rânduială, tot, așa s-ar petrece lucrurile și aici. Prin urmare, sufletul copilului e o cetate, o cetate proaspăt întemeiată și tocmită, o cetate care are cetățeni străini, care n-au încă nici o experiență. Dar unii ca aceștia pot fi ușor puși în rânduială. Fiindcă cei care au crescut într-un regim politic rău, cum sunt bătrânii, cu anevoie se vor schimba, deși nu este cu neputință, căci și aceia se pot transforma, dacă vor. Dar cei ce n-au nici o experiență vor putea primi cu ușurință legile tale.

Porțile cetății sufletului și legile ei

Pune, așadar, acestei cetăți și cetățenilor ei legi de temut și stricte și fii judecătorul celor ce le încalcă, căci nu e de nici un folos a pune legi, dacă nu se face și pedepsirea [celor ce le încalcă]. Pune deci legi și ia seama cu grijă, căci legiuirea noastră este pentru întreaga lume și astăzi întemeiem o cetate. Metereze și porți să fie cele patru simțuri, restul trupului să fie ca un zid, iar porți să fie ochii, limba, auzul, mirosul și, dacă vrei, și pipăitul; căci prin aceste porți intră și ies cetățenii acestei cetăți, adică prin aceste porți se strică și se îndreaptă gândurile.

Limba

Hai, așadar, să venim mai întâi la poarta care e alcătuită de limbă, fiindcă ea este cea mai folosită, și, înaintea de toate, să-i facem uși și zăvoare nu din lemn, nici din fier, ci din aur. Căci, într-adevăr, cetatea e de aur și așa e alcătuită. Fiindcă nu un om, ci Înstăși Împăratul a toate va locui în cetatea aceasta, dacă se va alcătui. Și, o dată cu înaintarea cuvântului, veți vedea unde punem și palatul Lui [rațiunea în creier, cf. mai jos].

Să-i facem deci uși și zăvoare de aur: cuvintele lui Dumnezeu, precum spune prorocul: „Cuvintele lui Dumnezeu sunt mai presus decât mierea și ceara gurii mele, mai presus decât aurul și piatra scumpă” [Psalm 118, 103; 18, 11]. Să învățăm să le avem mereu pe buze în umblările noastre nu pur și simplu, nici cu curiozitate, nici arareori, ci mereu. Ușile nu se cade a fi doar plăcate cu foi de aur, ci trebuie făcute în întregime din aur, groase și solide, și să aibă pietre prețioase în loc de pietre simple încrustate în afară. Iar zăvorul acestor uși să fie crucea Domnului făcută în întregime din pietre scumpe și pusă curmeziș în mijlocul ușilor. Iar când vom fi făcut porțile așa groase și de aur și vom fi pus zăvorul, să facem și cetățeni vrednici. Dar care sunt aceștia? Cuvintele cuviincioase și cucernice pe care-l educăm pe copil să le spună. Să facem și multă surghiunire a străinilor, ca nu cumva cetățenilor acestora să li se adauge oameni amestecați și stricați: cuvintele de ocară și defăimătoare, lipsite de minte, rușinoase, petrecărete, lumești, pe care să le alungăm toate. Și nimeni să nu umble prin aceste porți decât numai Împăratul. Și această poartă să fie deschisă pentru El și toți cei ai Lui, ca și despre ea să se spună: „Aceasta este poarta Domnului, dreptii vor intra în ea” [Psalm 117, 20]. Și, după fericitul Pavel: „De este un cuvânt bun să fie spre zidire, ca să dea har celor care-l ascultă” [Efeseni 4, 29]. O mulțumire să fie cuvintele, imne cuviincioase [Efeseni 5, 3-4]; și ele să vorbească pururea despre Dumnezeu, despre filozofia de sus [peri philosophias tes ano].

Deci cum va fi aceasta? Și de unde îi vom educa? Dacă vom fi judecători stricți ai celor făcute, fiindcă mare e înclinația bună a copilului. Cum așa? El nu se luptă pentru bani, pentru slavă, fiindcă e încă un

copil, nu se luptă pentru femeie, pentru copii, pentru casă. Și așa ce fel de pricină de ocară și defăimare să aibă? Fiindcă toată întrecerea sa e cu cei de-o vârstă cu el. Pune degrabă o lege: nu ocări pe nimeni, nu defăima pe nimeni, nu jura, nu fi artăgos. Și dacă-l vezi călcând legea, pedepsește-l, uneori cu o privire severă, alteori cu cuvinte mușcatoare, uneori cu reproșuri, alteori răsfătă-l și fă-i făgăduințe. Nu-l lovi încontinuu, nici nu-l obișnuie să fie pedepsit așa; căci dacă se învață să fie pedepsit încontinuu, se va învăța să le disprețuiască, iar învățând să le disprețuiască, s-ar răsturna toate. Ci să se teamă mereu de lovituri, dar să nu le primească; biciul să pocnească, dar să nu lovească. Iar amenințările să nu fie transpuse în faptă. Să nu se vadă însă că vorbele sunt doar simple amenințări; fiindcă doar atunci este bună amenințarea când se crede că va fi transpusă în faptă, căci dacă cel ce a greșit află îngăduință, o va disprețui. Ci să se aștepte să fie pedepsit; dar să nu fie pedepsit, ca să nu se stingă frica, ci să rămână ca un foc care crește și smulge toți spinii de peste tot și ca o săpă ascuțită care sapă adânc. Dar când vezi că frica îi este de folos, ușurează-l, căci firea noastră are nevoie și de ușurare. Învață-l să fie îngăduitor și iubitor de oameni. Și dacă vezi că și ocărăște servitorul însoțitor, nu trece cu vederea faptul și pedepsește-l pe el, cel liber. Căci cel ce știe că nu-i este îngăduit să ocărăască pe sluga sa, cu atât mai mult nu va defăima, nici nu va huli pe cel liber și egal în cinstire cu el. Coase-i gura de la răutate. Dacă-l vezi defăimând pe cineva, închide-i gura și mută-i limba împotriva greșelilor lui. Îndeamnă și pe mama lui, precum și pe pedagogul și servitorul lui însoțitor să-i spună acestea, ca toți să-i fie străjeri și să observe ca nici unul din acele gânduri

să nu scape din gura acelui copil și din ușile de aur. Și să nu socotești că lucrul are nevoie de mult timp. Dacă poruncești și ameninți sever de la început și așezi atâția străjeri, sunt de ajuns două luni și totul se va îndrepta și lucrul va dobândi tăria sigură a firii. Și această poartă se va putea face vrednică de Dumnezeu atunci când el nu va rosti nici o obraznicie, nici o glumă, nimic lipsit de minte și nimic altceva, ci toate vor fi cum se cuvin Stăpânului. Căci dacă cei care învață meseria militară trupească își învață de devreme copiii să fie soldați și să mânuiască armele, să îmbrace mantaua militară și să urce pe cal, și vârsta lor nu este pentru ei nici o piedică, cu atât mai mult cei ce vor să fie soldați sus [în cer] trebuie să îmbrace toată găteala împărătească. Să învețe deci să cânte psalmi lui Dumnezeu ca să nu-și petreacă timpul în cântări rușinoase și povești nelalocul lor. Așa să fie asigurată poarta aceasta și cetățenii aceia să fie înscrși în liste, iar pe ceilalți să-i omorâm înăuntru, cum omorâ albinele viespile nelăsându-le să iasă afară, nici să bâzâie.

Auzul

Să trecem acum la cealaltă poartă. Dar care e aceasta? Cea așezată aproape de aceea și având o mare înrudire cu ea: auzul. Căci aceea este pentru cetățenii care pleacă dinăuntru și nimeni nu intră prin ea, iar aceasta pentru cei ce vin din afară și nimeni nu iese prin ea. Și ea are o mare înrudire cu aceea; căci dacă nu îngăduie nici unui stricator și stricat să păsească pragul ei, oferă gurii nu puțină ușurare; căci acela care nu aude lucruri rușinoase și rele, nu va spune nici lucruri rușinoase; dar dacă această poartă e deschisă tuturor, se va vătăma și cealaltă și se va face tulburare pentru toți cei dină-

untru. Și poate, că ar fi trebuit să vorbim mai întâi toate despre ea și să astupăm mai întâi intrarea ei.

Așadar, copiii să nu audă nimic nelalocul lui nici de la alți copii, nici de la pedagog, nici de la doici. Ci așa cum plantele au nevoie de cea mai mare îngrijire atunci când sunt fragede, tot așa și copiii. Să purtăm astfel de grijă să aibă doici bune, pentru ca să li se pună de la bază o temelie bună și să nu primească încă de la început nimic rău. Prin urmare, să nu audă povești [*mythous*] flecare și băbești [cf. 1 Timotei 4, 7]: „Cutare a iubit pe cutare”. „Fiul împăratului și fiica sa mai mică au făcut aceasta.” Să nu audă nimic din acestea, ci să audă altele fără nici un ocoliş cu toată simplitatea. Fiindcă acest lucru e cu putință atât din partea unor slugi, cât și a unor servitori însoțitori; nu a tuturor, căci nu e cu putință să se amestece cu toate slugile din casă; ci așa cum cei ce se apropie să facă o statuie sunt cunoscuți pentru iscusința lor, tot așa să fie cunoscuți pentru iscusința lor și cei ce ne ajută în arta noastră. Căci dacă am fi economi și am construi o casă unui demnitar, n-am lăsa toate slugile casei să se apropie de zidire, cum atunci n-ar fi lipsit de minte ca acum, când construim o cetate pentru Împăratul ceresc, să încredințăm lucrul tuturor? Ci să ne fie de ajutor acele slugi din casă care ne sunt de folos, iar dacă nu este nici una, caută un om liber cu plată, un bărbat virtuos, și îi încredințează lui totul ca să-ți fie de ajutor la acest lucru.

Cain și Abel

Prin urmare, să nu audă astfel de basme [*mythois*]. Ci atunci când se relaxează de ostenele studiilor — fiindcă îi plac povestirile din vechime — vorbește-i depărtându-l de la orice copilărie, căci

crești un filozof, un atlet și un cetățean al cerurilor. Spune-i, așadar, și povestește-i: „Erau la început doi copii ai unui tată, doi frați” [cf. *Facere* 4, 1 sq.]. După care, oprindu-te, reia: „Și care au ieșit din același sân. Unul era mai mare, iar altul mai mic. Primul era plugar, iar celălalt păstor. Și acela își scotea oile în văi și la iazuri”. Și îndulcește cele povestite, ca să aibă copilul o desfătare și să nu-l părăsească însuflețirea. „Unul sâmbăna și sâdea. Și i s-a părut potrivit odată să cinstească prin acestea pe Dumnezeu. Iar păstorul i-a adus lui Dumnezeu întâi-născuții turmelor sale.” Nu este oare cu mult mai bine ca în loc de oi cu lână de aur și de basmul acela* să-i povestești acestea? După care ȋine-i trează atenția — căci povestirea are ceva de acest fel — neadăugând nimic mincinos, ci doar pe cele din Scriptură. „Iar atunci când a adus lui Dumnezeu întâi-născuții [turmelor sale], de îndată s-a pogorât foc din cer și a răpit toate la jertfelnicul de sus. Dar cel mai mare nu a făcut așa, ci s-a dus și, punându-și deoparte pentru sine primele roade, i-a adus lui Dumnezeu pe cele de pe urmă. Și Dumnezeu n-a luat seamă la ele, ci S-a întors de la ele și le-a lăsat să rămână pe pământ; dar pe acelea [ale celui mai mic] le-a primit la Sine. Așa cum se întâmplă și cu cei ce stau la țară: pe unul din cei ce-i aduc daruri stăpânul îl cinstește și-l primește înăuntru, dar pe altul îl lasă să stea afară. Așa s-a întâmplat și atunci. Dar ce s-a petrecut după aceasta? Fratele mai mare s-a întristat că a fost lipsit de cinste și a fost trecut cu vederea în ce privește bunăvoința, și era mâhnit. Îi spune lui atunci Dumnezeu: «Pentru ce te-ai întristat? Nu știi că lui Dum-

* Aluzie la mitul expediției Argonauților în căutarea lânii de aur. O critică a mitologiei inspirată din PLATON, *Republica* 378a-b [n.tr.].

nezeu i-ai adus jertfă? Pentru ce m-ai supărat? Ce ai de reclamat? Pentru ce mi-ai adus roadele de pe urmă?» Iar dacă ți se pare potrivit să folosești un limbaj mai simplu, vei spune: „Și acela, neavând ce să spună, a rămas liniștit”, sau mai degrabă a tăcut. „După care, văzându-l pe fratele său mai mic, îi spune: «Să ieșim la câmp». Și luându-l cu viclenie, frațele mai mare l-a omorât. Și credea că lucrul rămâne ascuns de Dumnezeu. Dar vine la el Dumnezeu și-i spune: «Unde e fratele tău?» Și acela spune: «Nu știu. Oare nu cumva sunt eu păzitorul fratelui meu?» Și îi zice atunci Dumnezeu: «Iată, sângele fratelui tău strigă la Mine din pământ».”

Dar și mama să stea alături atunci când sufletul copilului se plămădește astfel prin asemenea povestiri, ca să ajute și ea și să laude cele zise:

„Deci ce s-a întâmplat după aceasta? Pe acela Dumnezeu l-a primit în cer și, sfârșindu-și viața, e acum sus [în cer].” Fiindcă prin asemenea povestiri copilul primește cuvântul despre înviere. Căci dacă în basme se povestesc lucruri de necrezut, spunându-se că „aceasta a făcut-o semizeu” iar copilul crede aceasta și, chiar dacă nu știe ce este un „semi-zeu”, știe că e ceva mai mare decât omul și, auzind aceasta, se minunează, cu atât mai mult când aude vorbindu-se despre înviere și că sufletul acestuia a urcat la cer. „Deci pe acela l-a luat numaidecât sus, dar acesta, care l-a omorât, a trăit încă mulți ani rău pătimind, trăind cu frică și cutremur, și a suferit deci de mii de lucruri cumplite fiind pedepsit în fiecare zi.” Și vorbește-i de pedeapsă cu seriozitate, nu spune pur și simplu: „A auzit de la Dumnezeu: «Suspînând și tremurând să fii pe pământ»”, căci nu știe copilul ce este aceasta; ci spune-i: „Așa cum tu stai în picioare în fața învățătorului neliniștit dacă vei fi

biciuit sau nu, și tremuri și te înspăimântezi, tot așa și acela a trăit mereu ca unul care l-a supărat pe Dumnezeu”.

Îi este de ajuns să-i povestești până aici, și spune-i această povestire într-o seară la cină. Iar mama să-i spună iarăși același lucruri. Apoi, după ce le-a auzit de multe ori, cere-i și lui: „Spune-mi povestea”, ca să se și ambiționeze. Și când va fi reținut povestirea, atunci să-i spui și folosul. Căci sufletul său, care a primit în el povestirea, știe să aducă roade chiar și înainte de sfârșitul muncii tale. După care spune-i și tu: „Vezi cât de rea este lăcomia pântecelui? cât de rău este să-ți omori fratele? Vezi cât de rău este să crezi că te poți ascunde de Dumnezeu? Fiindcă El le vede pe toate, chiar și pe cele făcute în ascuns”. Dacă și numai această învățătură o vei fi însămânțat în copilul tău, nu vei mai avea nevoie de pedagog, această frică de Dumnezeu păzind copilul mai mult decât orice frică și zguduindu-i sufletul. Dar nu numai aceasta. Ci du-l de mână și la biserică sânguindu-te să-l duci mai cu seamă [în prima săptămână din Postul Mare] atunci când se citește această povestire. Fiindcă îl vei vedea strălucind de bucurie, săltând și bucurându-se, pentru că știe ceea ce toți nu știu, luând-o înaintea citirii, recunoscând-o și folosindu-se mult. Și de acum lucrul e bine așezat în amintirea sa. Dar sunt și alte foloase ce pot fi scoase din povestire. Să învețe de la tine că nu trebuie să se îndurereze atunci când suferă rele; Dumnezeu i-a arătat aici aceasta încă de la început, pentru că pe cel care i-a fost bine-plăcut l-a luat prin moarte sus, la cer.

Iacob și Esau

Când această povestire s-a fixat în sufletul copilului, vino cu alta, tot despre doi frați, alții, și spune:

„Erau iarăși doi frați, unul mai mare și altul mai mic. Și unul, cel mai mare, era vânător, iar celălalt, cel mai mic, era casnic” [*Facere* 25, 27]. Iar această povestire e mai plăcută decât prima, întrucât are mai multe peripeții iar ei erau mai mari ca vârstă. „Acești doi frați erau gemeni. Dar după ce s-au născut, mama îl iubea mai mult pe cel mai mic, iar tatăl pe cel mai mare. Acela petrecea cel mai mult în câmpuri, iar acesta, mai mic, acasă. Odată, zice (Scriptura) [*Facere* 27, 1 sq.], tatăl său îmbătrânind îi spune celui pe care-l iubea: «Fiindcă am îmbătrânit, copile, du-te și gătește-mi un vânat», adică prinde un ied sau un iepure, «și adu-l și-l gătește ca mâncând să te binecuvânteze». Dar celui mai mic nu i-a zis nimic asemănător. Auzind mama pe tatăl spunând acestea, chemând pe cel mai tânăr, i-a zis: «Copile, fiindcă tatăl tău i-a poruncit fratelui tău să-i aducă un vânat, ca mâncând să-l binecuvânteze, ascultă-mă: Du-te la turmă și, luând iezi fragezi și frumoși, adu-mi și eu îi voi face așa cum îi place tatălui tău și-i vei aduce ca mâncând să te binecuvânteze pe tine». Căci tatăl avea vedere slabă din pricina bătrâneții. Deci, după ce fratele mai tânăr a adus iezi, mama i-a gătit și punând carnea pe tavă a dat-o copilului și el i-a adus-o. Dar ea l-a îmbrăcat cu piei de capră ca viclenia să nu se descopere, fiindcă el avea piele netedă, iar fratele său era păros, ca să se poată ascunde și tatăl să nu simtă nimic. Și așa l-a trimis. Iar tatăl crezând că este într-adevăr cel mai mare, mâncând l-a binecuvântat. Iar după ce a plinit binecuvântarea, iată că vine și fratele mai mare purtând vânatul și, văzând cele petrecute, strigând plângea.”

Vezi câte lucruri bune se nasc de aici. Nu intra în toate amănuntele povestirii, ci vezi câte se pot naște de aici. Mai întâi copiii îi vor avea în respect și cinste

pe părinți văzând că binecuvântarea părinților e atât de disputată și vor prefera să primească mai degrabă mii de lovituri de la părinți decât să audă blesteme. Căci dacă un basm [*mythos*] pune până într-atât stăpânirea pe sufletul lui încât socotește că este vrednic de crezare, cum nu vor pune stăpânire pe el și nu-l vor umple de frică cele care sunt cu totul adevărate? Pentru că stomacul trebuie disprețuit. Căci trebuie să adăugi și aceasta la povestire; și anume că acela n-a câștigat nimic din faptul că era întâi-născut și mai mare, pentru că din pricina neînfrânării pântecelui și-a vândut dreptul de întâi-născut.

Apoi, după ce va fi reținut aceasta întocmai, într-o altă seară îi vei zice: „Spune-mi povestea acestor doi frați”. Și dacă va începe să spună despre Cain și Abel, oprește-l și-i zi: „Nu îți cer aceasta, ci pe cea despre ceilalți doi, unde tatăl a binecuvântat”. Și dă-i și câteva repere, dar nu-i da încă și numele. Iar după ce-ți va fi povestit totul, adaugă următoarele și zi: „Ascultă deci ce s-a petrecut după acestea [*Facere* 27, 41 sq.]. Acesta a căutat iarăși să-l omoare pe fratele său, ca și primul, și aștepta sfârșitul tatălui său. Auzind deci mama și temându-se, l-a făcut pe copil să fugă”. Dacă vom mânui bine povestirea, este în ea o mare înțelepciune [*philosophia*] care întrece mintea copilului, dar care poate fi sădită cu pogorământ în mintea fragedă a copilului. Deci să grăim către el așa: „Acest frate s-a dus și a venit într-un loc neavând cu el nici rob, nici servitor care să-l hrănească, nici pedagog, nici pe altcineva. Venind într-un loc s-a rugat și a zis: «Doamne, dă-mi pâine și o haină și scapă-mă». Și spunând acestea de întristare a adormit. Și a văzut în somn o scară de la pământ la cer și pe îngerii lui Dumnezeu urcând și pogorându-se pe ea și pe Dumnezeu însuși stând în

picioare la capul său și zicând: «Te-am binecuvântat». Și l-a binecuvântat și l-a numit Israel.»

Numele copiilor

Dar cu acest prilej mi-am adus aminte de un lucru și de la acest nume am venit la alt gând. Care e acesta? Să insuflăm de devreme copiilor emulația [zelon] virtuții plecând de la numele lor. Nimeni, așadar, să nu se grăbească să-și cheme copiii după numele strămoșilor, tatălui, mamei, bunicului și străbunicului, ci după numele dreptilor, martirilor, episcopilor și apostolilor. Și acest lucru să fie pentru ei un imbold spre râvnă: unul să se numească Petru, altul Ioan, altul cu vreun alt nume al unui sfânt. Și nu-mi aduce în față obiceiurile păgânești. Căci nu e mică rușine și batjocură când într-o casă de creștini se săvârșesc lucruri păgânești, se aprind făclii și se așteaptă să se vadă cea care arde și se stinge mai întâi [pentru a da copilului numele făcliei care arde cel mai mult], și altele asemănătoare care aduc nu puțină vătămare celor ce le fac. Și să nu socotiți că aceste lucruri făcute sunt mici și neînsemnate.

Așadar, vă rog și eu să vă numiți copiii după numele sfinților. Căci la început pe drept cuvânt se făcea acest lucru și părinții își numeau copii cu numele strămoșilor, fiindcă acest lucru era o mângâiere pentru moarte, ca să pară că acela plecat dintre ei trăia prin numele lui; dar acum nu mai e așa. Căci îi vedem pe drepti că nu așa au dat numele copiilor lor. Căci Avraam l-a născut pe Isaac; iar Iacob și Moise n-au fost numiți după strămoșii lor, și pe nimeni dintre cei drepti nu-l vom găsi că și-a primit numele astfel. Ce exemplu de virtute și îndemn e această denumire? Fiindcă nu vom găsi altă pricină a acestei schimbări de nume decât aducerea-aminte

de virtute. „Căci tu, zice [Hristos], te vei chema Chefa, ce se tâlcuiește Petru” [Ioan 1, 14; cf. Matei 16, 17-18]. De ce? Fiindcă a mărturisit. „Și tu te vei chema Avraam.” De ce? „Fiindcă vei fi părinte al neamurilor” [Facere 17, 4-5]. Și Israel. De ce? Fiindcă a văzut pe Dumnezeu. De aici, așadar, să începem și noi grija noastră față de copii și să-i punem în bună rânduială [rythmizomen].

Dar, cum spuneam, „a văzut o scară care urca la cer și ajungea până pe pământ”. Să intre, așadar, numele sfinților în casele voastre prin numele date de voi copiilor voștri, ca să pui în bună rânduială nu numai copilul, ci și pe tatăl, când acesta se va gândi că este tată al unui Ioan, al unui Ilie, al unui Iacob. Căci dacă e pus cu evlavie și cu cinstire față de cei plecați de aici și dacă ne vom lua rudenția dreptilor mai degrabă decât cea a strămoșilor, acest lucru ne va fi foarte de folos atât nouă, cât și copiilor. Să nu socotești că, dacă e mic, acest lucru și este mic, fiindcă este o cheazășie-a folosului.

Sfârșitul istoriei lui Iacob

Dar, cum spuneam, să ne întoarcem iarăși la continuarea povestirii. „A văzut o scară bine reze-mată; a cerut să fie binecuvântat; Dumnezeu l-a binecuvântat; a plecat la rudele lui; s-a făcut păstor” [cf. Facere cap. 29-33]. Povestește-i apoi cele privitoare la mireasa lui și la întoarcerea sa și va câștiga mult folos și de aici. Căci vezi câte lucruri va învăța de aici: va fi educat să nădăjduiască în Dumnezeu, să nu disprețuiască pe nimeni deși e de neam bun, să nu se rușineze de simplitate, să poarte necazurile cu vitejie și toate celelalte.

Iar după acestea, când va fi crescut, spune-i și povestiri mai înfricoșătoare. Câtă vreme gândirea sa

e fragedă, să nu o împovărezi peste măsură, ca să nu se sperie. Dar când se va face de cincisprezece ani sau mai mult, să audă cele despre gheenă, iar când va fi de zece, de opt sau chiar mai puțini ani, să audă cele despre potop, cele despre Sodoma, cele făcute împotriva Egiptului, toate lucruri care sunt pline de pedepse, și să le audă foarte pe larg. Iar când va crește mai mult, să audă și cele ale Noului Testament, cele ale harului, cele ale gheenei. Cu aceste povestiri și cu multe altele împrejmuește-i auzul oferindu-i și exemple de acasă*.

Iar dacă cineva povestește lucruri îndoielnice, nicidecum să nu lăsăm, cum spuneam, să ajungă la el. Dacă vezi un servitor vorbind lucruri de rușine în fața lui, pedepsește-l îndată și cercetează cu severitate și asprime greșelile făcute. Dacă vezi o fată, mai bine să nu se apropie de el acea fată ca să nu se aprindă focul, afară numai dacă e o femeie bătrână și care n-are nimic care să poată atrage un tânăr; dar de o femeie tânără să se ferească mai mult ca de foc. Căci așa nici nu va spune ceva nelalocul lui, dacă nu va auzi nimic nelalocul lui, ci va fi crescut în acestea.

Mirosul

Vrei acum să venim și la o altă poartă, cea a mirosului? Și această poartă, dacă nu e astupată, lasă să pătrundă o mare vătămare, cum sunt parfumurile și miresmele. Căci nimic nu deșinde atât de mult încordarea sufletului, nimic nu-l relaxează astfel cum face desfătarea de parfumuri și miresme. „Dar ce — se va spune — trebuie să ne bucurăm de noroi?” Nu spun aceasta, dar nici de acesta, nici de acelea. Nimeni să nu-i aducă esențe de parfum, căci de îndată

ce creierul le primește, tot trupul s-a relaxat. De aici se răscoală și plăcerile și mare e uneltirea lucrului. Așadar, astupă și această poartă; căci lucrarea ei e de a respira aerul, nu de a primi miresme bune!

Poate că unii vor râde de noi ca de unii care ne-am ocupa de un lucru mic, atunci când vorbim despre o asemenea conduită civilizată [*politeias*]; dar nu este un lucru mic, ci, dacă se fac acestea, e fundamentul, educația și buna-rânduială a toată lumea [*ouk esti de mikra, alla tes oikoumenes pases estin he hypostasis kai he paideusis kai he rythmos*].

Văzul

Mai există și o altă poartă, mai frumoasă decât acestea, dar mai greu de păzit: cea a ochilor; de aceea se și deschide mai sus și are frumusețe. Ea are multe uși și nu vede numai, ci este și văzută, dacă e bine sculptată. Aici e nevoie de legi stricte; prima e de a nu trimite niciodată copilul la teatru*, ca să nu primească o întinare totală și prin auz și prin ochi. Chiar și în piețe sau mergând pe ulițe strâmte, pedagogul să observe mai ales acest lucru și să îndemne la aceasta, ca nu cumva acela să primească cândva acea întinare. Deci ca să nu o primească atunci când e văzut, trebuie să te gândești la multe: să îndepărtezi excesul de eleganță tăindu-i părul care-i cade de sus pentru a-i da o înfățișare serioasă. Iar dacă copilului îi va veni greu să fie lipsit de podoabă, să învețe mai întâi că aceasta e cea mai frumoasă podoabă. Iar ca să nu vadă [lucruri indecente], vor fi de ajuns pentru pază povestirile privitoare la fiii lui Dumnezeu care au alunecat spre fiicele oamenilor

* La sfârșitul Antichității, teatrul era doar locul unor spectacole de cabaret și distracții ușoare pe gustul vulgar al mulțimilor, fiind dispărută de mult reprezentarea pieselor de teatru de artă [n.tr.].

* Adică de la creștini, respectiv din Vechiul și Noul Testament [n.tr.].

[*Facere* 6, 1-4], la sodomieni [*Facere* 19, 1-29], ghe-
enă și toate celelalte.

Aici mai ales pedagogul și servitorul însoțitor
trebuie să aibă mare grijă. Arată-i însă alte lucruri
frumoase și abate-i ochii spre cer, spre soare, spre
stele, spre florile pământului, spre pajiști, spre fru-
musețile [ilustrațiilor] cărților; spre acestea întoar-
ce-i privirile. Și sunt multe altele care nu aduc vă-
tămăre. Căci această poartă e cu anevoie de păzit
fiindcă are focul înăuntrul ei, precum și o necesitate,
cum ar spune cineva, naturală. Să învețe cântările
dumnezeiești [psalmii]. Dacă nu e trezită înăuntru,
el nu vrea nici să vadă în afară. Să nu facă baie cu
femei, căci e un obicei rău, nici să nu fie trimis în
mulțimi de femei.

Să audă neconținut toate cele privitoare la Iosif;
să învețe apoi cele privitoare la Împărăția cerurilor,
care e plata pusă deoparte celor cuminți. Făgăduieș-
te-i că-i vei aduce o mireasă frumoasă și-l vei face
moștenitor și urmaș. Amenință-l cu toate, dacă vezi
lucruri contrare, și spune-i: „Nu-ți vom găsi, copile,
o femeie virtuoasă, dacă nu vei arăta multă pază și
dăruire în virtute; dar de cum te vei stăpâni, de în-
dată te voi aduce la nuntă”. Mai cu seamă dacă e
educat să nu grăiască lucruri rușinoase, el are evla-
vie din tinerețe. Vorbește-i despre frumusețea su-
fletului. Fă să se nască în el un gând înțelept față de
femei. Spune-i că a fi disprețuit de slugi e un lucru
vrednic de o slugă și că mai cu seamă tânărul are
nevoie de multă sânguință. Căci cel ce grăiește ceva
nelalocul său va fi vădit, dar cel ce privește nu va
fi vădit — pentru că acest simț e repede — și chiar

* Aluzie la episodul tentativei de seducție a lui Iosif de către femeia
lui Putifar, *Facere* 39 [n.tr.].

șezând între mulți o poate seduce prin aruncături
ale ochilor pe cea pe care o vrea. Să nu aibă nimic
comun cu vreo femeie. Afară de mama sa să nu mai
vadă nici o femeie. Nu-i da bani. Nimic rușinos să
nu pătrundă în el. Să disprețuiască bogăția și cele-
lalte asemenea ei.

Atingerea

Mai este și o altă poartă, nu asemenea celor pe
care le-am văzut deja, dar care se întinde la tot tru-
pul, și pe care o numim atingere; ea pare că stă în-
chisă, dar cum e deschisă trimite toate înăuntru. Să
nu-i îngăduim veșminte moi, nici să intre în contact
cu alte trupuri. Să o facem aspră. Creștem un atlet,
să ne gândim la asta. Să nu se folosească de cuver-
turi, nici de haine moi. Acestea deci să ne fie rându-
ite astfel.

Cetățenii și casele cetății sufletului

Hai acum ca, intrând în cetatea aceasta, să scriem
și să rânduim legi, pentru ca lucrurile de la porți să
meargă bine. Mai întâi să învățăm să cunoaștem în-
tocmai casele și cămarile cetățenilor, unde rămân ei,
atât cei viguroși, cât și cei delăsători. Se spune că
locul și casa irascibilității e pieptul și inima din
piept; cel al poftei e ficatul, iar cel al rațiunii [*logisti-
kon*] e creierul*. Fiecare din ele are și o virtute și o
răutate: virtutea primei [a irascibilității] e cumințe-
nia [*sophrosyne*] și moderația [*epieikeia*], iar rău-
tate ei e îndrăzneala și agresivitatea; virtutea celei
de-a doua [a poftei] e iarăși cumințenia [*sophrosy-
ne*], iar răutatea ei e desfrânarea; virtutea rațiunii
e chibzuința [*phronesis*], iar răutatea ei e nebunia.

* Cf. PLATON, *Republica* 436a și *Timaios* 69c-72d [n.tr.].

Să purtăm de grijă ca virtuțile să se nască în locurile acestea și să nască astfel de cetățeni, și nu răi; căci aceste patimi se fac ca niște maici ale gândurilor rele [logismon].

Irascibilitatea și disciplinarea ei

Să venim, așadar, la puterea tiranică: irascibilitatea [thymos]. Ea nu trebuie nici retezată cu desăvârșire în tânăru, nici nu trebuie îngăduit ca el să se folosească pretutindeni de ea, ci să-i educăm de la cea mai fragedă vârstă ca atunci când suferă o nedreptate, să o suporte, iar dacă văd pe cineva suferind o nedreptate, să meargă cu vitejie și să ia cu cuvenită măsură apărarea celui ce suferă. Dar aceasta cum va fi? Dacă se antrenează cu cei ai casei lor și suportă să fie disprețuiți și nu se înfurie când nu sunt ascultați, ci își cercetează cu exactitate cele pe care le greșesc față de alții. Peste tot în unele ca acestea tatăl va fi stăpân, fiind aspru și neînduplecat când legile sunt călcate, dar blând și binevoitor și dăruind copilului multe răsplăți atunci când sunt respectate. Căci tot așa guvernează și Dumnezeu lumea prin frica de gheenă și prin făgăduința Împărăției. Și tot așa să fim și noi față de copiii noștri.

Mulți de pretutindeni să fie cei care îi îmboldesc pentru a-i antrena și deprinde între ai săi să suporte suferința. Și așa cum înainte de concursuri atletici se antrenează pe terenuri între ei, ca, izbândind între ei, să fie nebriuiți de adversarii lor, tot așa să fie educat acasă și copilul. Și adeseori tatăl sau fratele lui să fie cel care-l provoacă; și toți să se sârguiască pentru biruința lui, cineva fie apărându-se, fie împotrivindu-i-se în luptă ca prin aceasta să se antreneze. Tot așa și servitorii să-l înțepe neconținut și pe drept și pe nedrept, ca să învețe să-și stăpânească pretu-

tindenți suferință. Căci dacă tatăl îl va înțepe, nu e lucru mare, pentru că numele tatălui, stăpânind dinainte peste sufletul său, nu-l lasă să se revolte. Ci să facă aceasta cei de-o vârstă cu el, slugi sau liberi, ca să învețe între aceștia îngăduința.

Mai este și altceva. Ce anume? Când se înfurie, adu-i aminte pătimirile proprii, când se enervează pe un servitor, adu-i aminte dacă nu cumva i-a greșit și el și cum s-ar purta el însuși în asemenea împrejurări. Dacă-l vezi lovind un servitor, pedepsește-l pentru asta, iar dacă-l vezi ocărându-l, pedepsește-l și pentru aceasta. Să nu fie nici moale, nici sălbatic, ca să fie și bărbat și îngăduitor. Căci adeseori va avea nevoie de ajutorul irascibilității, ca, de exemplu, dacă va avea cândva copii și el sau va fi stăpân peste slugi. Irascibilitatea e folositoare pretutindeni; e nefolositoare însă numai atunci când ne apărăm pe noi înșine. De aceea și Pavel nu se folosește nicicând de ea pentru el însuși, ci numai pentru cei care au suferit o nedreptate. Și Moise văzând un frate nedreptățit s-a folosit de irascibilitate și încă foarte vitejește [Ieșire 2, 11-15], el care era cel mai blând dintre toți oamenii [Numeri 12, 3]; dar când a fost ocărât, nu s-a apărât, ci a fugit. Să asculte deci și aceste povestiri. Căci atunci când ne împodobim încă porțile, avem nevoie de povestiri mai simple, dar când, intrând în cetate, punem în bună rânduială [rythmizomen] cetățenii, e vremea și acestor povestiri mai înalte. Să aibă această singură lege: să nu se apere niciodată când e ocărât sau suferă cele rele și să nu rabde nicicând văzând pe un altul suferind aceasta.

Învățându-l acestea și punându-se în rânduială [rythmizon] pe sine însuși, tatăl însuși va fi mult mai bun și, dacă nu pentru altceva, atunci pentru că să

nu strice exemplul, va fi mult mai bun decât el însuși. Să fie astfel învățat să fie disprețuit și scuipat. Să nu ceară ceva de la servitori ca un om liber, ci mai degrabă să-și slujească lui însuși. Servitorii să-l slujească făcând numai cele pe care nu le poate face slujind el însuși; de exemplu, e cu neputință ca un om liber să fie bucătar*, fiindcă nu trebuie să se dedice acestor lucruri lăsând deoparte ostenele care se cuvin unui om liber. Dacă însă are nevoie să-și spele picioarele, nicicând să nu facă această o slugă, ci să o facă pentru sine el însuși, și aceasta îl va face pe omul liber plăcut pentru servitorii lui și foarte iubit. Nici să-i aducă haina cineva, iar la baie să nu aștepte să fie servit de altul, ci să-și facă toate el însuși, căci aceasta îl va face viguros, neînfumurat și plăcut.

Învăț-l și cele privitoare la firea lucrurilor, și ce este un sclav [rob] și ce este un om liber. Spune-i: „Copile, în vechime la strămoșii noștri nu erau sclavi [robi], păcatul a introdus sclavia [robia]. Fiindcă atunci când cineva l-a ocărat pe tatăl său, a primit pedeapsa de a se face sclav [rob] al fraților lui**. Vezi, așadar, să nu fi sclav al unor sclavi. Căci dacă te înfurii ca și aceia și faci aceleași lucruri ca și ei și nu-i întreci cu nimic în virtute, nu-i vei întrece nici în demnitate. Sârguiește-te, așadar, să fii stăpân al acestora și să devii aceasta nu numai prin acest lucru, ci prin purtări, ca nu cumva, fiind om liber, să nu te găsești a fi sclav al acestora. Sau nu vezi câți părinți și-au dezmoștenit copiii și au adus în locul lor niște sclavi? Vezi, așadar, să nu ți se întâmple

* Prejudată și cutumă socială specifică Antichității, pentru care sclavia (și inferioritatea femeii) era o stare naturală, stătea „în firea lucrurilor”, dar, așa cum arată mai jos, pentru Sfântul Ioan cauza ei de fapt e păcatul [n.tr.].

** Aluzie la Ham, fiul lui Noe, *Facere* 9, 26 [n.tr.].

ceva asemănător. Căci eu nici nu vreau, nici nu-ți urez aceasta, dar tu ești stăpân asupra acestor două lucruri.” Astfel îmblânzește-i irascibilitatea, poruncind-i să se poarte cu servitorii casei ca și cu niște frați și învățându-l cele privitoare la firea lucrurilor, grăind către el cuvintele lui Iov: „Dacă aș fi nesocotit, zice, dreptul slugii sau al slujnicei mele în socotelile lor cu mine, ce mă voi face eu când Dumnezeu se va ridica și ce răspuns îi voi da când va face cercetarea? Oare Cel ce mi-a făcut pe mine în pântecele maicii mele nu i-a făcut și pe ei? Oare n-am fost în același pântece?” [Iov 31, 13-15]. Și iarăși: „Iar slujitorii mei spuneau adesea: «Cine altul ne va da să ne săturăm cu cărnurile lui?» căci eram bun foarte” [Iov 31, 31].

Sau ți se pare că Pavel spune doar așa, pur și simplu, că acela care nu știe să-și conducă bine casa să nu aibă conducerea nici asupra Bisericii [cf. 1 Timotei 3, 5]? Spune-i așadar: „Dacă vezi că un bețisor de scris a fost pierdut sau o trestie a fost ruptă de un servitor, să nu te înfurii, nici să nu-l ocărăști, ci fii îngăduitor, fii înțelegător. Și așa, plecând de la cele mici vei suporta și pagubele mari, atunci când se va pierde, de exemplu, fie cureaua tăbliței, fie lanțul ei de aramă.” Căci copiii sunt foarte dificili la pierderea unor astfel de lucruri și mai degrabă și-ar da sufletul decât să lase nepedepsit răul care li se face prin acestea. Atunci, așadar, asprimea mâniei lor trebuie înmuiată. Să știi bine că acela care rămâne inactiv și îngăduitor cu privire la acestea și devine astfel bărbat, va suporta ușor orice pagubă. Așadar, când, având o tăbliță făcută din lemn frumos, foarte curată și liberă de orice pată și în aceea lanțuri de aramă și bețisoare de scris strălucind nu mai puțin decât argintul și alte lucruri asemănătoare ale unui

copil, și servitorul însoțitor sau le pierde sau le strică; fără ca acela să se înfurie, atunci a arătat deja dovada celei mai mari înțelepciuni [*megistes philosophias*]. Și nu le cumpăra îndată doar ca să-i se stingă suferința, ci atunci când vezi că nu mai cere nimic și nu mai suferă ceva, atunci îngrijește-te de exasperarea lui.

Nu e vorba de lucruri mici, căci cuvântul nostru este despre conduita civilizată a lumii [*peri politeias hemin tes oikoumenes estin ho logos*]. Educă-l și să cinstească de preferință pe fratele său mai mic, dacă are, iar dacă nu, chiar și pe servitorul lui, fiindcă și acest lucru ține de cea mai mare înțelepciune: înmoaie-i, așadar, irascibilitatea astfel încât să nu dea naștere unor gânduri îngăduitoare; căci atunci când nu mai e atașat pasional de nimic, când suportă paguba, când nu cere îngrijire, când nu e agasat atunci când e cinstit un altul, din ce pricină s-ar mai înfuria?

Pofta sexuală și disciplinarea ei

E momentul să venim acum la pofta sexuală [*epithymia*]. Aici cumințenia este îndoită, pentru că îndoită e, socot, și vătămarea, astfel încât să nu desfrâneze nici pasiv [*kataporneusthai*, cu bărbați], nici activ [*pornein*], cu fete. Medicii spun că această poftă îi cuprinde cu vigoare pe copii după cincisprezece ani [vârsta pubertății]. Deci cum vom lega această fiară? Ce vom face? Ce frâu îi vom pune? Nu știu altul decât pe cel al gheenei. Mai întâi să-l abatem de la priveliști și auziri rușinoase și un copil liber să nu calce niciodată în teatru. Dacă totuși caută desfătarea de acolo, de vom găsi, să-i arătăm pe alții de o vârstă cu el care se rețin [să meargă acolo], ca să se rețină și el din emulație [*zelo*]; căci nimic nu îndreaptă așa de bine ca emulația, nimic. Și așa să

lucrăm în toate, mai ales dacă e sensibil la emulație [*zelotypos*], fiindcă această are o putere mult mai mare decât frica, promisiunile și decât toate.

După care să ne gândim la desfătări nevătămate pentru ei. Să-i ducem la bărbați sfinți. Să-i oferim o ușurare. Să-l cinstim cu multe daruri, ca sufletul lui să suporte necinstirea care-i vine de aici [adică de la faptul că nu merge la teatru]. Și în loc de spectacolele acelea, introdu povestiri desfătătoare, pașiști și edificii strălucitoare. După care să le dăm jos pe acelea prin cuvânt, spunând către el: „O, copile, acele spectacole unde se văd femei dezbrăcate și se grăiesc lucruri rușinoase sunt pentru sclavii neliberi. Făgăduiește că nu vei auzi, nici nu vei spune nimic necuviincios, și du-te. Dar nu e cu putință să nu auzi acolo nimic rușinos. Cele ce se petrec acolo sunt nedemne de ochii tăi”. Spunând acestea să-l sărutăm cu drag și să-l cuprindem și să-l strângem cu mâinile ca să-i arătăm afecțiunea noastră. Și prin toate acestea îl vom înmua.

Dar ce? Am spus deja că nicicând o fată tânără să nu se apropie de el, nici să-i slujească, ci doar o slujnică deja înaintată în vârstă, o femeie bătrână. Și cuvântul să aducă vorba de împărăție [a cerurilor] și de cei ce au strălucit odinioară în curăție și dintre cei din afară [păgâni] și dintre cei ai noștri [creștini]; și neconținut să-i umplem urechea cu acestia. Iar dacă avem servitori [*oiketes*] înfrânați și cuminți, să dăm exemple și dintre aceștia spunându-i că e foarte nelalocul lui ca servitorul să fie atât de cuminte, iar omul liber [*eleutheros*] să fie mai rău decât acela.

Dar mai există un alt leac. Care e acesta? Să fie învățat și să postească, dacă nu mereu, măcar de două ori pe săptămână: miercurea și vinerea. Și să

meargă la biserică. Și luându-l seara, când se termină spectacolele, tatăl să-i arate pe cei ce ies de acolo și să râdă de bătrâni, pentru că s-au făcut mai lipsiți de minte decât tinerii, și de tineri, pentru că ard [de patimi]. Și să întrebe pe copil: „Ce au câștigat toți aceștia? Nimic altceva decât rușine, ocară și batjocură”. Căci nu e lucru puțin pentru cuminenție să se abțină de la toate acele priveriști și auziri.

Dar mai e ceva: să fie învățat să se roage cu multă râvnă și străpungere [a inimii]. Și să nu-mi spui că un copilăș n-ar accepta cândva acestea, fiindcă mai cu seamă copilul acceptă acestea având privire ageră și fiind treaz. Căci vedem multe astfel de exemple la cei din vechime, ca, de pildă, pe Daniel și pe Iosif. Să nu-mi spui că Iosif avea șaptesprezece ani [Face-re 37, 2], ci cugetă la aceasta: de unde vine că el l-a atras pe tatăl său mai mult decât frații săi mai mari? Iar Iacob nu era mai mic? Dar Ieremia? Iar Daniel nu avea doisprezece ani? Și Solomon n-avea și el doisprezece ani când s-a rugat cu acea minunată rugăciune? Iar Samuel nu l-a povățuit, tânăr fiind, pe învățătorul său? Așa încât să nu deznădăjduim; căci dacă cineva nu acceptă acestea e fiindcă e prea tânăr la suflet, nu la vârstă. Să fie educat, așadar, să se roage cu multă străpungere [a inimii] și să privegheze după putință și să se pună asupra copilului întipărirea unui bărbat sfânt. Căci cel care sârguiește nici să jure, nici să ocărască atunci când e ocărat, nici să defaime, nici să urască, ci postește și se roagă, are din acestea îndemn îndeajuns spre cuminenție [*sophrosyne*].

Pregătirea pentru căsătorie.

Dacă-l crești pentru o viață în lume, adu-i degrabă o mireasă și nu aștepta ca să-și facă serviciul militar

sau să intre în treburile publice, și abia mai apoi [să se însoare]. Cîi mai întâi pune în bună rânduială [*rythmison*] sufletul lui și abia apoi gândește-te la slava din afară [a lumii]. Sau socoți că e puțin lucru ca în căsătorie să se unească un fecior cu o fecioară? Nu e un lucru mic și pentru cuminenția femeii, nu numai pentru cea a tânărului. Oare atunci afecțiunea nu va fi mai curată? Iar — ceea ce e mai mare decât toate — oare Dumnezeu nu va fi atunci mai milostiv și nu va umple căsătoria aceea de mii de binecuvântări, atunci când ei se vor uni așa cum a poruncit El? Și fă ca în amintirea lui să aibă această dragoste [*erota*], și, dacă va fi ținut de această afecțiune, își va râde de orice altă femeie.

Dacă lauzi fata și pentru frumusețe și pentru găteală și pentru toate celelalte, adaugă apoi: „Aflând că petreci în trândăvie nu va suferi să se unească cu tine”, și atunci, știind că se află în cel mai mare pericol, va fi cu mare luare-aminte. Căci dacă dragostea logodnicei sale l-a convins pe sfântul acela [Iacob], deși fusese amăgit, să slujească alți șapte ani [cf. *Facere* 29, 30] sau mai degrabă paisprezece ani, cu cât mai mult pe noi. Spune-i: „Toți cei ai miresei, tată, mamă, servitori, vecini și prieteni, te cercetează cu curiozitate pe tine și petrecerea ta și toți ți dau de veste”. Leagă-l acum cu această legătură, o legătură care lucrează cuminenția. Astfel încât, chiar dacă nu poate avea o femeie de la prima vârstă, să aibă de la bun început o logodnică și să se ambiționeze să se arate om bun, căci acest lucru e de ajuns pentru toată împiedicarea.

Există și o altă pază a cuminenției: să vadă neconținut pe întâi-stătătorul Bisericii [pe episcop sau preot] și să audă de la acela multe laude, iar tatăl să se mândrească pentru aceasta față de toți. Văzându-l,

fetele să se umple de respect. Și astfel povestirile [biblice], frica de tatăl său și făgăduințele, și după acestea răsplata de la Dumnezeu și lucrurile bune de care se desfată cei cuminți îi vor aduce multă siguranță. Adaugă la aceasta și favorurile din armată și în treburile publice. Pe lângă acestea, să ai necontenit un cuvânt de dispreț împotriva desfrânării și multe laude la adresa cumințeniei. Acestea toate sunt de ajuns pentru a reține sufletul copilului. Și așa se vor naște în el gânduri cuviincioase.

Rațiunea și formarea ei

Mai e însă și altceva: să venim acum la lucrul de căpetenie între toate, care păzește toate. Care e acesta? Chibzuința [*phronesis*]*. Aici e nevoie de multă osteneală ca el să fie făcut priceput și să alunge toată lipsa de minte. Acesta este mai ales rolul mare și minunat al filozofiei [*philosophias*]: de a cunoaște cele privitoare la Dumnezeu, toate cele rezervate nouă aici, cele privitoare la gheenă și împărăție. „Începutul înțelepciunii e frica de Dumnezeu” [*Proverbe* 1, 7]. Deci să sădăm și antrenăm în el această chibzuință, ca să cunoască lucrurile omenești, ce este bogăția, slava, puterea, ca să le disprețuiască și să dorească cele mai mari. Să-i aducem aminte cuvintele de îndemn: „Copile, numai de Dumnezeu să te temi și afară de El să nu te temi de altcineva”. Plecând de aici va fi bărbat priceput și plăcut, căci nimic nu-l fac pe om atât de lipsit de minte ca aceste patimi. Frica de Dumnezeu e de ajuns pentru înțelepciune și pentru a avea în lucrurile omenești jude-

* Spre deosebire de *sophia*, înțelepciunea teoretică ținând de intelect (*nous*), *phronesis* e înțelepciunea practică și e virtute a rațiunii (*logismos*), prin excelență practică [n.tr.].

cata pe care se cuvine să o avem. Căci culmea înțelepciunii aceasta este: a nu fi pasionat de cele copilărești. Să fie educat să socotească drept nimic banii, drept nimic slava omenească, drept nimic puterea, drept nimic moartea, drept nimic viața de față; și așa va fi chibzuit. Dacă după un astfel de antrenament [*askeseos*] îl vom duce la nuntă, gândește-te ce mare dar va fi pentru mireasă.

Nunta

Iar nunta să o facem nu cu flaute, nu cu chitare, nici cu dansuri, căci e foarte nelalocul lui a rușina un astfel de mire cu unele ca acestea. Ci pe Hristos să-L chemăm aici, căci mirele este vrednic de El. Să chemăm aici pe ucenicii Lui. Și atunci toate vor fi pentru el cele mai frumoase lucruri din lume. Atunci el însuși va învăța să-și pună în bună rânduială [*rythmizein*] copiii lui, aceia pe copiii lor, și așa se va face un lanț de aur. Să-l facem să se apropie după putere și de treburile publice [*pragmaton politikon*] care nu au păcate. Iar dacă servește ca militar, să învețe să nu umble după câștig rușinos; la fel și dacă [e avocat și] ia apărarea celor nedreptățiți sau dacă face orice altceva de acest fel.

Educația fiicelor

Iar mama să învețe să-și educe și ea fata în acestea și să o abată de la lux și podoabe, și de la toate celelalte lucruri care sunt ale femeilor desfrânate. Toate să le facă după legea aceasta și atât tânărul, cât și fata să se abțină de la plăcere și beție. Căci acesta este un lucru mare pentru cumințenie, fiindcă pe tineri îi tulbură pofta sexuală, iar pe femei dragostea de podoabe și fleacuri.

Să reprimăm, aşadar, toate acestea şi aşa vom putea plăcea lui Dumnezeu crescând asemenea atleţi, ca să putem dobândi atât noi, cât şi copiii bunătăţile cele făgăduite celor ce-L iubesc pe El, cu harul şi iubirea de oameni a Domnului nostru Iisus Hristos, a Căruia împreună cu Tatăl şi cu Duhul Sfânt este slava, puterea şi cinstea, acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin.

Cum trăiesc creştinii în lume*

Creştinii nu se deosebesc de ceilalţi oameni nici prin pământ, nici prin grai, nici prin haine; fiindcă nu locuiesc în oraşe proprii, nu se folosesc de un dialect paralel [*parellagmene*] şi nici nu duc o viaţă paralelă [*parasemon*]. Învăţătura lor n-a fost găsită printr-o invenţie sau excogitare a unor oameni curioşi, nici nu promovează vreo doctrină [*dogma*] omească, ca alţii.

* Perlă a literaturii creştine postapostolice, acest text oferă o veritabilă „cartă constituţională” a eticii creştine, descriind cu o rară pregnanţă şi economie stilistică condiţia paradoxală a creştinului în lume. Diferenţa creştină apare aici clar exprimată în termeni de modalitate (*altfel*), iar nu de spaţialitate (*altundeva*) — de *tropos*, nu de *topos* —, respectiv de solidaritate materială şi detaşare spirituală — dincoace de opoziţia medievală secularism/monahism —, într-o formulă autentic evanghelică, proprie Antichităţii creştine (epocii pre-constantiniene) şi permanent actuală, şi mai ales în epoca noastră post-constantiniană.

Pasajul reprezintă capitolele V-VI din aşa-numita *Epistolă către Diognet* V-VI, scrisă probabil la Alexandria de către PANTEN (primul profesor cunoscut al şcolii creştine de aici), în jurul anilor 190-200, şi adresată, se pare, prefectului Egiptului Claudius Diognetus, ca intervenţie în favoarea creştinilor persecutaţi (ca unii care erau un *kainon genos*, un „gen” de credincioşi distinct în acelaşi timp de iudei şi păgâni). Scrisoarea s-a păstrat într-un singur manuscris (un faimos *Corpus Apologetarum*), găsit în 1435 la Constantinopol de un călugăr catolic dominican (viitor cardinal) într-o pescărie unde urma să fie folosit ca hârtie de ambalaj la împachetarea peştelui. Şi acest singur manuscris avea să dispară în 1870 în incendiul bibliotecii din Strasbourg provocat de canonada germană! *Habent sua fata libelli!* Traducere după ediţia H.-I. Marrou: *A Diognète* (*Sources Chrétiennes* 33 bis), 1965, p. 62-66, de diac. Ioan I. Ică jr.

Traducerea a fost făcută după textul grec din ediția critică
bilingvă apărută în cadrul prestigioasei colecții

Sources Chretiennes:

„Huit cattechese baptismales“

Toate drepturile rezervate
Editurii «Oastea Domnului» – Sibiu
str. Ch. Darwin, nr. 11
tel.: 0269 / 216677; fax: 0269 / 216914
e-mail: oasteadomnului@directnet.ro

ISBN 973-9364-91-8

Sf. Ioan Gură de Aur

Cateheze baptismale

Traducere din limba greacă veche
Pr. Marcel HANCHEȘ

Apare cu binecuvântarea P. S. Sale,
P. S. Lucian Lugojanu
Episcop Vicar al Arhiepiscopiei Timișoarei

**Editura «Oastea Domnului» – Sibiu
2003**

**Omilia aceluiași
către cei ce urmează a fi luminați
și lămurire clară a celor săvârșite
în chip simbolic și închipuite
în dumnezeiescul botez**

1. Haide iarăși să vorbim puțin cu cei înscriși în oastea lui Hristos, arătându-le lor și puterea armelor pe care le vor primi și negrăita bunătate a iubitorului de oameni, Dumnezeu, pe care a arătat-o neamului omenesc, încât aceștia, apropiindu-se cu multă și deplină credință, să se bucure de o mai bogată cinstire. Gândește-te, iubite, la covârșitoarea bunătate [arătată de El] chiar de la început. Căci dacă pe cei care nu s-au ostenit deloc, pe cei care nu au arătat nimic de cinste, i-a învrednicit de un asemenea dar și le-a iertat greșelile cele din toată vremea, [atunci], dacă după atâta mărinimie [arătată], ați dori, dintr-o bună dispoziție, să aduceți și voi ceva de la voi înșivă, de câtă răsplată nu vă veți învrednici din partea iubitorului de oameni Dumnezeu!

2. În treburile omenești nu se vede așa ceva niciodată, ci mulți, adesea, după multe osteneli și chinuri pe care le fac în nădejdea răsplătirii, se întorc acasă cu mâinile goale: fie pentru că cei de la care așteptau răsplată sunt răuvoitori față de cei ce mult se ostenesc, fie că sunt răpiți mai devreme din viață și nu mai pot să-și împlinească scopul. Dar în cazul Stăpânului nostru, nu numai că nu se întâmplă așa ceva vreodată, ci chiar mai înainte de a începe noi ostenelile și de a-I arăta cele ale noastre, luându-ne-o înainte, Își arată mărinimia, ca prin multe faceri de

bine, să ne atragă spre ceea ce a gândit mai dinainte pentru mântuirea noastră.

3. Și astfel, dintru început bine lucrând, nu a încetat să dea binefaceri neamului omenesc. Căci după ce l-a plăsmuit pe cel întâi zidit, de îndată, chiar dintru început, l-a sălășluit în rai și l-a dăruit cu acea viață¹ fără de chinuri, lăsându-l să se înfrupte din toate cele din rai în afară de un singur pom. Dar acela, [uitând] stăpânirea de sine și fiind înșelat de femeie, a călcat porunca dată lui și a batjocorit² o astfel de cinste.

4. Dar vezi și aici mărimea iubirii de oameni! Căci trebuia ca pe un astfel de nerecunoscător față de facerile de bine primite mai înainte să nu-l mai învrednicească de vreo iertare, ci să-l scoată de sub purtarea Sa de grijă. Dar nu numai că nu a făcut aceasta, ci precum un tată preaiubitor care are un copil neastâmpărat, fiind mișcat de iubirea firească, nu-l pedepsește pentru greșală, dar iarăși nici nu-l iartă cu totul, ci cumpănește cu măsură, ca nu cumva să se abată spre o răutate mai mare, tot așa și bunul Dumnezeu, fiindcă [acela] a arătat multă neascultare³, pe de-o parte scoțându-l din acea viețuire, iar pe de alta domolind gândul lui ca să nu păcătuiască după aceea și mai mult, l-a pedepsit cu osteneli și nenorociri ca și cum i-ar fi zis:

5. Multa delăsare și netemerea⁴ te-a adus spre o atât de mare neascultare și te-a făcut să uiți de poruncile Mele; iar faptul că nu aveai nimic de lucrat te-a făcut să te socotești mai presus de propria fire – căci nelucrarea se face dascăl a toată răutatea. De

¹βίος: viața biologică a lui Adam era și ea lipsită de efort și chinuri.

²υβρίζω desemnează acțiunea de a-și depăși în mod nepermis, din mândrie, limitele firești.

³παράκρη nu înseamnă neapărat împotrivire, ci o neluare în serios și pe deplin a poruncii, a fi distrat și a lăsa să treacă pe lângă urechi ceea ce s-a spus, considerându-l ca ceva nu atât de important. Poate sensul este mai degrabă de neluare aminte, de neacordare a întregii atenții.

⁴αδεια este lipsa de frică, sentimentul deplinei siguranțe, dar prin aceasta poate deveni și al lipsei de responsabilitate și atenție.

aceea te pedepsesc cu osteneli și nenorociri ca, lucrând pământul, să-ți aduci neconținut aminte și de neascultare și de nimicnicia firii tale. Iar fiindcă ți-ai închipuit lucruri mărețe și nu ai vrut să rămâi în hotarele-ți firești, îți poruncesc ca din pământul din care ai fost luat, acolo iarăși să te întorci. „Căci pământ ești și în pământ te vei întoarce“ (Fac 3, 19).

6. Și ca să-i sporească durerea și să-l facă să simtă propria cădere, nu l-a alungat departe, ci l-a pus în apropierea raiului, astupându-i intrarea înăuntru, ca în fiecare ceas, văzându-se lipsit de acele bunătăți din pricina neluării aminte, să dobândească o atenție neîncetată și să fie mai temeinic față de poruncile ce urmau să-i fie date spre pază. Căci, bucurându-ne noi de cele bune, nu simțim că trebuie să lucrăm vreun fel de faptă bună; dar când suntem lipsiți de ele, dobândind o sensibilitate mai adâncă din pricina lipsei, suferim și o durere mai mare. Aceasta s-a întâmplat atunci și cu întâiul zidit.

7. Însă ca să cunoști și sfatul potrivit al vicleanului diavol, dar și înțelepciunea și bunul meșteșug al Stăpânului nostru, ia vezi, spre ce l-a împins, prin înșelăciune, diavolul pe om să facă și ce iubire de oameni i-a arătat Stăpânul Cel purtător de grijă. Căci acel viclean diavol, pizmuindu-l pentru viețuirea din rai, prin nădejdea unei mai mari făgăduieli, i-a răpit ceea ce avea în mână. Căci făcându-l să-și închipuie că [poate fi] egal cu Dumnezeu, i-a atras osânda morții. De acest fel sunt [și acum] momelile lui: nu numai că ne depărtează de bunătățile pe care le avem în mână, ci caută să ne azvârle și în prăpastie. Însă chiar și așa, Dumnezeu iubirii de oameni nu a trecut cu vederea neamul omenesc, ci, demonstrându-i diavolului că toate câte le-a făcut sunt fără folos, iar omului arătându-i câtă purtare de grijă are pentru el, i-a dăruit prin moarte nemurirea. Poftim!? Diavolul l-a scos din rai, iar Stăpânul l-a dus în cer!? Mai mare este câștigul decât paguba!

8. Dar să revenim la ceea ce am spus la început, căci de aceea am și spus cele de mai sus: dacă pe cel ce a fost nerecu-

noscător față de atâtea binefaceri l-a învrednicit iarăși de atâtea iubire de oameni, voi, ostașii lui Hristos, dacă veți fi râvnitori, arătând bunăvoință față de negrăitele daruri oferite vouă și întru trezvie veți păzi cele încredințate vouă, spuneți-mi, câtă cinste nu veți primi de la El după ce ați împlinit straja? Căci El Însuși a zis: „celui care are i se va da și-i va prisosi“ (Mt 25, 29). Căci cel ce [prin efort] se face pe sine vrednic de cele deja primite, pe drept se și bucură de mai mult.

9. Toți câți ați fost învredniciți să fiți înscriși în această carte cerească aduceți o credință fierbinte și un cuget statornic! Căci cele ce se petrec aici au nevoie de credință și de ochii sufletului, ca să nu luați aminte doar la cele văzute, ci, pornind de la acestea, să vă închipuiți⁵ cele nevăzute. Ochii credinței realizează aceasta. Căci după cum ochii trupului pot să vadă doar cele ce cad sub simțuri, așa și cei ai credinței doar pe cele contrare [celor sensibile]. Fiindcă ei nu văd nimic din cele sensibile, ci privesc cele ce nu se văd ca și cum ar sta în fața ochilor. Acest fapt este credința: a lua aminte la cele ce nu se văd ca la

⁵ Închipuirea aceasta nu are consecințele celei sugerate de demon (vezi paragraful 7), deși mecanismul este același: se cere credință față de ceva nevăzut, pornind de la realitatea văzută. Criteriul de deosebire este persoana căreia îi acordăm încredere și a cărei intenție – bună sau rea – se dezvăluie în rezultatul faptelor sale, rezultat observat prin experiență: realitatea morții ca alternativă oferită de diavol și realitatea învierii în cazul lui Hristos (paragraful 7). Dăm aici un text al fericitului Teodoret – și el aparținând formal aceleiași școli antiohiene, ca și Sfântul Ioan – din comentariul la Cântarea Cântărilor, în care închipuirea are un înțeles apropiat de cel folosit aici de Sfântul Ioan: „să se observe că și în vremea Liturghiei, când primim trupul Mirelui, îl sărutăm și îl luăm de mână și ne lipim cu ochii și cu inima, și ne închipuim o oarecare îmbrățișare nupțială și socotim că suntem împreună cu El, iar El ne ține de mână și ne sărută, dragostea alungând frica, după dumnezeiasca Scriptură“ (P. G. 81, 53). A se vedea și analizele făcute de Sfântul Ioan în cateheza a VII-a în legătură cu chinurile mucenicilor. În nici un caz nu este vorba de un act de imaginație, în înțelesul modern al cuvântului.

cele văzute. Căci zice: „credința este ființa celor nădăjduite, dovedirea celor ce nu se văd“ (Evr 11, 1).

10. Ce înseamnă ceea ce spun? Și pentru ce spun să nu iei aminte la cele ce se văd, ci să ai ochi duhovnicești? Ca atunci când vezi scaldătoarea⁶ apelor și mâna arhiereului atingând capul tău, să nu socotești că aceea este doar simplă apă, nici că singură mâna arhiereului este pusă pe capul tău. Fiindcă nu om este cel ce lucrează cele ce se săvârșesc, ci harul Duhului este cel ce sfințește firea apelor și se atinge împreună cu mâna arhiereului de capul tău. Nu bine am zis că avem nevoie de ochii credinței spre încredințarea celor ce nu se văd, ca nu cumva să ne oprim doar la cele sensibile?

11. Botezul este și mormânt și înviere. Căci „se îngroapă omul vechi dimpreună cu păcatul și învie cel nou, înnoit după chipul Celui Ce l-a zidit“ (Col 3, 10). Ne dezbrăcăm și ne îmbrăcăm. Dezbrăcăm vechea haină, cea întinată de mulțimea păcatelor, îmbrăcăm pe cea nouă, curățită de orice pată. Ce spun?! Îl îmbrăcăm pe Însuși Hristos! Căci zice: „câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați îmbrăcat“ (Gal 3, 37).

12. Dar fiindcă momentul în care vă veți bucura de atâtea daruri este la ușă, hai să vă explic felul și pricinile fiecărui lucru ce este săvârșit, ca să le cunoașteți și să plecați de aici cu mai multă încredințare⁷. Trebuie să știți pentru ce – după învățătura [primită] în fiecare zi⁸ – vă conducem la cei ce exorcizează prin viu grai⁹. Nu în zadar, nici pe degeaba se face acest lucru; ci

⁶ Termenul e același cu cel folosit pentru «scaldătoare» în cazul bolnavului de la Vitezda.

⁷ Rolul catehezei este de a întări credința și nu atât unul strict intelectual, de a dobândi noi informații.

⁸ Oare de ce nu se mai fac în biserici cateheze zilnice sau măcar periodice referitoare la botez, căsătorie, sau despre cum să abordăm creștinește realitățile și problemele vremurilor de azi? Nu cumva să auzim pe Mântuitorul spunându-ne – asemenea fariseilor și cărturarilor – în ziua judecății că nici noi nu intrăm, dar nici pe alții nu i-am lăsat să intre și să ne fie osânda îndoită.

⁹ A se remarca importanța glasului în actele de exorcizare. Literal

fiindcă urmează să-L primiți locuind în voi pe Împăratul ceresc, tocmai de aceea, după dăscălirea din partea noastră, vă iau cei rânduiți pentru acest lucru și, după cum o casă în care împăratul urmează să vină este bine aranjată, așa și ei vă curăță mintea prin acele înfricoșate cuvinte, alungând toată meșteșugirea celui rău și o fac vrednică de prezența Împăratului. Căci nu e cu putință, chiar dacă vreun demon ar fi sălbatic și crud, ca, după acele glăsuiri înfricoșătoare și după invocarea Stăpânului tuturor, să nu se depărteze de voi cu multă grabire. Pe lângă aceasta, [exorcismul] vă aduce în suflet o mare evlavie [εὐλαβεία] și vă pornește spre multa străpungere a inimii¹⁰ [κατανοήσις].

13. Iar ceea ce este minunat și de necrezut, este că aici orice inegalitate și diferență în demnități se destramă. Căci și dacă ar avea vreunul funcție socială sau strălucitoare bogăție ori de ar fi dintr-un neam vestit, ori ar avea multă slavă în viața aceasta, aici este egal cu cerșetorul și cu cel zdrențaros, adesea și cu cel orb ori șchiop, și nu se poticnește de acest fapt. Căci știe că în cele duhovnicești toate acestea dispar și nu se caută decât buna dispoziție a sufletului.

14. Mare câștig aduc cuvintele și invocațiile acelea înfricoșătoare și minunate. Iar atitudinea cu picioarele goale și mâinile

traducerea ar fi: „vă conducem la / vă lăsăm în seama, glasurilor exorciștilor“.

¹⁰ εὐλαβεία, care a dat în românește „evlavie“, nu conține ideea unei pietăți sentimentale, ci din contră ea este starea străjerului ce stă pe meterzele cetății și a pândarului ce își așteaptă prada. Este deci o stare de maximă trezvie, stare duhovnicească asupra căreia sfântul Ioan insistă aproape obsesiv în toate cele opt cateheze. Rolul exorcismelor era și acela de a-i face pe viitorii creștini perfect conștienți de realitatea și duritatea luptei duhovnicești. În al doilea rând, starea de străpungere a inimii [κατανοήσις] este esențială pentru o reală pocăință (în sensul adânc de „schimbare a minții“) și această stare nu ne-o putem provoca singuri (doar dorința de schimbare a minții este a noastră), ci este nevoie de o putere exterioară care să ne „atace“ inima. Exact așa s-a întâmplat și cu convertirea celor 3000 de oameni la Cincizecime. Sfântul Petru le-a atins prin puterea Duhului inima și doar apoi le-a spus „pocăiți-vă“.

ridicate ne arată altceva. După cum cei ce suferă o robie trupească arată și prin înfățișare rușinea stării în care se află, așa și aceștia, fiind prizonieri ai diavolului – fiindcă urmează să fie sloboziți de sub tirania aceluia și să intre sub jugul cel bun – mai întâi, prin înfățișare, își amintesc de starea lor de mai înainte, ca să știe de unde au scăpat și la cine aleargă și ca acest fapt să le fie prilej pentru o mai mare mulțumire și dispoziție binevoitoare.

15. Vreți să vorbim și nașilor voștri¹¹ ca și aceia să știe de ce răsplată se învrednicesc dacă arată multă preocupare față de voi, dar și ce osândă își agonisesc dacă vor fi delăsători? Ia gândește-mi-te, iubite, oare garanții unora în treburile bănești nu au mai mult chin decât datornicul care împrumută bani și [pentru care ei se pun drept garanți]? Căci dacă cel ce este împrumutat se arată binevoitor, ușurează povara garantului său; dar dacă este răuvoitor, îi provoacă aceluia o belea și mai mare. De aceea îndeamnă și zice acel înțelept: „dacă garantezi [pentru cineva], socotește-te ca achitator al [sume]” (Înt. Is. Sir 8, 13). Dacă garanții unora pentru sume de bani se pun pe ei înșiși în situația de a achita tot bănetul, cu mult mai mult garanții în cele duhovnicești, deoarece [garantează] că-i învață pe alții virtutea, datori sunt să arate multă trezvie, îndemnând și sfătuind, îndreptând și având dragoste părintească.

16. Și să nu socotească a fi neimportant ceea ce se petrece [aici], ci să știe foarte clar că, dacă prin propria lor atenționare îi vor conduce pe drumul virtuții¹² pe cei [încredințați lor], se vor

¹¹ Acest fapt arată că nașii erau prezenți împreună cu catehumenii la catehizarea acestora. Prin acest fapt, cei doi auzeau aceleași învățături, încât fiecare știa exact care-i sunt datoriile și drepturile. Greaca nu avea termenul propriu-zis de „naș”, ci folosea un termen juridic ce desemna garantul ce-l lua un debitor în fața creditorului său.

¹² Imaginea oferită de textul original este foarte concretă și personală: călăuza îl ține de mână pe noul drumet și pe măsura parcurgerii împreună a drumului – cunoscut în detaliu de îndrumător – îl atenționează, îl mustră sau îl îndeamnă asupra pericolelor sau întâmplărilor favorabile ce pot apărea de-a lungul călătoriei.

împărtăși de un nume bun, iar dacă se moleșesc, multă osândă vor avea. Tocmai de aceea obișnuim să-i numim pe unii ca aceștia părinți duhovnicești, ca ei să afle din însăși realitatea faptelor¹³ de câtă dragoste [părintească] trebuie să dea dovadă în învățatura duhovnicească ce o dau [fiilor duhovnicești]. Căci dacă este bine să îndrumăm spre râvnirea virtuții pe cei care nu ne-au fost încredințați, cu atât mai mult datori suntem să ne împlinim sarcina față de cel pe care l-am primit¹⁴ ca fiu duhovnicesc. Învățați și voi, nașilor, că, dacă veți fi delăsători, nu mică va fi primejdia!

17. Hai mai departe să vă vorbim despre însele Sfintele Taine și despre legămintele¹⁵ ce se vor face între voi și Stăpân. Căci după cum în problemele vieții când cineva vrea să-i încredințeze altcuiva lucrurile proprii este necesar să se facă contracte între cel ce încredințează și cel căruia îi sunt încredințate, la fel și acum când urmează să vi se încredințeze din partea Stăpânului tuturor lucruri nu muritoare, stricăcioase și pieritoare, ci duhovnicești și cerești. Pentru aceasta se și vorbește de credință, fiindcă nu este nimic văzut, ci toate se pot privi cu ochii Duhului. Sunt necesare contracte nu cu cerneală și hârtie, ci întru Dumnezeu [scrise] cu Duhul¹⁶. Căci cuvintele pe care le roștiți aici sunt scrise în cer și legămintele

¹³ La începutul paragrafului se spunea că lucrurile din Biserică sunt extrem de serioase. Nașii sunt datori să țină cont de această realitate adâncă (și nu convenție religioasă, cum uneori se crede), luând aminte la cele petrecute în timpul ritualului. Pentru gândirea patristică, numirea realităților duhovnicești nu este ceva convențional ori „simbolic” (în sensul denaturat în care îl înțelege societatea modernă), ci acest nume (de „părinte duhovnicesc”) este cuvânt lucrător ce angajează pe cel căruia i se adresează și îl face răspunzător de neîmplinirea lui. Numele de „părinte duhovnicesc” presupune niște realități cutremurătoare, la care vechii creștini se raportau cu maximă gravitate și luare-aminte.

¹⁴ Verbul folosit nu este al simplei primiri, ci: primesc pe cineva, făcându-mă garantul lui.

¹⁵ Ceea ce se pune în comun din partea ambilor parteneri, în voiala comună.

¹⁶ Formularea greacă permite analogia unu la unu a celor patru elemente: scrise „întru hârtie”, „cu / prin cerneală”, respectiv „întru Dumnezeu”, „cu / prin Duhul”.

pe care le faceți cu gura rămân neșterse în fața Stăpânului.

18. Privește iarăși aici atitudinea de robie¹⁷! Preoții care vă aduc, mai întâi vă poruncesc să plecați genunchii, să întindeți mâinile spre cer și așa să vă rugați, ca prin [această] înfățișare să vă aduceți aminte de unde ați fost eliberați și cui urmează să vă dăruiți. Apoi, venind preotul la fiecare, cere legământul și mărturisirea și-l pregătește să spună acele înfricoșate cuvinte, pline de cutremur: „Mă lepăd de tine, Satano!”

19. Plâng acum și greu mă tângui¹⁸! Căci mi-am adus aminte de acea zi în care și eu m-am învrednicit să rostesc aceste cuvinte, dar cugetând la povara păcatelor pe care am adunat-o de atunci până azi, mi se tulbură mintea și mă mușcă gândul văzând câtă ocară mi-am agonisit prin delăsare¹⁹. De aceea vă și rog pe voi toți, să aveți oarece mărinimie față de mine și pentru că urmează să vă întâlniți cu Împăratul – căci vă va primi cu multă dorire și vă va îmbrăca cu acea haină împărătească și vă va da oricâte daruri și pe care le vreți, numai să căutam din cele duhovnicești – cereți har și pentru noi, ca să nu ne ceară socoteală pentru păcate, ci să ne învrednicească din partea Sa de iertare pentru cele făcute [după botez]. Și nu mă îndoiesc că iubitori fiind, veți face aceasta pentru dascălii voștri.

¹⁷ Atitudinea cu picioarele desculțe și mâinile ridicate despre care s-a vorbit mai sus.

¹⁸ Această formulare nu credem că ține de un artificiu retoric, ci de o realitate duhovnicească mai accentuat resimțită de Sfântul Ioan în momentul când, vorbindu-le catehumenilor, și-a adus aminte de starea analogă în care se aflase și el cu mulți ani în urmă. Simțirea propriei păcătoșenii nu ar trebui să fie o etalare a unei false smerenii, ci o stare lăuntrică trăită sincer (într-un acord deplin al faptelor și gândurilor) și care atestă că suntem pe calea cea bună. Pentru un creștin care își simte sincer starea de păcătoșenie, singura preocupare ar trebui să fie pocăința reală, schimbarea minții reflectată în modul zilnic de a trăi și gândi nu doar proiectată în, de multe ori, „savante” discuții despre felurile lacrimilor etc. (dar care – trebuie s-o recunoaștem – în multe situații pot fi folositoare).

¹⁹ Ușurătatea cu care a trăit după botez.

20. Hai să ne ținem iar de firul cuvântului nostru! În acel moment, preotul vă pregătește să ziceți: „Mă lepăd de tine, Satano, și de trufia²⁰ ta, și de slujirea ta, și de lucrurile tale”. Puține cuvinte, dar mare e puterea lor! Căci și îngerii care stau de față și puterile cerești ce se bucură de întoarcerea voastră primesc din gurile voastre cuvintele și le duc Stăpânului tuturor, și acestea sunt scrise în cărțile cele cerești.

21. Vedeți prin ce înscrisuri se fac legămintele? Căci după lepădarea de cel rău și de toate lucrurile ce se referă la el, iarăși [preotul] vă pregătește să ziceți: „Și mă unesc cu Tine, Hristoase”. Ai văzut covârșitoarea bunătate? Doar cuvintele primindu-le de la tine îți și încredințează atâta bogăție, uitând toată reaua ta voință de mai înainte și ne mai aducându-ți aminte de nimic din cele de dinainte, ci Se mulțumește cu aceste scurte cuvinte.

22. Apoi, după aceste legămintele și lepădări și uniri – fiindcă ai mărturisit stăpânia [Lui asupra ta] și te-ai unit cu Hristos prin cuvintele rostite – [preotul] te unge pe frunte cu mirul cel duhovnicesc²¹, ca pe un ostaș ales pentru arena duhovnicească și, punându-ți pecetea, spune: „Se unge cutare în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh”.

23. Căci știe²² că vrăjmașul este scos din minți, și își arată

²⁰ Am tradus *πομπή* cu trufie, respectând formularea din cărțile de cult. Totuși termenul grec presupune mult mai mult decât trufia. El desemna cortegiile ce se alcătuiau la sărbătorile păgâne, latura exterioară ce marca acea sărbătoare. Aceste manifestări conțineau, printre altele, spectacole, cântece, reprezentări teatrale de orice natură, alaiul și îmbulzeala felurilor categorii sociale, manifestări sportive etc. Contextul social actual nu este diferit față de cel păgân antic. Trebuie doar identificate cu *smerenie* și *sinceritate* formele sub care se camuflează astăzi vechile rituri necreștine. Lepădarea pe care o facem la botez ne-ar cere în acest caz renunțarea la multe distracții considerate nevinovate de către majoritatea creștinilor de azi.

²¹ Este vorba despre o ungere prebaptismală, nu de Taina Mirungerii.

²² Cel ce oficiază botezul trebuie să fie extrem de conștient de ce implicații ontologice au actele săvârșite în această taină a inițierii creștine. Credem că nu

colții, și dă târcoale ca un leu, răcnind și privește pe cei ce erau mai înainte sub tirania lui cum deodată au scăpat de el și s-au lepădat și au trecut de partea lui Hristos, unindu-se cu El²³. De aceea, vă și unge pe frunte și vă pune pecetea²⁴, ca diavolul să-și întoarcă ochii [de la voi]. Căci nu îndrăznește să vă privească în față când vede fulgerul ce pornește de acolo și îi orbește ochii. Fiindcă din acea clipă luptați și vă împotriviți lui și de aceea [preotul], prin ungere, vă introduce ca pe niște luptători ai lui Hristos în arena duhovnicească.

24. După aceasta, la vremea nopții, vă dezbracă toate hainele și – ca pe unii ce urmează să intrați în cer prin isprăvile [pe care le veți săvârși] – vă ung²⁵ întreg trupul cu acel ulei duhovnicesc încât toate măduarele să fie întărite prin ungere și de nevătămat de către armele de atac²⁶ trimise de cel potrivit.

25. După această ungere, vă coboară în apele sfinte și în același timp îngroapă omul vechi și înviază pe cel nou înnoit este vorba de o cunoaștere dobândită intelectual (verbul folosit este *οἶδα*, a cărui înțeles etimologic este de fapt „a văzut”), ci de o experiență pe care însuși a avut-o în prealabil.

²³ Textul grec marchează limpede cele patru faze:

- a. ridicarea de sub tirania demonului
- b. lepădarea de el
- c. trecerea de partea lui Hristos
- d. unirea cu El.

Conștientizarea maximă a întregului parcurs se face în fazele 2 și 4. Azi nu mai facem atâta caz de aceste lepădări și uniri tocmai din cauza moleșelii în care ne trăim credința și a desconsiderării realității duhovnicești: prezența și acțiunea reală atât a lui Hristos, cât și a diavolului. Aceste lepădări și uniri de fapt se actualizează în fiecare clipă a vieții, căci permanent suntem puși să alegem.

²⁴ Editorul francez dă și alte locuri paralele unde se comentează acest ritual: „ungerea aceasta este făcută și cu mir și cu ulei. Mir pentru a-l unge (sufletul neofitului) ca mireasă, iar ulei ca luptător“. Într-o altă cateheză se spune: „Hristos îți pune pe frunte crucea“. Deci această pecete avea forma crucii.

²⁵ Nici aici nu este vorba de Taina Mirungerii, ci doar de o ungere „întăritoare“ pentru lupta duhovnicească ce va urma.

²⁶ Acestea erau arme cu care se lovea la distanță: săgeți, lance, sulită etc.

după chipul Celui Ce l-a zidit. Atunci, prin cuvintele și mâna preotului, Se coboară Duhul Sfânt și alt [om] se naște în locul celui alt, curățind și dezbrăcând haina veche a păcatului și îmbrăcând veșmântul împărătesc.

26. Și ca să înveți și de aici că una este ființa Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh, astfel este și predania botezului. Căci preotul zice: „Se botează cutare în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh“, de trei ori cufundând și ridicând capul, arătând prin acest tainic ritual coborârea Duhului. Fiindcă nu preotul singur atinge capul [botezatului], ci și dreapta lui Hristos. Și acest fapt se vedește din înseși cuvintele celui ce botează. Căci nu zice: „eu botez pe cutare“, ci „se botează cutare“, arătând că el este doar slujitor al harului și oferă doar mâna sa, fiindcă pentru aceasta a fost orânduit de către Duhul. Căci Cel Ce plinește toate este Tatăl și Fiul și Duhul Sfânt, Treimea Cea nedespărțită. Credința în Ea ne dăruiește iertarea păcatelor și mărturisirea ei ne aduce înfierea.

27. Iar cele ce se întâmplă după acestea sunt suficiente să ne învețe de către cine au fost eliberați și de ce au parte cei învredniciți de acest ritual tainic²⁷. Căci îndată scoțându-i pe ei din acele ape sfinte, toți cei prezenți îi înconjoară, îi îmbrățișează, îi sărută, se veselesc și se bucură împreună cu ei, căci robii și prizonierii de mai înainte, dintr-o dată devin fii liberi și sunt chemați la masa împărătească. Pentru că după ce ies de acolo²⁸ sunt aduși la înfricoșata masă cea plină de nenumărate bunătăți și gustă din trupul și sângele Stăpânului și devin sălaș al Duhului și, ca unii ce L-au îmbrăcat pe Însuși Hristos, aruncă sclipiri de jur împrejur, ca niște îngeri pământești, strălucitori fiind din toate părțile și luminând mai tare decât razele soarelui.

28. Toate acestea nu în deșert și degeaba vi le-am spus mai

²⁷ Acest ritual este botezul.

²⁸ De la baptisteriu, care în perioada primelor secole cel mai adesea se afla într-o clădire anexă a bisericii.

devreme dragostei voastre, ci ca mai înainte de acea bucurie să rodiți multă dorire²⁹, întriripându-vă deja prin nădejde și să aveți un cuget vrednic de cele ce se vor săvârși, după cum a îndemnat și fericitul Pavel: „cugetați cele de sus și mutați-vă gândul vostru de la pământ la cer, de la cele văzute la cele nevăzute³⁰“. Pe acestea³¹ le vedem mai clar cu ochii duhovnicești decât cu cei sensibili.

29. Însă fiindcă sunteți deja înaintea ușilor împărătești³² și urmează să vă apropiați de însuși tronul în care șade Împăratul împărțind darurile, arătați multă noblete în cererile voastre: nimic lumesc, nimic omenesc; ci faceți o rugămintă vrednică de Cel de față. După ce ieșiți din acele ape dumnezeiești și arătați prin aceas-

²⁹ Literal: „plăcere“. Sfântul Ioan spune că un om poate avea oarecum acces la experiențele pe care nu le-a trăit din analogia cu cele trăite. Această analogie nu poate crea realitatea experienței neîmpărtășite până atunci, dar poate produce în suflet o plăcere ce aproximează acea bucurie și tocmai această plăcere poate fi mobilul căutării adevăratei bucurii. Dar experimentarea bucuriei autentice este un dar al lui Dumnezeu, iar diferența reală între ea (bucuria ca dar al lui Dumnezeu) și plăcerea amintită mai înainte o poate stabili doar cel care le-a trăit pe amândouă. Este aici, credem, o funcție a „imaginației simbolice“ despre care am amintit la nota 6.

³⁰ Se observă că exegeza textului paulin „cugetați cele de sus“ este diferită înainte de botezul catehumenilor față de cea de după (cea din urmă este făcută în cateheza a VII-a). Cele două cateheze au loc doar la câteva zile distanță; prin urmare, singura concluzie logică a faptului că aceiași oameni receptează diferit același text, înainte și după botez, este impactul real, ontologic al botezului asupra minții și resurselor neofitului. Dar pentru ca acest impact real să se producă (și acest lucru este valabil pentru primirea de către credincios a oricărei lucrări sfințitoare a Bisericii) este nevoie de „un cuget vrednic de cele ce se vor săvârși“, susținut de credința și nădejdea absolut trebuincioasă în milostivirea divină.

³¹ Cele nevăzute.

³² Nu este vorba despre ceea ce azi numim „uși împărătești“, ci este un limbaj simbolic, accesul în sala împărătească fiind chiar botezul. Pe acea vreme nu exista altarul despărțit de naos prin iconostas, ci el era așezat undeva mai spre centrul Bisericii (a se vedea și cateheza a III-a, paragraful penultim), iar credincioșii stăteau de jur împrejur.

tă ridicare³³ chipul [συμβολον] învierii, cereți ocrotirea³⁴ Lui în luptă, ca să puteți păzi cu multă [trezvie] cele dăruite vouă și ca să puteți a nu fi prinși în meșteșugurile celui rău. Rugați-vă pentru pacea Bisericii, implorați-L pentru cei ce încă rătăcesc, plecați genunchii pentru cei care sunt în păcate, iar pentru noi cereți să fim învredniciți de împuținrea lor³⁵. Căci Cel Ce v-a dat atâta îndrăzneală și v-a înscris între cei dintâi prieteni ai Săi și v-a adus înfierea, vouă, celor ce ați fost mai înainte întemnițați și robi și lipsiți de îndrăzneală, nu vă va refuza cererile voastre ci pe toate vi le va plini, arătând și în aceasta bunătatea Sa.

30. Și prin aceasta Îl veți atrage spre o și mai mare bunăvoință. Fiindcă dacă va vedea atâta grijă din parte-vă față de mădularele³⁶ voastre și preocupați de mântuirea celorlalți, vă va învrednici pentru aceasta de o mare îndrăzneală [înaintea Lui]. Căci nimic nu-L bucură așa de mult ca noi să fim împreună-pătimitori față de mădularele noastre și să arătăm multă dragoste față de frați și să ne îngrijim cu ardoare de mântuirea aproapelui.

31. Așadar, știind acestea, iubiților, cu bucurie și veselie duhovnicească să vă pregătiți pentru primirea harului ca și voi să vă împărtășiți de preabogatul dar și toți împreună, arătând o viețuire vrednică de har, să dobândim³⁷ bunătățile veșnice și negrăite, cu harul și cu iubirea de oameni a Domnului nostru Iisus Hristos, cu Care împreună Tatălui și Duhului Sfânt, slavă, putere și cinste, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

³³ Textul original oferă o imagine: drumul spre îndumnezeire este o scară a cărei primă treaptă este botezul.

³⁴ Termenul grec arată de fapt „împreună luptarea“ omului și a lui Hristos împotriva diavolului. Nu este vorba doar de o ocrotire de la distanță și intermitentă, ci o participare continuă și reală a lui Hristos la efortul creștinului.

³⁵ Împuținarea păcatelor, rătăciților, eresurilor etc.

³⁶ Ceilalți creștini, văzuți ca mădulare ale Bisericii lui Hristos.

³⁷ Textul are o nuanță pasivă. Noi vom fi învredniciți de acele bunuri veșnice ca dar al lui Dumnezeu, nu ca merite proprii, deși viețuirea trebuie să fie în acord cu acel dar. Accentul cade pe bunătatea dumnezeiască, dar care este „neputincioasă“ dacă noi, la rândul-ne, nu vrem să conlucrăm printr-o dispoziție binevoitoare.

Omilia a III-a a aceluiași rostită către neofiți

1. Binecuvântat este Dumnezeu. Iată, și pe pământ strălucesc stele, mai strălucitoare decât cele din cer. Pe pământ sunt stele din pricina Celui Ce S-a arătat¹ din cer pe pământ. Nu numai că pe pământ sunt stele, ci sunt chiar în timpul zilei. Aceasta este cea de a doua minune. Iar stelele din zi sunt mai strălucitoare decât cele din noapte. Căci acelea, când luminează soarele, se ascund; acestea însă, strălucind Soarele dreptății, mai mult luminează. Ai văzut vreodată stele strălucind deodată cu soarele?

2. Acelea dispar când va fi sfârșitul lumii acesteia; acestea vor lumina mai mult. Despre acelea și zice Evanghelia că „stelele cerului vor cădea precum cad frunzele viei“ (Mt 24, 29; Is 34, 4); despre acestea: „dreptii vor străluci precum soarele în împărăția lui Dumnezeu“ (Mt 13, 43).

3. Ce înseamnă: „precum cad frunzele din vie așa vor cădea și stele cerului“? După cum via până hrănește strugurii are nevoie și de acoperământul frunzelor, iar după ce dă rod leapădă și podoaba frunzelor, așa și întreaga lume: până ce are în sine firea omenească, și cerul menține stelele, precum via frunzele. Iar când nu va mai fi noapte, nu va mai fi nevoie nici de stele.

4. Natura acelor stele este focul; foc este și ființa acestora. Dar acolo este foc sensibil, aici foc înțelegător: „El vă va boteza

¹ Prin întrupare.

Omilii baptismale

cu Duh Sfânt și cu foc“ (Mt 3, 11). Vrei să afli și numele fiecăroră? Printre numele acelor stele sunt: Orion, Arcturus², Luceafărul de seară, Luceafărul de zi. Printre acestea însă nu este nici una Luceafăr de seară, ci toți sunt Luceferi de Zi.³

5. Să zicem iarăși: „Binecuvântat este Dumnezeu, singurul Care face minuni“ (Ps 72, 18), Cel Ce face toate și le preschimbă pe toate. Căci cei ce până ieri erau robiți, acum sunt liberi și cetățeni ai Bisericii. Cei ce erau mai înainte întru rușinea păcatelor, acum sunt întru îndrăzneală și dreptate. Și nu numai liberi, ci și sfinți; nu numai sfinți, ci și drepti; nu numai drepti, ci și fii; nu numai fii, ci și moștenitori; nu numai moștenitori, ci și frați ai lui Hristos; nu numai frați ai lui Hristos, ci și împreună moștenitori; nu numai împreună moștenitori, ci și mădulare [ale lui Hristos]; nu numai mădulare, ci și biserică; nu numai biserică, ci și instrumente ale Duhului.

6. „Binecuvântat este Dumnezeu, singurul Care face minuni.“ Ai văzut câte sunt darurile botezului? Mulți cred că singurul dar este iertarea păcatelor, noi însă am numărat zece vrednicii. *De aceea și botezăm copiii, deși nu au păcate: ca să li se adauge sfințenia, dreptatea, înfierea, moștenirea, înfrățirea, să fie mădulare ale lui Hristos, să devină sălaș al Duhului.*

7. Dar o, preadoriții mei frați – de aș putea să vă numesc pe voi frați! Căci am avut parte de aceleași dureri ale nașterii ca și voi, dar prin delăsarea de după aceea am pierdut înrudirea⁴ cea adevărată și

² Stea apropiată de Carul Mare.

³ Luceafăr de seară se spune *esperoj*, literal „cel inserat“, iar Luceafăr de zi *fwsforoj*, literal „purător de lumină“. Așadar, nici unul dintre cei botezați nu este „inșerat“ (lipsit de lumină), ci toți sunt purtători de lumină.

⁴ Singurul lucru care ne desparte pe noi creștinii unii de alții este păcatul. În cazul înrudirii omenești, legătura este menținută de conștiința că suntem dintr-un singur sânge. Actele grave provoacă renegarea, excluderea din familie. Asemănătoare este și rudenii duhovnicească. Legătura este cu atât mai strânsă cu cât avem conștiința (pentru care trebuie să ne ostenim ca să o experimentăm cu adevărat în Liturghie și să o transpunem și în afara ei) că suntem cu toții din

nobilă. Dar lăsați-mă să vă numesc frați din pricina marii dragoste și să vă rog ca pe cât vă bucurați de un dar mai mare din partea lui Dumnezeu, pe atât să arătați o râvnă pe măsură.

8. Căci cel ce stătea până acum în sala de antrenament avea iertare pentru căderile sale. Dar de azi s-a deschis arena, lupta a început, tribunele vă privesc de sus; nu numai oamenii privesc luptele, ci și îngerii. Iar Pavel strigă corintenilor, scriindu-le: „Priveliște⁵ ne-am făcut lumii, nu numai oamenilor, ci și îngerilor“ (1 Cor 4, 9). Îngerii privesc, iar Stăpânul îngerilor este protectorul luptelor⁶. Acest fapt nu este doar o cinste, ci și o asigurare. Căci dacă Cel Ce și-a pus sufletul Lui pentru noi, El și judecă lupta, oare nu este aceasta o mare cinste, nu este o deplină siguranță?

9. La luptele olimpice arbitrul stă în mijlocul celor ce luptă, neînclinând nici spre unul, nici spre altul, ci așteaptă sfârșitul. De aceea și stă în mijloc, căci neutră îi este și judecata. În cazul nostru și al diavolului, Hristos nu este neutru, ci cu totul de partea noastră. Iar că nu este neutru, ci pe deplin cu noi vezi din cele ce-ți spun. Înainte de a intra noi în luptă ne-a uns⁷; pe diavol l-a legat. Pe noi ne-a uns cu untdelemnul veseliei; pe acela l-a legat cu lanțuri de nedesfăcut, ca să-l împiedece în vremea întrecerii. Mie, chiar dacă îmi este pusă piedică, îmi întinde mâna; dacă mă prăbușesc mă scoală și iarăși face să-l calc în picioare [pe potrivnic]. „Căci veți călca – zice – peste șerpi și

sângele lui Hristos. Păcatul este cel care ne desparte de împărțășirea cu simțire din sângele lui Hristos (chiar dacă formal ne împărțășim cu Sfintele Taine, poate adesea din conveniență). De aceea spunea Sfântul că a pierdut înrudirea cea adevărată (ἡ ἀκριβὴς συγγενεῖα, literal „înrudirea profundă“, simțită în cele mai launtrice cute ale inimii), fiindcă păcatul nepocăit a reușit să pervertească cea legătură tainică între mădulele Bisericii, transformând-o într-una adesea formală.

⁵ Imaginea este aceea că lumea toată ședea ca într-un teatru antic în tribune și privea spectacolul oferit de apostoli.

⁶ În sensul că El stabilește condițiile luptei, oferă premiile.

⁷ Cele două ungeri de care se vorbește în cateheza a II-a.

peste scorprii și peste toată puterea vrăjmașului“ (Lc 10, 19).

10. Aceluia, chiar dacă învinge, i-a pregătit deja gheena. Eu, dacă voi învinge, voi fi încununat. Acela, dacă va învinge, este osândit. Și, ca să știi că atunci mai cu seamă este pedepsit, când biruiește, hai să-ți arăt chiar din fapte. L-a biruit pe Adam și l-a trântit? Care a fost premiul victoriei? „Pe piept și pe pânțele vei merge și pământ vei mânca în toate zilele vieții tale.“ (Fac 3, 14) Dacă pe șarpele văzut așa l-a pedepsit, de câtă osândă nu are parte șarpele cel înțeleghător? Dacă asemenea pedeapsă [a dat] unelte, e clar că mult mai cumplită osândă stă asupra meșterului. Căci precum un tată iubitor care aflând pe cel ce i-a omorât fiul nu numai că îl pedepsește pe ucigaș, ci îi sfarmă și sabia, așa și Hristos, găsindu-l pe diavolul cel ucigaș de oameni, nu doar pe diavol l-a osândit, ci și sabia i-a frânt.

11. Așadar, luând îndrăzneală, să ne dezbrăcăm⁸ în vederea întrecerii. Căci ne-a încins cu arme mai lucitoare decât orice aur, mai tari decât orice diamant, mai fierbinți ca orice foc, mai ușoare decât orice aer. Felul acestor arme nu ne îngreuiază, ci întraripează mădulele și ne saltă; chiar dacă ai vrea să zbori la cer cu acestea, nimic nu te împiedică. Acesta este un nou fel de arme, căci nou este și felul luptei. Om fiind, trebuie să mă bat cu demonii! Trup având, mă lupt cu puterile netrupești! De aceea mi-a și făcut Dumnezeu o platoșă nu de fier, ci din dreptate. De aceea mi-a gătit un scut nu de aramă, ci al credinței. Am și sabie ascuțită: cuvântul Duhului. Aruncă acela săgeți împotriva mea? Eu am sabie. Acela e arcaș? Eu sunt hoplit⁹. Învăță și de aici modul de gândire al celui, căci arcașul nu îndrăznește să vină aproape, ci trage de departe.

12. Dar ce? Oare numai arme ți-a dat? Nu! Ci și masă ți-a pregătit, mai puternică decât orice armă, ca să lupți cu vlagă și fiind bine hrănit să-l birui pe cel rău. Căci numai ce te vede revenind de la Cina Stăpânului fuge mai aprig decât vântul, asemeni unui

⁸ Luptătorii intrau dezbrăcați în arenă.

⁹ Hopliții erau luptătorii cu arme pentru distanțe scurte (sabie, scut, cuțit etc.).

om ce vede un leu scoțând foc din gură. Și dacă îi arăți limba însângerață de scumpul sânge nu poate să rabde. De-i arăți gura înroșită, ca un animal speriat, așa fuge înapoi.

13. Vrei să vezi tăria acestui sânge? Să ne întoarcem la preînchipuirea lui, la vechile întâmplări din Egipt. Dumnezeu se pregătea să aducă peste egipteni a zecea plagă. Căci vroia să-i piardă pe cei întâi-născuți ai lor, fiindcă nu dădeau drumul poporului Său întâi-născut. Așadar, ce a făcut ca să nu-i amestece pe iudei cu egiptenii, căci erau în același loc? Ia aminte la puterea preînchipuirii, ca să cunoști și tăria adevărului! Bătaie trimisă de Dumnezeu urma să vină de sus și îngerul nimicitor târcolea în jurul caselor.

14. Ce a făcut Moise? „Jertfiți un miel neprihănit și ungeți cu sângele lui ușile!“ Ce zici!? Ai văzut tu sânge de necuvântător să mântuie oamenii cuvântători? Da! – zice; nu fiindcă este sânge, ci fiindcă este preînchipuirea sângelui Stăpânului¹⁰. Căci precum statuile împăraților fiind neînsuflețite și nesimțitoare, îi scapă pe oamenii simțitori și însuflețiți ce fug sub protecția lor, nu fiindcă sunt de aramă, ci fiindcă sunt chipuri ale împăratului, așa și acel sânge, nesimțitor și neînsuflețit, a mântuit pe oamenii ce aveau suflet, nu fiindcă era sânge, ci fiindcă era preînchipuirea acestui sânge.¹¹

15. Atunci îngerul nimicitor a văzut sângele cu care s-au uns ușile și nu a îndrăznit să intre. Acum diavolul vede nu sângele preînchipuirii întins pe uși, ci gura credincioșilor unsă cu sângele Adevărului – ușa a bisericii¹² purtătorului de Hristos. Oare nu cu mult mai mult îl va opri [acest sânge]? Căci dacă îngerul, văzând preînchipuirea, s-a înfricoșat, nu cu mult mai mult diavolul, văzând adevărul, va fugi?

16. Vrei să afli și din altă parte tăria acestui sânge? Uită-te de unde curge dintru început și de unde își are izvorul? De sus,

¹⁰ Puterea simbolului vine din puterea celui pe care îl reprezintă. El vehiculează puterea acestuia din urmă.

¹¹ Puterea vechilor preînchipuiuri vine din realitatea întrupării lui Hristos.

¹² Trupul nostru este biserica lui Hristos, iar gura, ușa ei.

de pe cruce, din coasta Stăpânului. Căci murind Hristos și fiind încă pe cruce, soldatul s-a apropiat și a împuns coasta cu sulița și a ieșit apă și sânge¹³ (In 19, 33-34). Acest fapt era și simbol al botezului și al [Sfintelor] Taine¹⁴. De aceea nu a zis: *a ieșit sânge și apă*, ci a ieșit mai întâi apă și apoi sânge, fiindcă mai întâi este botezul și după aceea împărtășania. Prin urmare, acel soldat a împuns coasta, a surpat zidul sfântului templu¹⁵; iar eu am găsit comoara și am primit bogăția. Așa a fost și cu mielul: iudeii au ucis animalul, iar eu am luat din acea jertfă rodul mântuirii¹⁶.

17. „A ieșit din coastă apă și sânge.“ Nu trece cu ușurință peste taină, iubite! Căci am să-ți spun și un înțeles tainic. Am zis că simbol al botezului și al împărtășaniei este sângele acela și apa. Din amândouă acestea s-a născut Biserica: „prin baia nașterii din nou și prin reînnoirea Duhului Sfânt“ (Tit 3, 5), adică prin botez și prin împărtășanie. Iar simbolurile botezului și euharistiei sunt [ieșite] din coastă. Așadar, din coasta-I a plămădit Hristos Biserica, după cum din coasta lui Adam a făcut-o pe Eva¹⁷.

18. De aceea și Moise, povestindu-ne despre întâiul om, zice: „Os din oasele mele și carne din carnea mea“ (Fac 2, 23), referindu-se în chip tainic la coasta Stăpânului. Căci după cum

¹³ În manuscrisul utilizat de Sfântul Ioan ordinea e probabil cea spusă de el. Ediția greacă-latină a lui Nestle-Aland, dimpotrivă, nu oferă nici o variantă de manuscris care să respecte această ordine, ci sângele mai întâi și apoi apa. Prin aceasta se arată că în Biserică criteriul principal de interpretare al Scripturii nu este probitatea lingvistică, științifică, istorico-arheologică etc. (deși acestea folosite duhovnicește pot fi extrem de utile), ci ceea ce poate să-l înalțe pe om spre îndumnezeire.

¹⁴ Termenul desemnează Euharistia.

¹⁵ În școala antiohiană această denumire se referă la omenitatea lui Hristos. Spune Sfântul Ioan în a patra omilie la Matei: „spune-mi, cum a plăsmuit Duhul acel templu“ (P. G. 57, 43). (n. ed. fr.)

¹⁶ Fiind doar preînchipuire, acea jertfă – deși nu lipsită de putere, căci i-a mântuit în context istoric pe evrei – reprezintă oarecum sămânța. Rodul însă – în toată realitatea și dulceața lui – este cules doar prin jertfa lui Hristos.

¹⁷ Hristos – adică Logosul – este Creatorul omului, ca și al Bisericii.

atunci Dumnezeu a luat din coasta [lui Adam] și a făcut pe femeie, tot așa [acum] ne-a dat din coasta Lui sângele și apa și a plăsmuit Biserica. Și după cum atunci a luat coasta în vremea extazului¹⁸ [lui Adam], așa și acum a dat sângele și apa după moartea Sa, mai întâi apa și apoi sângele. Ceea ce era atunci extazul este acum moartea, ca să știi că de acum moartea este un somn.

19. Vedeți cum S-a unit Hristos cu mireasa Sa? Vedeți cu ce fel de hrană ne crește pe toți? Din aceeași plămadă din care am fost făcuți ne și hrănim. Căci precum femeia își hrănește pruncul cu sângele și laptele ei, așa și Hristos, pe care i-a născut, însuși îi hrănește neconținut cu sângele Său.

20. Fiindcă ne bucurăm de atâta dar, să arătăm multă râvnă și să ne amintim¹⁹ [tot timpul] de legămintele ce le-am făcut cu El. Vouă vă spun aceasta: și noilor inițiați și celor botezați de mai mulți ani. Cuvântul este pentru noi toți, fiindcă toți am făcut legăminte, pe care le-am scris nu cu cerneală, ci cu Duhul, nu cu peniță,²⁰ ci cu limba. Căci cu această peniță sunt scrise legămintele față de Dumnezeu. De aceea și David zice: „limba mea este trestie de scriitor ce scrie iscusit“ (Ps 44, 2). Am mărturisit stăpânia Lui asupra noastră, ne-am lepădat de tirania diavolească. Acestea sunt semnăturile²¹, acestea legămintele, acestea înscrisurile!

¹⁸ Am tradus *εκστασις* prin „extaz“ și nu prin „somm“. Literal, ekstasis înseamnă ieșire din sine. Deși la sfârșitul paragrafului se spune că a fost vorba de somn (dar al cărui echivalent este moartea lui Hristos), totuși Hristos Și-a continuat mai profund prin moarte golirea de Sine, a făcut pe toți cei din iad care au crezut în El, conștienți de dumnezeirea Sa. Moartea – după învierea lui Hristos – este, după Sfântul Ioan, un somn, dar Biserica ne învață că după moarte conștientizăm vrând-nevrând adevărata noastră realitate. (Vezi și omiliile la Facere)

¹⁹ Nuanța textului grec sugerează, credem, următorul înțeles: să fim în starea de *anamnesis*, stare ce presupune nu doar o evocare a acelui eveniment, ci o aducere a lui în prezent, o retrăire reală a conținutului său: să actualizăm clipă de clipă lepădările și unirile de la botez.

²⁰ Literal, „trestie“. În antichitate se scria cu instrumente făurite din trestie, pene de păsări etc.

²¹ În paragraful următor l-am tradus cu „zapis“, din considerente de obișnuință a cititorilor cu textul românesc al Scripturii.

21. Vedeți să nu facem de ocară acest înscris! O dată a venit Hristos și a găsit zapisul părintesc, cel iscălit de Adam. Acela a pus început datoriei, noi am sporit-o cu păcatele de după.²² Blestem era acolo²³, și păcat, și moarte, și osândire din partea legii. Pe toate le-a distrus Hristos și ne-a iertat²⁴. Și Pavel strigă, zicând: „Zapisul păcatelor noastre, ce ne era potrivnic, l-a luat din mijloc și l-a pironit pe cruce“ (Col 2, 14). Nu a zis „l-a șters“ sau „l-a șampilat“²⁵, ci „l-a pironit pe cruce“, ca să nu mai rămână nici o urmă a lui. De aceea nu l-a șters, ci l-a rupt. Căci cuiele crucii l-au rupt și l-au distrus, ca să nu mai aibă nici un folos mai departe.

22. Și nu într-un colț ascuns, ci în mijlocul lumii l-a rupt, stând la etajul cel mai înalt: să privească îngerii, să privească arhanghelii, să privească puterile de sus, să privească și demonii cei răi și însuși diavolul, care ne-au supus datoriiilor. Rupe zapisul, ca ei să nu ne mai împiedice după aceasta.

23. O dată ce a fost rupt primul, să ne îngrijim să nu se facă iarăși alt zapis. Căci o a doua cruce nu există, nu mai este a doua iertare prin baia nașterii din nou. Iertare este! Dar a doua iertare prin baie nu mai este. Dar vă rog, să nu fim delăsători! Ai ieșit din Egipt, omule! Nu mai căuta iar Egiptul și răutățile lui! Nu-ți mai aminti de lut și de facerea cărămidilor! Căci lut și facere de cărămidă sunt lucrurile acestei vieți. Chiar și aurul, înainte să fie aur²⁶, nu este nimic altceva decât pământ.

²² Responsabilitatea morții și stricăciunii o avem cu toții, prin păcatele săvârșite. O aplicare concretă a acestui principiu ce perpetuează – amplificând sau reducând – de-a lungul generațiilor păcatele strămoșilor este moștenirea de către copii ale unor predispoziții ale înaintașilor.

²³ În acea datorie.

²⁴ Imaginea este aceea a unui loc plin de gunoarie (păcat, moarte, blestem etc.). Hristos le ia de acolo și oferă spațiu pentru a viețui.

²⁵ Șampilă ce ar fi anulat vechea semnătură, care totuși ar fi rămas pe hârtie ca mărturie a stării de fapt care a trecut.

²⁶ Orice realizare a omului, de orice natură ar fi, fără Hristos tot zadarnică rămâne.

24. Iudeii au văzut minuni. Și tu vei vedea acum! Mai mari și mult mai luminate decât atunci evreii, când au ieșit din Egipt. Nu l-ai văzut pe faraon înecat cu toată oastea, ci l-ai văzut pe diavol scufundat cu toată armia lui. Aceia au trecut prin mare, tu ai trecut prin moarte. Aceia au scăpat de egipteni, tu ai fost eliberat de demoni. Ei au lepădat robia barbară, tu pe cea cu mult mai cumplită a păcatului.

25. Dar vrei să afli că te-ai învrednicit de lucruri și mai mari? Iudeii atunci nu au putut să privească slăvita față a lui Moise și aceasta [s-a întâmplat] fiind acela împreună rob cu ei și de aceeași fire. Dar tu ai văzut fața lui Hristos în slava Lui²⁷. Iar Pavel strigă zicând: „Noi, cu fața descoperită, privim ca într-o oglindă slava Domnului“ (II Cor 3, 18). Aceia îl aveau atunci pe Hristos în urma lor; dar cu cât mai mult nu este El în urma noastră acum? Căci atunci Domnul îi însoțea din pricina harului lui Moise, însă pe noi nu doar din pricina harului noului Moise²⁸,

²⁷ Nu vrem să proiectăm în fantastic și neverosimil viața primilor creștini, dar texte de genul acestuia trimit la o experiență a slavei necreate în botez și împărtășanie. Se cunoaște accentul pus de Sfântul Simeon Noul Teolog și de sfinții isihști pe experiența simțită a energiilor necreate. Este singura noastră șansă pentru a rezista experienței „strălucitoare“ și „luminoase“ – dar de o lumină și strălucire deșartă – ce ne-o propune lumea actuală. Punctăm faptul că omilia este adresată celor din cetatea antiohiană și nu oarecăror pustnici.

²⁸ Varianta latină a textului propune ca lecțiune „nouelli Mosi“. Asemenea și o variantă de manuscris în greacă. Acest nou Moise este identificat de editorul francez cu episcopul Flavian și credem că logica textului nu se opune acestei interpretări. Modul în care Sfântul Ioan face legătura între planul văzut al preoției lui Hristos – manifestată prin episcopul Flavian – cel nevăzut și cel simbolic (al preînchipuirii), identificând în toate trei câte un Moise, presupune și o anumită asemănare între calitățile lui Moise: persoană istorică (cel din planul preînchipuirii), noul Moise vizibil (planul văzut al preoției lui Hristos) – alias episcopul – și Noul Moise (planul nevăzut) – Iisus Hristos (a se vedea paragraful 26). Este necesară, iar nu benevolă, o viață virtuoasă a persoanei hiertonite pentru a face eficient harul lui Hristos.

ci și pentru ascultarea voastră²⁹. Pe aceia, după [ieșirea] din Egipt i-a [așteptat] pustiul, pe tine, cerul. Aceia au avut conducător și general iscusit pe Moise, noi avem un alt Moise – pe Dumnezeu, mergând înaintea noastră și conducându-ne.

26. Care era însemnul acelui Moise? „Moise – zice – era cel mai blând dintre toți oamenii de pe pământ“ (...). Aceasta zicând și despre acest Moise, nu ar greși. Căci și împreună cu Acesta este Duhul preablând, ca Unul Ce este de aceeași ființă. Moise atunci a întins mâinile la cer și a coborât pâine îngerească: mana. Acest Moise³⁰, întinzându-și mâinile la cer, aduce hrana veșnică. Acela a lovit piatra și a scos râuri de apă. Acesta atinge masa, lovește masa înțeleghătoare și face să țâșnească izvoarele Duhului. De aceea stă masa în mijloc, precum un izvor, ca din toate părțile să curgă turmele spre izvor ca să se bucure de apele mântuitoare.

27. Și fiindcă aici este un asemenea izvor, atâta viață [duhovnicească], iar masa este plină de mii de bunătăți și de pretutindenii ni se revarsă daruri duhovnicești, să ne apropiem cu inima curată, cu conștiința curată, ca să primim har și milă spre ajutor la bună vreme, cu harul și cu iubirea de oameni a Fiului Cel Unul-Născut, a Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, prin Care și Împreună cu El, Tatălui și Duhului de viață Făcător slavă, cinste și putere acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

²⁹ Adevărată smerenie a Sfântului Ioan. Pentru marele ierarh, pe atunci doar preot, prezența harului deplin al lui Hristos este dat de laolaltă adunarea episcopului, preoților și credincioșilor în jurul Euharistiei, nu doar a unora dintre ei. Elementul pe care azi îl numim mirean trebuie ajutat să-și regăsească conștiința eclesială. Ideea este clar redată de Sfântul Ignatie al Antiohiei în epistolele sale.

³⁰ Acest Moise este Hristos, Cel Ce slujește de fapt Jertfa euharistică. A se vedea și comentariul Sfântului Ioan din paragraful despre adevăratul oficiant al botezului din cateheza a II-a. Puterea de a face Sfânta Liturghie nu este a preotului ca individ, ci prin el Hristos lucrează spre folosul comunității și doar împreună cu ea.

PA/C99
000204

SFÂNTUL CHIRIL AL IERUSALIMULUI

FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ "PATRIARHUL JUSTINIAN"	
biblioteca	
NR. INV. 000204	COTA PA
DEP. 1707	Ch4

CATEHEZE

CARTE TIPĂRITĂ CU BINECUVÂNTAREA
PREA FERICITULUI PĂRINTE

TE OCTIST

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Traducere din limba greacă și note
de Preotul profesor DUMITRU FECIORU

THP-MR 624

Facultatea de Teologie

118794

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE
AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE
BUCUREȘTI - 2003

te mai întoarce din nou la sărătura acestei vieți! Dimpotrivă, fugi în munte¹¹, la Iisus Hristos, la piatra cea netăiată de mână¹², care a umplut toată lumea.

9. Așadar, după ce te-ai lepădat de Satana și după ce ai rupt cu totul orice legătură cu el și vechile învoieli cu iadul¹³, ți se deschide raiul lui Dumnezeu, pe care l-a sădit Dumnezeu spre răsărit¹⁴, din care a fost izgonit strămoșul nostru din pricina călcării poruncii¹⁵. Acest lucru ai închipuit tu când te-ai întors cu fața de la apus spre răsărit, care este ținutul luminii. Atunci ți s-a poruncit să spui: *'Cred în Tatăl și în Fiul și în Sfântul Duh și în botezul pocăinței'*. Despre acestea ți-am vorbit pe larg, cum a dat harul lui Dumnezeu, în catehezele de mai înainte.

10. O dată ce ai fost întărit prin aceste cuvinte, veghează! Căci *'potrivnicul nostru, diavolul, după cum s-a citit de curând, umblă răcnind ca un leu, căutând pe cine să înghită'*¹⁶. În timpul de dinainte de botez moartea ne înghițea, căci avea putere; dar în timpul băii sfintei renașteri *'Dumnezeu a șters toată lacrima de la toată fața'*¹⁷. Nu vei mai plânge, pentru că ai dezbrăcat pe omul cel vechi¹⁸; dimpotrivă, vei sărbători, pentru că ai îmbrăcat haina mântuirii¹⁹, pe Iisus Hristos²⁰.

11. Acestea s-au săvârșit în pridvor. Iar dacă va vrea Dumnezeu, în catehezele mistagogice viitoare, când vom intra în Sfânta Sfintelor, vom tâlcui cele ce se săvârșesc acolo. Lui Dumnezeu Tatăl slava, puterea și mărirea, împreună cu Fiul și cu Sfântul Duh, în vecii vecilor. Amin.

11. Fac. 19, 17.

12. Daniel 2, 34-35.

13. Isaia 28, 15.

14. Fac. 2, 8.

15. Fac. 3, 23-24.

16. I Petru 5, 8.

17. Isaia 25, 8.

18. Col. 3, 9.

19. Isaia 61, 10.

20. Rom. 13, 14.

CATEHEZA A II-A MISTAGOGICĂ

DESPRE BOTEZ

Citire din Epistola către Romani de la: *'Au nu știți că toți câți în Hristos Iisus ne-am botezat, întru moartea Lui ne-am botezat?'*, până la: *'pentru că nu sunteți sub Lege, ci sub har'*¹

1. Catehezele mistagogice și învățăturile mai noi care vi se dau în fiecare zi ne sunt de folos pentru că ne vestesc învățături pe care nu le-am cunoscut încă; dar mai cu seamă vă sunt de folos vouă, care v-ați înnoit de la cele vechi la cele noi. Pentru aceasta vă este necesar să continuăm cele spuse în cateheza de ieri, ca să cunoașteți tâlcuirile celor ce s-au săvârșit cu voi în launtrul baptisteriului.

2. Îndată ce-ați intrat, v-ați dezbrăcat de haine. Aceasta înseamnă că *'v-ați dezbrăcat de omul cel vechi, dimpreună cu toate faptele lui'*². După ce v-ați dezbrăcat, ați rămas goi, imitând și în aceasta pe Hristos Care gol a fost răstignit pe cruce; prin goliciunea Sa Domnul *'a dezbrăcat domniile și stăpâniile'*³ și așa a biruit cu îndrăzneală pe cruce. Nu se cade ca de acum înainte să mai purtați acea veche haină, pentru că în mădularele voastre se incuibaseră puterile cele potrivnice. Când spun asta nu mă gândesc la hainele ce le purtați, ci la omul cel vechi, cel stricat prin poftele înșelăciunii⁴. Să nu se întâmple cumva ca sufletul care l-a dezbrăcat o dată să se îmbrace din nou cu el! Dimpotrivă, să spună ca și mireasa lui Hristos din Cântarea cântă-

1. Rom. 6, 3-14.

2. Col. 3, 9.

3. Col. 2, 15.

4. Efes. 4, 22.

rilor: *'M-am dezbrăcat de haina mea; cum mă voi mai îmbrăca cu ea?'*⁵. Ce lucru minunat! Stați goi înaintea tuturor, și nu vă rușinați! Într-adevăr, sunteți ca și Adam cel dintâi zidit, care era gol în rai, și nu se rușina⁶.

3. Apoi, așa dezbrăcați, ați fost unși cu untdelemn sfințit din creștetul capului până la picioare. Astfel ați ajuns părtași măslinului celui bun, al lui Iisus Hristos. Ați fost tăiați din măslinul cel sălbatic, ați fost altoiți în măslinul cel bun și ați ajuns părtași grăsimii adevăratului măslin. Untdelemnul sfințit era simbolul participării la ungerea lui Hristos⁷; el pune pe fugă orice urmă a lucrării celei potrivnice. Căci după cum suflările sfinților și invocarea numelui lui Dumnezeu, ca o flacără foarte puternică, ard și alungă pe demoni, tot așa și acest untdelemn sfințit, prin invocarea lui Dumnezeu și prin rugăciune, capătă atât de mare putere, încât nu numai ca și printr-o ardere curățește toate urmele păcatelor, dar alungă și toate puterile cele nevăzute ale vicleanului.

4. După aceasta ați fost conduși la sfânta colimvitră a dumnezeiescului botez, după cum și Hristos a fost dus de pe cruce la mormântul care era alături. Fiecare din voi a fost întrebat de crede în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. Ați mărturisit mântuitoarea mărturisire și v-ați cufundat de trei ori în apă și v-ați scos afară din apă tot de trei ori. În chip simbolic ați arătat prin asta îngroparea cea de trei zile a lui Hristos. Căci după cum Mântuitorul nostru a stat trei zile și trei nopți în pântecul pământului⁸, tot așa și voi prin întâia scoatere din apă ați arătat prima zi a lui Hristos în inima pământului, iar prin cufundarea în apă ați indicat noaptea. După cum cel care e în noapte nu vede deloc, iar cel care e în zi este în lumină, tot astfel în timpul

5. Cânt. 5, 4.

6. Fac. 2, 25.

7. Rom. 11, 17, 24.

8. Matei 12, 40.

cufundării în apă erați ca în noapte și nu vedeți nimic; în timpul scoaterii din apă, însă, ați ajuns din nou ca în zi. În aceeași clipă ați și murit, dar v-ați și născut; iar acea mântuitoare apă v-a fost și mormânt, și mamă. Cuvintele lui Solomon spuse cu privire la alte lucruri vi s-ar potrivi și vouă. El spunea: *'Vreme este să te naști și vreme este să mori'*⁹; despre voi însă se poate spune contrariul: vreme este să mori și vreme este să te naști. Într-un singur timp s-au săvârșit și moartea, și nașterea; nașterea voastră a avut loc o dată cu moartea voastră.

5. Ce lucru străin și minunat! Am înviat, cu toate că n-am murit cu adevărat, n-am fost îngropați cu adevărat și nici n-am fost răstigniți cu adevărat. Imitarea este chipul aceluia, iar mântuirea, adevărată. Hristos a fost răstignit cu adevărat, a fost îngropat cu adevărat și a înviat cu adevărat. Pe toate acestea ni le-a dăruit spre a câștiga cu adevărat mântuirea, cu toate că n-am participat la patimile Lui decât prin asemănare. Cât este de covârșitoare iubirea Sa de oameni! Hristos a primit în preacuratele Lui mâini și picioare cuie și a suferit cu adevărat, iar mie îmi dăruiește, fără să sufăr, fără să mă doară, mântuirea prin participarea la durerea Sa.

6. Nimeni să nu creadă că Botezul dă numai iertarea păcatelor, după cum era botezul lui Ioan, adică *'botezul pocăinței întru iertarea păcatelor'*; dimpotrivă, Botezul dă și harul înfierii. Mai mult încă, noi știm bine că după cum botezul este curățitor de păcate și pricinuitorul darului Sfântului Duh, tot așa este și antitipul patimilor lui Hristos. Pentru aceasta Pavel spune mai sus, strigând: *'Au nu știți că toți câți în Hristos Iisus ne-am botezat, întru moartea Lui ne-am botezat? Ne-am îngropat împreună cu El în moarte prin botez'*¹⁰. Pavel spunea aceste cuvinte împotriva celor ce socoteau că botezul este pricinuitor numai al iertării pă-

9. Eccl. 3, 2.

10. Rom. 6, 3-4.

catelor și al înfierii, dar că acela care se botează nu participă prin asemănare la adevăratele patimi ale lui Hristos.

7. Pentru ca să cunoaștem că toate câte a suferit Hristos pentru noi și pentru mântuirea noastră le-a pățit în chip real, și nu în aparență, și că noi participăm la Patimile Lui, Pavel striga foarte lămurit: *'Căci dacă am fost sădiți împreună prin asemănarea morții Lui, atunci vom fi părtași și învierii Lui'*¹¹. Bine a spus: *'sădiți împreună'*. Pentru că aici, pe Golgota, a fost sădită Vița cea adevărată, iar noi, prin participarea la Botezul morții, am fost sădiți împreună cu El. Îndreaptă-ți mintea cu multă atenție la cuvintele apostolului! N-a spus: căci dacă am fost sădiți împreună prin moarte, ci: *'prin asemănarea morții'*. Moartea lui Hristos a fost reală; reală a fost și despărțirea sufletului de trup; reală îngroparea. Trupul Lui cel Sfânt în giulgiu curat a fost înfășurat¹², și toate cele petrecute cu el au fost reale. Cele ce s-au făcut cu voi, însă, sunt o asemănare a morții și a patimilor Lui; mântuirea voastră nu-i asemănare, ci realitate.

8. Dându-vă aceste învățături, atât cât trebuie, vă rog să le țineți minte pentru ca și eu, nevrednicul, să spun despre voi: *'Vă iubesc pentru că totdeauna vă aduceți aminte de mine și țineți predaniile pe care vi le-am dat'*¹³. Puternic este Dumnezeu, Care vă înfățișează ca pe niște înviați din morți¹⁴, să vă dea vouă putere să umblați întru înnoirea vieții¹⁵, că a Lui este slava și puterea, acum și în veci. Amin.

11. Rom. 6, 5.

12. Matei 27, 59.

13. I Cor. 11, 2.

14. Rom. 6, 13.

15. Rom. 6, 4.

CATEHEZA A III-A MISTAGOGICĂ DESPRE UNGEREA CU SFÂNTUL MIR

Citire din întâia Epistolă sobornicească a lui Ioan: *'Și voi aveți ungere de la Dumnezeu și știți toate', până la: 'să nu ne rușinăm de El la venirea Lui'*¹.

1. După ce ați fost botezați în Hristos și v-ați îmbrăcat cu Hristos², ați ajuns asemenea Fiului lui Dumnezeu³. Dumnezeu ne-a rânduit mai dinainte spre înfiere⁴ și ne-a făcut asemenea trupului slavei lui Hristos⁵. O dată ce-ați ajuns părtași ai lui Hristos⁶, negreșit sunteți numiți unși⁷. Despre voi spune Dumnezeu: *'Nu vă atingeți de unșii Mei'*⁸. Și ați ajuns unși pentru că ați primit antitipul Sfântului Duh. Toate cele făcute cu voi s-au făcut în chip figurat, pentru că sunteți chip al lui Hristos. Și Hristos a intrat în râul Iordanului, a împărtășit apele cu buna mireasmă a Dumnezeirii și a ieșit din ele; și S-a pogorât peste El Sfântul Duh în deplinătea ființei Sale, odihnindu-Se Cel asemenea peste Cel asemenea. Și vouă de asemenea, după ce ați ieșit din colimvitra sfintelor ape, vi s-a dat ungerea, antitipul Aceluia prin Care a fost uns Hristos. Acesta este Sfântul Duh, despre Care și fericitul Isaia, în profeția lui, spunea în numele

1. I Ioan 2, 20-28.

2. Gal. 3, 27.

3. Rom. 8, 29.

4. Efes. 1, 5.

5. Filipeni 3, 21.

6. Evr. 3, 14.

7. χριστοί = unși, Hristos = uns.

8. Ps. 14, 15.

Domnului: *"Duhul Domnului este peste Mine, pentru că El M-a uns; M-a trimis să binevestesc săracilor"*⁹.

2. Hristos n-a fost uns de oameni cu undelemn sau cu mir material, ci Tatăl, Care L-a hotărât mai dinainte Mântuitor al întregii lumi, L-a uns prin Sfântul Duh, după cum zice Petru: *"Pe Iisus cel din Nazaret, pe Care L-a uns Dumnezeu prin Duhul Sfânt"*¹⁰. Iar profetul David striga zicând: *"Tronul Tău, Dumnezeule, în veacul veacului; toiagul împărăției Tale este toiag de dreptate. Iubit-ai dreptatea și ai urât nedreptatea; pentru aceasta Te-a uns pe Tine, Dumnezeule, Dumnezeul Tău cu undelemnul bucuriei mai mult decât pe părtașii Tăi"*¹¹. Și după cum Hristos a fost răstignit, a fost îngropat și a înviat în realitate, iar voi în timpul botezului sunteți învredniciți să fiți răstigniți, îngropați și înviați împreună cu El, într-o asemănare, tot astfel și cu privire la ungerea cu Sfântul Mir. Hristos a fost uns cu undelemnul spiritual al bucuriei, adică cu Duhul Sfânt, Care este numit undelemnul bucuriei, pentru că El este pricinuitorul bucuriei duhovnicești; iar voi ați fost unși cu mir și ați ajuns părtași ai lui Hristos.

3. Să nu-ți închipui că Mirul acela este simplu mir. Căci după cum pâinea Euharistiei, după invocarea Sfântului Duh, nu mai este simplă pâine, ci trup al lui Hristos, tot așa și acest Sfânt Mir, după invocare, nu este simplu mir, nici nu s-ar putea spune că este mir obișnuit; dimpotrivă, este un dar al lui Hristos și al Sfântului Duh și lucrează prin prezența Dumnezeirii Lui. În chip simbolic se unge cu el fruntea și celelalte organe ale simțurilor. Trupul se unge cu mir văzut, dar se sfințește sufletul prin Sfântul și de viață făcătorul Duh.

4. Mai întâi ați fost unși pe frunte, ca să fiți sloboziți de rușinea pe care primul om călcător de poruncă o purta pre-

9. Isaia 61, 1; Luca 4, 18.

10. Fapte 10, 38.

11. Ps. 44, 8-9.

tutindeni și ca să priviți ca în oglindă, cu fața descoperită, slava Domnului¹². Apoi ați fost unși la urechi, ca să dobândiți auz în stare să asculte tainele dumnezeiești; despre astfel de urechi zicea Isaia: *"Domnul mi-a adăugat mie ureche ca să aud"*¹³, iar Domnul Iisus în Evanghelie zice: *"Cel care are urechi de auzit, să audă"*¹⁴. Apoi ați fost unși la nări, ca să spuneți după ce ați primit dumnezeiescul Mir: *"Printre cei ce se mântuiesc suntem lui Dumnezeu buna mireasmă a lui Hristos"*¹⁵. După aceasta pe piept, ca să puteți sta împotriva uneltirilor diavolului, îmbrăcând platoșa dreptății¹⁶. Căci după cum Hristos, după Botez și după pogorârea Sfântului Duh, S-a dus și S-a luptat cu potrivnicul, tot așa și voi, după ce ați fost botezați și ați fost unși cu Sfântul Mir, îmbrăcați fiind cu toată armura Sfântului Duh, stați împotriva puterii celei potrivnice și o biruiți zicând: *"Toate le pot în Hristos, Care mă întărește"*¹⁷.

5. După ce ați fost învredniciți cu ungerea cu Sfântul Mir, vă numiți creștini; acum renașterea voastră este confirmată și de numele ce-l purtați. Într-adevăr, înainte de a fi învredniciți de acest har, propriu vorbind, nu erați vrednici de acest nume, ci erați încă pe cale de a ajunge creștini.

6. Vă este de trebuință să știți că simbolul acestei ungeri se află în Vechiul Testament. Când Moise, împlinind porunca lui Dumnezeu, l-a făcut pe fratele său arhiereu, mai întâi l-a spălat în apă, apoi l-a uns¹⁸. Și a fost numit hristos (uns)¹⁹ din pricina ungerii preînchipuitoare. Tot așa și Solomon, când a fost făcut împărat, după ce s-a spălat în Ghihon,

12. II Cor. 3, 18.

13. Isaia 50, 5.

14. Matei 11, 15.

15. II Cor. 2, 15.

16. Efes. 6, 11, 14.

17. Filipeni 4, 13.

18. Lev. 8, 1-36.

19. Lev. 4, 5.

arhiereul l-a uns²⁰. Aceștia au fost unși în chip preînchipuitor²¹. Voi însă n-ați fost unși în chip preînchipuitor, ci adevărat, pentru că ați fost unși cu adevărat de Sfântul Duh. Începutul mântuirii voastre este Hristos. Hristos este cu adevărat plămădeala²², iar voi frământătura²³. Iar dacă plămădeala este sfântă, este clar că se transmite sfințenia și frământăturii.

7. Păziți neîntinată această ungere! Dacă va rămâne în voi, vă va învăța toate după cum de curând ați auzit că a spus fericitul Ioan, care ne-a dat multe învățături despre această ungere. Această sfântă ungere este apărare duhovnicească a trupului și mântuire sufletului. Fericitul Isaia din timpurile vechi a profețit-o; el spunea: *"Și va face Domnul tuturor neamurilor în muntele acesta – Biserica este numită munte și în altă parte, ca atunci când zice: 'Că va fi în zilele cele mai de pe urmă arătat muntele Domnului'²⁴ – ospaț la care vor bea vin, vor bea cu veselie, se vor unge cu mir"²⁵*. Și ca să te încredințezi, ascultă ce spune despre acest Mir tainic: *"Dă pe toate acestea neamurilor, căci sfatul Domnului este peste toate neamurile"²⁶*. Așadar, o dată ce ați fost unși cu acest Sfânt Mir, păstrați-l în voi neîntinată și neprihănit; să sporiiți prin fapte bune și să ajungeți bineplăcuți Începătorului mântuirii voastre, Hristos Iisus, Căruia slava în vecii vecilor. Amin.

20. III Regi 1, 39, 45.

21. I Cor. 10, 11.

22. I Cor. 15, 23.

23. I Cor. 5, 7.

24. Isaia 2, 2.

25. Isaia 25, 6-7.

26. Isaia 25, 7.

CATEHEZA A IV-A MISTAGOGICĂ

DESPRE TRUPUL ȘI SÂNGELE LUI HRISTOS

Citire din întâia Epistolă către Corinteni a lui Pavel: *"Căci eu am primit de la Domnul ceea ce v-am predat și vouă"¹, și celelalte*

1. Este de ajuns numai învățătura fericitului Pavel cuprinsă în aceste cuvinte ca să vă încredințeze despre dumnezeieștile taine prin care ați fost învredniciți să ajungeți uniți într-un singur trup și sânge cu Hristos. Pavel de curând striga: *"Că Domnul nostru Iisus Hristos, în noaptea în care a fost vândut, luând pâine și mulțumind, a frânt-o și a dat-o ucenicilor Săi zicând: Luați, mâncați, acesta este trupul Meu. Și luând paharul și mulțumind, a zis: Luați, beți, acesta este sângele Meu"²*. Deci cine va îndrăzni să se îndoiască de asta, o dată ce Însuși Domnul a spus: *"Acesta este trupul Meu"*? Cine se va îndoii vreodată să spună că nu este sângele Lui, o dată ce El Însuși a întărit și a spus: *"Acesta este sângele Meu"*?

2. Altă dată Hristos în Cana Galileii a prefăcut la un semn³ al Său apa în vin⁴. Nu este oare vrednică de credință și prefacerea vinului în sânge? A fost chemat la o nuntă lumească, și a săvârșit această minune de nespus. Oare nu cu mult mai mult se va mărturisi că a dăruit nuntașilor⁵ spre desfătare trupul și sângele Lui?

1. I Cor. 11, 23.

2. I Cor. 11, 23-25.

3. Pentru traducere vezi nota 4, col. 1097 din MG.

4. Ioan 2, 1-10.

5. Matei 11, 15; Luca 5, 34.

3. Pentru aceea suntem pe deplin încredințați că ne împărtășim cu trupul și cu sângele lui Hristos. În chipul pâinii ți se dă trupul, iar în chipul vinului ți se dă sângele ca să ajungi prin împărtășirea cu trupul și cu sângele lui Hristos unit într-un singur trup și sânge cu El. Astfel ajungem și purtători de Hristos, pentru că trupul și sângele Lui se împărtășesc mădurelor noastre. Astfel, după cuvintele fericitului Petru, ajungem părtași firii dumnezeiești⁶.

4. Altă dată Hristos, vorbind iudeilor, le spunea: *'Dacă nu veți mânca trupul Meu și nu veți bea sângele Meu, nu veți avea viață întru voi'*⁷. Iudeii însă, pentru că n-au înțeles în chip duhovnicesc cele spuse, s-au depărtat de El, socotind că-i îndeamnă să mănânce trupul Lui.

5. În Vechiul Testament erau pâinile punerii înainte; dar acelea, pentru că aparțineau Vechiului Testament, au luat sfârșit. În Noul Testament avem pâine cerească și pahar al mântuirii, care sfințesc sufletul și trupul. Căci după cum pâinea este pentru trup, tot așa și Cuvântul este potrivit sufletului.

6. Nu te uita deci la pâine și la vin ca la pâine și la vin obișnuite. Ele, potrivit hotărârii Stăpânului, sunt trup și sânge al lui Hristos. Chiar dacă simțirea te îndeamnă să gândești așa, totuși credința să-ți dea certitudinea faptului. Să nu judeci taina după gustare, ci, neîndoindu-te, încredințându-te prin credință că ai fost învrednicit de trupul și sângele lui Hristos.

7. David îți tâlcuiește puterea tainei prin cuvintele: *'Gătit-ai înaintea mea masă, împotriva celor ce mă necăjesc pe mine'*⁸. Cuvintele lui David au această tâlcuire: 'Înainte de a veni Tu, Doamne, demonii au gătit oamenilor masă spurcată, pângărită și plină de putere drăcească; dar după ce ai venit, Stăpâne, gătit-ai înaintea mea masă'. Când

6. II Petru 1, 4.

7. Ioan 6, 53.

8. Ps. 22, 6.

omul spune lui Dumnezeu: *'Gătit-ai înaintea mea masă'*, ce altceva înseamnă decât masa cea tainică și spirituală; pe care Dumnezeu ne-a gătit-o *'împotriva'* demonilor? Și pe bună dreptate, căci masa aceea ne făcea părtași demonilor, pe când aceasta ne face părtași lui Dumnezeu. *'Uns-ai cu untdelemn capul meu'*⁹. Ți s-a uns capul tău, pe frunte, cu untdelemn, din pricina pecetii lui Dumnezeu, pe care o ai, spre a avea în tine urma pecetii, sfințirea lui Dumnezeu¹⁰. *'Și paharul Tău este adăpându-mă ca un puternic'*¹¹. Vezi în aceste cuvinte paharul despre care am vorbit, pe care l-a luat Iisus în mâini, a mulțumit și a zis: *'Acesta este sângele Meu care se varsă pentru mulți spre iertarea păcatelor'*¹².

8. Pentru aceasta și Solomon la acest har se referă, când spune în Ecclesiast: *'Vino și mănâncă cu veselie pâinea ta – pâinea cea duhovnicească; 'vino' este o chemare mântuitoare și dătătoare de fericire – 'și bea cu inimă bună vinul tău'*¹³ – vinul cel duhovnicesc – *'și untdelemn să se verse pe capul tău'*¹⁴ – vezi că arată și ungerea cea tainică – *'și hainele tale să fie pururea albe'*¹⁵, că au plăcut Domnului faptele tale¹⁶. Înainte de a te apropia de har, faptele tale erau *'deșertăciunea deșertăciunilor'*¹⁷. O dată ce te-ai dezbrăcat de hainele cele vechi și te-ai îmbrăcat cu cele albe, duhovnicești, trebuie să fii pururea îmbrăcat în alb. Negreșit nu vrem prin aceste cuvinte să spunem ca tu să porți neconținut haine albe, ci că se cuvine să te îmbraci cu hainele cele cu adevărat albe, strălucitoare și duhovnicești, ca să spui împreună cu fericitul Isaia: *'Să se bucure*

9. Ps. 22, 6.

10. Ieș. 28, 32.

11. Ps. 22, 6.

12. Matei 26, 28.

13. Eccl. 9, 7.

14. Eccl. 9, 8.

15. Eccl. 9, 8.

16. Eccl. 9, 7.

17. Eccl. 1, 2.

sufletul meu de Domnul, că m-a îmbrăcat cu haina mântuirii și cu veșmântul veseliei m-a acoperit¹⁸.

9. O dată ce ai aflat și ai fost încredințat că pâinea ce se vede nu este pâine, chiar dacă o simțim pâine la gust, ci trup al lui Hristos; că vinul ce se vede nu este vin, chiar dacă gustul așa ne spune, ci sânge al lui Hristos; că David a spus de mult în psalmi despre acestea: *"Pâinea inima omului o întărește"* și *"vinul veselește inima omului"*¹⁹, când te împărtășești cu pâinea cea duhovnicească, întărește-ți inima și veselește-ți fața sufletului tău.

Să dea Dumnezeu să ai fața descoperită, cu conștiință curată să privești ca în oglindă slava Domnului și să păsești din slavă în slavă²⁰, în Hristos Iisus Domnul nostru, Căruia cinstea, puterea și slava, în vecii vecilor. Amin.

18. Isaia 61, 10.

19. Ps. 103, 16, 17.

20. II Cor. 3, 18.

CATEHEZA A V-A MISTAGOGICĂ DESPRE ZIDIREA DUHOVNICEASCĂ

Citire din întâia Epistolă sobornicească a lui Petru: *"Pentru aceea, lepădând toată murdăria, toată viclenia și grăirea de rău"*¹, și celelalte.

1. Cu ajutorul iubirii de oameni a lui Dumnezeu, la adunările de mai înainte ați auzit în chip îndestulător despre botez, despre ungerea cu Sfântul Mir și despre împărtășirea cu Trupul și Sângele lui Hristos. Acum este necesar să mergem mai departe. Astăzi vom pune cununa pe zidirea duhovnicească a folosului vostru.

2. Ați văzut pe diacon că le dă preotului liturghisitor și celorlalți preoți care stau în jurul altarului lui Dumnezeu să se spele. Negreșit le dă să se spele nu pentru că ar avea cumva vreo murdărie trupească. Nu din pricină asta! Căci n-am intra în biserică vreodată având vreo murdărie trupească. Spălarea arată că trebuie să vă curățiți de toate păcatele și fărădelegile. Și pentru că mâinile sunt simbolul faptelor noastre, este lămurit că prin spălarea mâinilor facem aluzie la curăția și neprihănirea faptelor noastre. N-ai auzit pe fecititul David, că ne-a făcut cunoscută această taină prin cuvintele: *"Spăla-voi întru cele nevinovate mâinile mele și voi înconjura jertfelnicul Tău, Doamne"*²? Prin urmare, spălarea mâinilor înseamnă că suntem curați de păcate.

3. Apoi diaconul strigă: *"Primiți-vă unul pe altul și să ne sărutăm unul pe altul"*. Să nu-ți închipui că sărutarea aceasta este o sărutare obișnuită, din acelea ce-și dau prietenii

1. I Petru 2, 1.

2. Ps. 25, 6.

Pr. lector dr. Eugen Jurca

**Cateheza baptismală
în antichitatea creștină**

— tipărită cu binecuvântarea
Prea Sfințitului Lucian Lugoianul —

**pentru uzul
studenților teologi**

© Eugen Jurca

ISBN 973-631-180-5

**Editura Marineasa
Timișoara, 2004**

mistagogice, ținute neofitilor din Ierusalim, probabil în Săptămâna Luminată a anului 348. Atribuirea lor Sfântului Chiril a fost contestată, fiind puse pe seama succesorului său, Ioan al II-lea de Ierusalim (387–417)¹⁴⁰, dar, până la urmă, pare mai verosimilă ipoteza că inițial au fost rostite de Chiril, apoi au fost revăzute de urmașul său, întrucât nici celelalte cateheze, deși au fost tahigrafiate, n-au fost revizuite de autor¹⁴¹.

Procateheza (Προκατηχησις)

Este o *cateheză preparatorie*, adresată categoriei celei mai avansate de catehumeni, așa numiții φοιτίζομενοι = *cei pentru luminare*, respectiv celor care erau pe punctul de a primi botezul:

- „Acum suflă asupra voastră, care *aveți să fiți luminați*, mireasma fericirii... Deocamdată numele vostru vi s-a înscris și ați fost chemați la oaste... Dacă voința ți-e *sinceră*, atunci Dumnezeu te cheamă... Noi, slujitorii lui Hristos, am primit pe fiecare și... am lăsat *ușa deschisă* (posibilitatea accesului la botez, respectiv la mântuire, n.n.). Poate că ai intrat având sufletul pângărit de păcate și intenție rea. Ai intrat, ai fost primit, numele tău s-a înscris. Vezi această cinstită așezare a Bisericii? Observi *ordinea* și *disciplina* de aici? Ești atent la citirea Sfintelor Scripturi, la clericii prezenți, la rânduiala învățaturii? Locul în care te găsești să-ți inspire evlavie și instruiește-te din cele ce vezi. Pleacă acum în chip potrivit și vino mâine într-un chip mai potrivit. Dacă ai sufletul îmbrăcat în haina iubirii de arginți, atunci vino îmbrăcat cu altă haină. Dezbracă haina cu care ești îmbrăcat; nu căuta s-o ascunzi! Dezbracă haina desfrânării și a necurăției și îmbracă-te cu haina cu totul luminată a cumpătării. Te sfătuiesc să faci asta înainte de a veni Iisus și de a se uita la haine (aluzie la cel cu

¹⁴⁰ Pentru amănunte vezi Auguste Piédagnel, *Introduction*, la Cyrille de Jérusalem, *Catéchèses mystagogiques*. Sources chrétiennes, no. 126 bis, Les Éditions du Cerf, Paris, 1988, p. 18–40.

¹⁴¹ I. G. Coman, *op. cit.*, p. 544.

haina nepotrivită de nuntă: Matei 22, 11). Ai destulă vreme. Ai *patruzeci de zile de pocăință* (răstimpul de reflecție oferit de Postul Mare, n.n.). Ai timp îndelungat și potrivit ca să te dezbraci, să te speli, să te îmbraci și să intri. Dar dacă stăruie în intenția ta rea... *apa* te va primi, dar *Duhul* nu te va primi” (1–4).

- „Până acum erai numit *catehumen*; cuvintele dumnezeiești *răsunau*¹⁴² în afară de tine de jur-împrejur (exterior, paralel cu..., n.n.). Auzai de nădejde, dar nu o știai. Auzai de taine, dar nu le înțelegeai. Auzai Scripturile, dar nu cunoșteai adâncul lor. Acum însă cuvintele dumnezeiești nu mai răsună în jurul tău, ci în *adâncul* tău (sunt interiorizate și apropiate, n.n.), căci *Duhul* locuiește în tine și face de acum înainte mintea ta casă dumnezeiască” – *gândire duhovnicească*, în „duhul” lui Dumnezeu, n.n. (6).
- „Nu este cu puțință să te botezi de două ori sau de trei ori... Căci «este un Domn, o credință, un botez» (Efeseni 4,5). Numai ereticii trebuie botezați din nou, deoarece botezul de mai înainte n-a fost botez” (8)¹⁴³.
- „Nimic altceva nu cere Dumnezeu de la noi decât *intenție bună* (sinceritate, autenticitatea credinței, n.n.)... Depărtează-te de azi de orice lucru rău! Limba ta să nu rostească cuvinte necuviincioase! Privirea ta să nu păcătuiească! Mintea ta să nu pribegească în lucruri nefolositoare! Picioarele tale să se grăbească spre *cateheze*!” (8–9)

Catehizarea este un proces *sistematic* și de *durată* de învățare și aprofundare a credinței:

- „Stăruie în *cateheze*! Chiar dacă vor ține multă vreme cuvântările noastre, totuși mintea ta să nu obosească vreodată! Primești arme contra puterii celei potrivnice; primești arme contra erezilor, contra iudeilor, samarinenilor și păgânilor. Ai mulți dușmani, dar ai multe săgeți!... Învață cele ce ți se spun... Să nu le socotești simple convorbiri... Dacă astăzi se vor neglija *învățăturile despre baia renașterii*, predate într-o ordine precisă, atunci când se vor

¹⁴² Gr. κατηχεω = a răsună (κατα = de sus, în jos; ηχη = zgomot), vezi mai sus etimologia termenului *cateheză*.

¹⁴³ Sf. Chiril se referă la cei care n-au fost botezați în numele Sf. Treimi. Vezi nota 26 din *Catehezele...*, ed. 2003, p. 10.

Filosofii care-și țin discursurile în plină stradă *nu-și aleg auditorii*, ci dacă vrea cineva să rămână la ei, acela rămâne în picioare și ascultă. În schimb, *creștinii scrutează înainte* – admiterea la catehumenat și mai ales acceptarea la botez se făcea pe baza unor *cercetări vocaționale riguroase*, cum vom vedea mai încolo, n.n. –, pe cât le stă în putință, inimile celor care doresc să fie primiți în rândul aderenților lor. Ei îi pregătesc *în mod individual și în chip deosebit* și abia atunci sunt primiți ca *auditori* (prima treaptă a catehumenatului, n.n.), desigur după ce au dat destule mărturii că nutresc intenția de a duce o viață cinstită. Ei formează un grup aparte, de *începători*, care urmează să fie *inițiați* (catehizați, n.n.) și care n-au primit încă *simbolul curățirii* (riturile de purificare/exorcizare prebaptismală, n.n.). Apoi, este *alt grup*, al celor care au dat cel mai bun indiciu despre hotărârea lor de a nu vrea altceva decât ce e îngăduit pentru creștini. Printre ei unii sunt rânduiți să controleze viața și purtarea celor care urmează să fie primiți în comunitate, oprindu-i de la legături cu oameni vinovați de păcate ascunse, dar primind cu toată inima pe ceilalți, pentru ca în fiecare zi să-i facă mai buni. Un proces similar dovedesc și față de *cei păcătoși*, mai ales față de cei cu viața desfrânată, pe care-i *exclud din comunitate*. Poate că Celsus aseamănă pe creștini cu cei care întrețin în piețele publice poporul de rând cu bețiile și cu scamatoriile lor... În schimb creștinii îi deplâng ca pe niște defuncți, pentru că sunt ca niște pierduți și morți față de Dumnezeu, pe cei care s-au lăsat biruiți de o viață de plăceri sau de alte păcate. Dacă unul dovedește o *schimbare serioasă*, după un timp mai îndelungat decât cel de la prima lor inițiere, *creștinii îl primesc din nou, ca și cum ar fi înviat din morți*, dar nu pun în nici o dregătorie de conducere a «Bisericii lui Dumnezeu» pe cei care au căzut după ce fuseseră primiți în creștinism” (cap. LI).

Documente din școala catehetică ierusalimiteană

a. Sf. Chiril al Ierusalimului, *Catehezele*¹³⁵

Numele episcopului ierusalimitean este legat de celebrele *Cateheze* – în număr de 24: respectiv, 1 procateheză (introdusivă); 18 cateheze propriu-zise (*prebaptismale*, rostite de-a lungul Postului Mare, pe la anul 348) și 5 cateheze mistagogice (*postbaptismale*, rostite în Săptămâna Luminată) – fapt care-l plasează în istoria catehezei ca un „catehet și mistagog prin excelență”¹³⁶. Importanța lor constă în faptul de a fi o *serie completă de cateheze de inițiere*¹³⁷ păstrată, ce reflectă modalitatea în care se practica instrucția primară a catehumenilor. Chiar dacă n-am putea spune că excelează prin erudiție sau artă oratorică, oricum ele rămân „cele mai reușite piese ale genului didactic popular din toată literatura patristică”¹³⁸.

Fiind păstrate integral, catehezele i-au atras episcopului renumele de „cel mai mare catehet patristic al Palestinei și unul dintre cei mai mari ai întregii Biserici”¹³⁹. Dintre acestea, cele mai multe amănunte de interes pentru noi ni le oferă cele 5 *cateheze*

¹³⁵ Vezi Sf. Chiril al Ierusalimului, *Catehezele*, trad. pr. Dumitru Fecioru, col. Izvoarele Ortodoxiei, Ed. I.B.M.O., București, 1943 (pt. I), 1945 (pt. II), retipărite într-un singur volum în 2003; pe motivul accesibilității mai largi, vom cita această ediție recentă.

¹³⁶ Ferdinando Bergamelli, *Cirillo di Gerusalemme*, în *Dizionario di catehetica...*, p. 155.

¹³⁷ J. Daniélou, R. du Charlat, *op. cit.*, p. 23.

¹³⁸ I. G. Coman, *op. cit.*, vol. 3, 1988, p. 541.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 544.

mai putea îndrepta. Închipuiește-ți că este timpul sădirii pomilor! Dacă nu vom *săpa* (explora, n.n.) și nu vom *adânci* (aprofunda, n.n.) pământul la *timp potrivit*, când mai poate fi sădit bine ceea ce s-a sădit odată prost? Închipuiește-ți *catehizarea* ca pe o casă. Dacă nu vom săpa adânc pământul și nu vom pune temelie, dacă nu vom încheia casa, după toată regula, cu legăturile zidirii, ca să nu rămână vreun loc gol și să se strice clădirea, atunci nu-i nici un folos de osteneala de mai înainte. Ci trebuie să punem, după regulă, piatră pe piatră, să cadă muchie pe muchie, îndepărtând tot ceea ce este nefolositor. Astfel deci trebuie să se zidească o clădire bună (trainică, n.n.). În chip asemănător îți oferim pietrele cunoștinței” (10–11).

b. Catehezele mistagogice¹⁴⁴ (κατηχησεις μυσταγωγικαι)

Cateheza I mistagogică: către cei de curând luminați (neofiți)

În vechime botezul se săvârșea de regulă *în seara/noaptea Sf. Paști*, potrivit ritualului explicat de episcopul Ierusalimului. Sunt uimitoare asemănările dintre ritualul baptismal primar și cel de azi, ceea ce reflectă fidelitatea păstrării Sf. Tradiții în Bisericile de rit bizantin:

- „Haide să vă învățăm..., ca să vă puteți da seama de cele ce s-au făcut cu voi în acea *seară a Botezului*. Mai întâi ați intrat în *pridvorul baptisteriului*. Ați fost așezați *cu fața la apus* și ați

¹⁴⁴ Gr. μυστ-αγωγεω = a iniția în mistere; μυσταγωγία = inițiere în mistere; μυσταγωγος = *mistagog*, preot însărcinat cu inițierea în mistere (μυστηριον = mister, lucru secret, misterios; ceremonie religioasă secretă; Sf. Taine; μυστης = inițiere (în mistere); μυστικος = mistic, referitor la mistere, la inițiere, la Sacramentele inițierii + αγω = a (con)duce, a ghida, a mâna; αγωγή = acțiune de a transporta: de a conduce, de a dirija. A. Bailly, *op. cit.*, p. 20, 1308. Cuvântările mistagogice explică riturile Sf. Taine ale inițierii în creștinism: *Botez, Mirungere, Euharistie*.

- ascultat *lepădările*; apoi vi s-a poruncit să întindeți mâna și v-ați *lepădat de Satana*, ca și cum era de față... Dumnezeu a trimis pe Moise să-i scoată (pe evrei) din robia cea rea a egiptenilor. *Pragurile ușilor* de la case au fost unse cu *sângele mielului*, ca să nu se atingă nimitorul de casele care aveau semnul sângelui... Poporul evreilor a fost eliberat în chip minunat... Dușmanul i-a urmărit și a văzut cum *marea s-a despărțit* în chip minunat..., (dar) n-a ținut seamă de asta și, înaintând pe urmele lor, s-a trezit dintr-o dată sub apă, înecându-se în Marea Roșie... Acolo, Moise a fost trimis de Dumnezeu în Egipt; aici Hristos a fost trimis de Tatăl în lume. Acolo, ca să scoată pe poporul împilat din Egipt; aici, Hristos, ca să izbăvească pe cei chinuți în lume de păcat. Acolo, sângele mielului îndepărta pe nimitor; aici, *sângele Mielului celui nevinovat*, al lui Iisus Hristos, pune pe fugă pe demoni. Tiranul (faraonul, n.n.) acela a alungat acel vechi popor până la mare; și pe tine acest demon îndrăzneț, nerușinat și izvoditor al răului te urmărește chiar până la apa cea mântuitoare. Acela s-a înecat în mare; și acesta pierе în *apa cea mântuitoare*” (1–3).
- „Tu auzi că ți se poruncește să rostești, *cu mâna întinsă înspre demon*, ca și cum ar fi de față: «*Mă lepăd de tine, satano!*». Vreau să vă spun pentru care pricină ați fost așezați *cu fața spre apus*... *Apusul este locul întunericii* din lumea aceasta. Satana este întuneric și, în întuneric, își are puterea sa; pentru aceasta privind în chip simbolic spre apus, vă lepădați de acel stăpânitor întunecat și întunecos” (4)
 - „Apoi ai fost învățat să spui a doua formulă: «*Și de toate lucrurile tale!*». Lucrurile satanei sunt felurite păcate de care trebuie să te lepezi, întocmai ca și cel care scapă de toate armele unui tiran odată ce a scăpat de tiran... Leapădă-te deci de lucrurile lui satan, adică de toate faptele și gândurile săvârșite împotriva dreptei rațiuni” (5).
 - „Apoi spui: «*Și de toată trufia ta!*». Trufia diavolului stă în: patima pentru teatru, cursele de cai, pentru vânătoare și pentru orice deșertăciune de acest fel... Tot în *trufia diavolului* se numără și primejdiile sufletești legate de sărbătorile idolești, fie că sunt pricinuite de carne sau pâine sau de alte mâncăruri pângărite prin invocarea demonilor celor cu totul necurați. Căci, după cum pâinea și vinul Euharistiei, înainte de invocarea Sf. treimi, sunt simplă pâine și vin, dar, după invocare, pâinea ajunge trup al lui Hristos,

iar vinul, sânge al lui Hristos, în același chip mâncărurile din trufia lui satan sunt, prin natura lor, simple mâncăruri, dar se spurge prin invocarea demonilor” (6–7).

- „După aceea spui: «*Și de toată slujirea ta!*». Slujire a diavolului este rugăciunea făcută în templele idolilor și toate slujbele ce se fac în cinstea idolilor neînsuflețiți; aprinderea făcliilor și tămăduirea la izvoare sau la râuri... Tot slujiri ale diavolului sunt și: ghicirea făcută cu ajutorul păsărilor, ghicirea viitorului, prevestirile, talismanele, inscripțiile pe plăci de metal, vrăjitoriile, alte înșelătorii și toate câte sunt la fel cu acestea. Fugi de ele! Dacă vei cădea în acestea, după ce te-ai lepădat de satana și după ce te-ai împreunat cu Hristos, vei fi ispitit mai amar de tiran... Femeia lui Lot s-a prefăcut în stâlp de sare..., pentru că a mai păstrat în sufletul ei dorințele cele rele, de a se întoarce la viața ei trecută. Ai grijă deci de tine însuși, nu te mai întoarce la cele de care te-ai lepădat! Odată ce ai pus mâna pe plug, nu te mai întoarce din nou la sărătura acestei vieți” (8).
- „Așadar, după ce te-ai lepădat de satana și după ce ai rupt cu totul această legătură cu el și vechile învoieli cu iadul, ți se deschide raiul lui Dumnezeu, pe care l-a sădit Dumnezeu spre răsărit... Acest lucru ai închipuit când te-ai întors cu fața de la apus spre răsărit, care este ținutul luminii. Atunci ți s-a poruncit să spui: «*Cred în Tatăl și în Fiul și în Sfântul Duh și în botezul pocăinței!*» (9)
- „Ai dezbrăcat pe omul cel vechi; dimpotrivă, vei sărbători, pentru că ai îmbrăcat haina mântuirii, pe Iisus Hristos. Acestea s-au săvârșit în pridvor” (10–11).

Cateheza a II-a mistagogică: despre Botez

Catehezele mistagogice, adresate *neofiților* – celor de curând botezați – se desfășurau zilnic în *Săptămâna luminată*:

- „*Catehezele mistagogice* și învățăturile mai noi, care vi se dau în fiecare zi (în Săptămâna Luminată, prima după Paști, n.n.) ne sunt de folos pentru că ne vestesc învățături pe care nu le-am cunoscut

încă; dar mai cu seamă vă sunt de folos vouă, care v-ați înnoit de la cele vechi la cele noi. Pentru aceea vă este necesar să continuăm cele spuse în *cateheza de ieri*, ca să cunoașteți tâlcuirile celor ce s-au săvârșit în *inauntru baptisteriului*: îndată ce-ați intrat, v-ați dezbrăcat de haine. Aceasta înseamnă că «v-ați dezbrăcat de omul cel vechi, dimpreună cu toate faptele lui (Coloseni 3,9)». După ce v-ați dezbrăcat, ați rămas goi, imitând și în aceasta pe Hristos, Care gol a fost răstignit pe cruce (iconografia creștină însă, din pietate, Îl reprezintă acoperit, n.n.); prin goliciunea Sa, Domnul «a dezbrăcat domniile și stăpânirile» și așa a biruit cu îndrăzneală pe cruce. Nu se cade ca de-acum înainte să mai purtați acea veche haină, pentru că în măduarele voastre se încuibaseră puterile cele nepotrivite. Când spun aceasta nu mă gândesc la hainele ce le purtați, ci la omul cel vechi, cel stricat prin poftele înșelăciunii. Să nu se întâmple cumva ca sufletul care l-a dezbrăcat o dată, să se îmbrace din nou cu el!... Ce lucru minunat! Stați goi înaintea tuturor și nu vă rușinați! Într-adevăr, sunteți ca și Adam cel dintâi zidit, care era gol în rai și nu se rușina” (1–2).

- „Apoi, așa dezbrăcați, ați fost unși cu untdelemn sfințit (ungerea prebaptismală, n.n.) din creștetul capului până la picioare. Astfel ați ajuns părtași măslinului celui bun, ai lui Iisus Hristos. Ați fost tăiați din măslinul cel sălbatic, ați fost altoiți în măslinul cel bun și ați ajuns părtași grăsimii adevăratului măslin. Untdelemnul sfințit era simbolul participării la *ungerea lui Hristos*” (3).
- „După aceasta ați fost conduși la sfânta *colimvitră*¹⁴⁵ a dumnezeiescului botez, după cum și Hristos a fost dus pe cruce la mormântul care era alături. Fiecare din voi a fost întrebat de crede în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. Ați mărturisit mântuitoarea mărturisire și v-ați cufundat de trei ori în apă și v-ați scos afară din apă tot de trei ori. În chip simbolic ați arătat

¹⁴⁵ Gr. *κολυμβηθρα*, slv. *cristelniță* sau *creștinătoare* = vasul de botez, un fel de cazan portativ susținut de un picior, în care sunt afundați copiii. Ene și Ecaterina Braniște, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Ed. Diecezană, Caransebeș, 2001, p. 108. De reținut și caracterul baptismal al vindecării de la *scăldătura* (în original *κολυμβηθρα*) Bethesda (Ioan cap. 5). Vezi Sf. Chiril al Ierusalimului, *Omilie la slăbănogul de la scăldătura Viteza*, în vol. *Catehezele*, ed. 2003, p. 371.

prin asta *îngroparea cea de trei zile* a lui Hristos. Căci după cum Mântuitorul nostru a stat *trei zile și trei nopți în pântecul pământului*, tot așa și voi prin întâia scoatere din apă ați arătat prima *zi* a lui Hristos în inima pământului, iar prin cufundarea în apă ați indicat noaptea. După cum cel ce e în noapte nu vede deloc, iar cel care e în zi este în lumină, tot astfel în timpul cufundării în apă erați ca în noapte și nu vedeți nimic; în timpul scoaterii din apă, însă, ați ajuns *din nou ca în zi*. În aceeași clipă ați și *murit*, dar v-ați și *născut*; iar această mântuitoare apă v-a fost și *mormânt și mamă*" (4).

Cateheza a III-a mistagogică: despre ungerea cu Sf. Mir

Deși ritualul Sf. Mir este oficiat împreună cu Taina Botezului, Mirungerea este un sacrament aparte.

- „După ce ați fost botezați în Hristos și v-ați *îmbrăcat cu Hristos*, ați ajuns asemenea Fiului lui Dumnezeu... O dată ce ați ajuns părtași ai lui Hristos, negreșit sunteți numiți *unși*. Despre voi spune Dumnezeu: *«Nu vă atingeți de unșii Mei»*. Și ați ajuns unși pentru că ați primit antitipul Sfântului Duh... Și Hristos a intrat în râul Iordanului, a împărțit apele cu buna mireasmă a Dumnezeirii și a ieșit din ele; și s-a pogorât peste El Sf. Duh... Și vouă de asemenea, după ce ați ieșit din colimvitra sfintelor ape, vi s-a dat ungerea, antitipul Aceluia prin Care a fost uns Hristos. Acesta este Sfântul Duh" (1).
- „Hristos n-a fost uns de oameni cu untdelemn sau cu mir material, ci Tatăl... L-a uns prin Duhul Sfânt, după cum zice... profetul David: *«Jubit-ai dreptatea și ai urât nedreptatea; pentru aceasta Te-a uns pe Tine, Dumnezeule, Dumnezeul Tău cu untdelemnul bucuriei mai mult decât pe părtașii Tăi!»* (Psalmul 44, 9)»... Hristos a fost uns cu untdelemnul spiritual al bucuriei, adică cu Duhul Sfânt, Care este numit *untdelemnul bucuriei*, pentru că El este pricinuitorul bucuriei duhovnicești; iar voi ați fost *unși cu mir* și ați ajuns părtași ai lui Hristos" (2).

Dacă ungerea prebaptismală se face cu *untdelemn sfințit* simplu, spre deosebire de această acum se utilizează *Sf. Mir*, sfințit o singură pe an în Joia Patimilor de către Sinodul arhierilor:

- „Să nu-ți închipui că Mirul acela este simplu mir. Căci după cum pâinea Euharistiei, după invocarea Sfântului Duh, nu mai este simplă pâine, ci trup al lui Hristos, tot așa și acest *Sfânt Mir*, după invocare, nu este simplu mir..., dimpotrivă, este un dar al lui Hristos și al Sf. Duh și lucrează prin prezența dumnezeirii lui. În chip simbolic *se unge* cu el *fruntea* și celelalte *organe ale simțurilor*. Trupul se unge cu mir văzut, dar se sfințește sufletul prin Sfântul și de viață făcătorul Duh. Mai întâi ați fost *unși la frunte*, ca să fiți sloboziți de rușinea pe care primul om călcător de poruncă o purta pretutindeni și ca să *priviți ca în oglindă, cu fața descoperită, slava Domnului*. Apoi ați fost *unși la urechi*, ca să dobândiți *auz* în stare să *asculte tainele dumnezeiești*... Apoi ați fost *unși la nări*, ca să spuneți după ce ați primit dumnezeiescul Mir: *«...Suntem lui Dumnezeu buna mireasmă a lui Hristos* (II Corinteni 2, 15)». După aceea pe *piept*, ca să puteți sta împotriva uneltirilor diavolului, îmbrăcând platoșa dreptății" (3–4).
- „După ce ați fost învredniciți cu ungerea cu Sf. Mir, vă numiți *creștini* (gr. *χριστός* = uns, n.n.); acum renașterea voastră este *confirmată* (la romano-catolici Mirungerea se numește Confirmare și este oficiată de episcop, la o vârstă a copilului între 7–12 ani, n.n.) și de *numele* ce-l purtați... Vă este de trebuință să știți că simbolul acestei ungeri se află în Vechiul Testament. Când Moise, împlinind porunca lui Dumnezeu, l-a făcut pe fratele său (Aaron) arhieru, mai întâi l-a *spălat cu apă*, apoi l-a *uns*. Și a fost numit *hristos* (uns), din pricina ungerii preînchipuitoare. Tot așa și Solomon, când a fost făcut împărat, după ce s-a spălat în Ghihon, *arhieru l-a uns*. Aceștia au fost unși în chip *preînchipuitor* (simbolic, n.n.). Voi însă n-ați fost unși în chip *preînchipuitor*, ce *adevărat* (real, n.n.), pentru că ați fost unși cu adevărat de Sfântul Duh... Păziți neîntinată această ungere! Dacă va rămâne în voi, vă va învăța toate... Așadar, o dată ce ați fost unși cu acest Sfânt Mir, păstrați-l în voi neîntinată și neprihănit" (5–7).

b. Sf. Ioan Gură de Aur, *Catehezele baptismale*¹⁶²

O latură mai puțin cunoscută a preocupărilor Sf. Ioan Gură de Aur o constituie activitatea sa *catehetică*. Orator și exeget, prin excelență, stilul său omiletic – mai curând decât cel didactic sau cel mistagogic – se regăsește și în *catehezele baptismale* descoperite recent: *primele opt*, de un mare pasionat de scrierile hrisostomice, Antoine Wenger¹⁶³, în 1955 (publicate la Paris, în 1957), la mănăstirea Stavronikita de la Muntele Athos, iar celelalte *trei*¹⁶⁴, de savantul bizantinist A. Papadopoulos-Kerameus, în 1909, într-un omiliar din Biblioteca Sinodală de la Moscova (publicate la Sankt-Petersburg, în același an; apoi în ediția franceză din 1990). Aceste cateheze baptismale sunt rezultatul celor 11 ani de *slujire preotească la Antiohia* (între 386–397) și ai celor de episcopat (între 398–403, cu întreruperi), când, fără îndoială, s-a adresat el însuși, în cursul mai multor posturi ale Paștilor celor care primiseră botezul în marea noapte de Sâmbătă spre Duminică Paștilor sau, în zilele următoare, noilor botezați¹⁶⁵.

¹⁶² Vezi Jean Chrysostome, *Huit catéchèses baptismales, inédites*, trad. Antoine Wenger, col. „Sources Chrétiennes”, no. 50 bis, Les Éditions du Cerf, Paris, 1970 ; traduse și în limba română de pr. Marcel Hancheș, vezi: Sf. Ioan Gură de Aur, *Catehezele baptismale*, Ed. „Oastea Domnului”, Sibiu, 2003 și *Trois catéchèses baptismales*, trad. Auguste Piédagnel, Louis Doutreleau, col. „Sources Chrétiennes”, no. 366, Les Éditions du Cerf, Paris, 1990.

¹⁶³ Pentru detalii asupra descoperirii manuscriselor grecești, merită consultată savuroasa aventură culturală relatată de savantul francez. Vezi *Introduction*, cap. I: *Un manuscrit inconnu de Saint Jean Chrysostome*, vol. *Huit catéchèses...*, p. 7–13.

¹⁶⁴ În realitate Papadopoulos a descoperit patru cateheze baptismale ale Sf. Ioan. Prima a mai fost publicată în 1609, de Fronton du Duc; până la sfârșitul sec. al XVII nu se cunoștea, în greacă, o altă cateheză baptismală a lui Ioan Gură de Aur. În 1718, într-o ediție a operei hrisostomice, Montfaucon o va reedita. Celelalte trei erau inedite. *Ibidem*, p. 26 și Auguste Piédagnel, *Introduction*, la *Trois catéchèses...*, p. 14–16.

¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 13.

Întrucât prezintă mai degrabă un interes din punct de vedere omiletic, exegetic și literar, decât liturgic și mistagogic – oferă mai puține date referitoare la riturile baptismale propriu-zise și acestea, în mare parte, sunt similare cu cele prezentate la alți autori, îndeosebi la Teodor de Mopsuestia, ce aparținea aceleiași școli exegetice – referințele selectate vor fi mai reduse.

Din cele 8 cateheze baptismale (inedite)

Se pare că au fost rostite în cursul Păresimilor din anul 390¹⁶⁶. Din perspectiva noastră de abordare, cea mai semnificativă este *Cateheza a doua* – adresată *iluminaților* (gr. fotizomenoi) –, ce poartă titlul: „Urmare a instruirii celor care vor fi iluminați și explicare clară a acțiunilor săvârșite într-un mod simbolic și tipic la sfântul Botez”. Aici aflăm unele date referitoare la *practica baptismală*:

- „Când vei vedea scaldătoarea apelor și mâna preotului așezată pe capul tău, să nu crezi că aceasta e doar apă simplă, nici că e doar mâna pontifului așezată pe capul tău, căci ceea ce se săvârșește nu omul este cel ce face, ci harul Duhului Sfânt. El este cel care sfințește apele naturale, el este cel care se așază pe cap cu mâna preotului...” (II, 10);
- *ritualul de exorcizare* pentru a ieși de „sub robia diavolului și a se elibera de sub tirania sa” (II, 12–15); *nași* (II, 16); *lepădarea de Satana și unirea cu Hristos* (II, 17):
- „Recunoașteți și aici atitudinea captivității: preoții care v-au introdus vă poruncesc mai întâi să vă așezați în genunchi, să întindeți mâinile către cer și astfel să vă rugați, pentru a vă aminti prin această atitudine de cine v-ați eliberat și cu cine v-ați unit. Apoi preotul trece în fața fiecăruia dintre voi și cere *făgăduințele și mărturisirile* și vă face să roștiți aceste înfricoșătoare cuvinte, grele și cu consecințe incredibile: «*Mă lepăd de tine, Satano!*»... Dar să revenim la continuarea cuvintelor noastre. Atunci preotul vă face să ziceți: «*Mă lepăd de tine, Satano, de trufia ta, de*

¹⁶⁶ Ene Braniște, *Explicarea Botezului în „Catehezele baptismale” ale Sfântului Ioan Gură de Aur*, în rev. „Studii Teologice”, nr. 7-8/1970, p. 512.

slujirea ta și de toate lucrările tale». Niște cuvinte simple, dar mare este puterea lor. Căci îngerii care sunt prezenți și puterile nevăzute, care se bucură de convertirea voastră primesc cuvintele pronunțate de gura voastră și le înalță până la Stăpânul comun al tuturor lucrurilor și acolo ele sunt înscrise în cărțile cerești. Ați văzut care sunt literele contractului? După renunțarea la cel rău și la toate lucrările care reprezintă interesele celui rău, preotul din nou vă face să ziceți: «*Și mă unesc cu Tine, Hristoase!*». Ai văzut nemărginita Sa bunătate? De la tine nu a primit decât cuvintele tale și ți-a încredințat o așa mare comoară de realități! El uită toată ingratitudea ta veche, nu-și mai aduce aminte de trecutul tău și se mulțumește doar cu aceste scurte cuvinte” (II, 18, 20–21);

ungerea baptismală și pecetluirea cu semnul sfintei cruci; cufundarea baptismală; Sf. Euharistie:

- „Apoi, după acest contract, această lepădare și această unire, pentru că ai mărturisit stăpânirea Sa și pentru că prin cuvintele gurii tale te-ai unit cu Hristos, acum, ca un luptător înrolat pentru arena spirituală, preotul îți face *ungerea la frunte* cu untdelemnul spiritual și te însemnează, zicând: «*Se unge (cutare) în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh*». El știe că de-acum înainte, dușmanul este furios, că scrâșnește din dinți și dă târcoale ca un leu mugind, văzând că cei care până nu demult se aflau sub tirania sa, au „dezertat” și au renunțat la el, au trecut (de partea lui) Hristos și au acceptat ascultarea Sa. De aceea preotul vă pecetluiește cu această ungere și vă *imprimă (pe frunte) semnul (sfintei cruci)*¹⁶⁷, pentru ca celălalt să-și plece privirea. Pentru că într-adevăr, el nu

¹⁶⁷ Chiar dacă în Cateheza a II-a termenul nu e explicit, ungerea se făcea în forma sfintei cruci. În acest sens vezi explicațiile oferite de A. Wenger, *Huit catéchèses...*, p. 146, nota 2. Cinstirea Sf. Cruci este exprimată clar de către autor în *Omilia 54 la Matei*: „Nimeni să nu se rușineze de cruce, simbolul sfânt al mântuirii noastre...! Ca pe o cunună, așa să purtăm crucea lui Hristos! Prin cruce se săvârșesc toate ale noastre... De aceea o scriem cu multă râvnă și pe case și pe ziduri și pe ferestre și pe frunte și în cugetul nostru. Crucea este semnul mântuirii noastre, al libertății noastre obștești... Când îți faci semnul sfintei cruci, gândește-te la tot ce s-a petrecut pe cruce... Când îți faci semnul sfintei cruci, umple-ți fruntea cu multă îndrăznire, fă-ți sufletul liber!... Nici nu trebuie să o facem așa de măntuială cu degetele, ci mai întâi să o facem cu inima cu multă credință. Dacă-ți faci așa cruce pe față, nu va putea sta alături de tine nici unul din demonii necurați... Întipărește-ți

îndrăznește să privească în față dacă vede strălucind lumina ce țâșnește din această ungere, care-l orbește. Căci, începând din acest moment, începe lupta și confruntarea cu el și de aceea, ca un atleț ai lui Hristos, preotul vă introduce, prin această ungere, în arena spirituală. Apoi, *când vine noaptea*, preotul vă *dezbracă complet de hainele* voastre și, ca și cum v-ar introduce în cer prin ceea ce săvârșește, vă unge întreg corpul cu acest untdelemn spiritual pentru a vă întări prin această ungere toate măduarele și a le face invulnerabile săgeților adversarului. După această ungere vă coboară în apele sfințite, îngropând omul vechi și totodată înviind «omul cel nou, reînnoit după chipul Celui ce l-a creat». În acest moment, prin cuvintele preotului și prin mâna sa, se petrece pogorârea Duhului Sfânt și un om nou se ridică. Complet spălat de toate murdăriile păcatelor sale, el a dezbrăcat veșmântul păcatului și s-a reîmbrăcat cu veșmântul împărătesc. Și pentru a te învăța de asemenea că Tatăl, Fiul și Sfântul Duh sunt o singură substanță, iată cum se face actul botezului. Când preotul pronunță asupra celui interesat: «*Se botează (cutare) în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh*», îi cufundă de trei ori capul în apă și îl ridică, cerând asupra subiectului, prin acest rit misterios, să primească vizita Sfântului Duh. Căci nu doar preotul este cel care-i atinge capul, ci totodată dreapta lui Hristos. Asta explică înseși cuvintele săvârșitorului: el nu zice «*Eu botez pe cutare...*», ci: «*Se botează cutare...*», arătând că el este doar mijlocitorul harului și că el nu face decât să ofere mâna sa, pentru că a fost investit (hirotonit) cu această funcție de către Duhul Sfânt. Cel care săvârșește totul este Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, Treimea cea nedespărțită... Îndată ce ies din scaldătorile sfințite, întreaga asistență îi îmbrățișează, îi salută, îi sărută, îi felicită și împărtășește bucuria lor, a celor care, cândva sclavi și captivi, au devenit într-o clipă oameni liberi, fii invitați la masa împărătească. De fapt, de-abia ieșiți din scaldătoare, sunt conduși la înfricoșătoarea masă, încărcată de daruri și gustă din trupul și sângele Domnului și devin locaș al Duhului: s-au reîmbrăcat cu Hristos Însuși și, ca urmare, oriunde merg, ei apar – ca niște îngeri pământești – atât de luminoși, ca strălucirea soarelui” (II, 22–27).

deci crucea în inima ta... Din pricina *crucii*, demonii nu mai sunt înfricoșători...” (LIV, 4–5). Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilii la Matei*, în vol. „Scrieri”, pt. a III-a, trad. D. Fecioru, Ed. I.B.M.O., București, 1994, p. 628-629.

Prezentare generală

Etimologia termenului trebuie căutată în grecescul *κατηχουμενος*, ce provine de la verbul *κατηχειν* = *a instrui cu voce înaltă*. *Εχειν* = *a răsună*, se află în contrapunere semantică cu *κηρυσσω* = *a anunța, a proclama* (*kerigma* = anunțul mesajului pentru prima dată; invitație la convertire). Cateheza reia și dezvoltă mesajul deja proclamat¹⁸⁹. Catehumenatul antic reprezintă un fenomen *complex și inegal* în diferitele Biserici (locale) și cu o dezvoltare în timp. Este o instituție creștină a Bisericii primare destinată, prin excelență, pregătirii pentru botez a celor ce-l solicitau și erau considerați demni de a-l primi¹⁹⁰.

În literatura de specialitate îl găsim definit ca „o instituție bisericească de tip pastoral-liturgic, născută și consolidată din experiența – aprobată de autoritatea bisericească – dezvoltată în interiorul comunității creștine, începând de la sfârșitul sec. II și răspândindu-se rapid în toate Bisericile, pe parcursul sec. III și prima jumătate a sec. IV, transformându-se în a doua jumătate a sec. IV, dar rămas încă viu în sec. V, în decădere lentă până la dispariția completă în sec. VI–VII”¹⁹¹.

Ca *stagiul de pregătire* parcurs de candidații la botez, catehumenatul reprezintă o etapă fundamentală a procesului de inițiere creștină, extinsă de la primirea noilor simpatizanți printre

¹⁸⁹ Giuseppe Groppo, *Catecumenato antico*, în *Dizionario di catechetica*, p. 134.

¹⁹⁰ A. Vacant, E. Mangenot, É. Amann, *Dictionnaire de la théologie catholique*, tome II-ième, II-ième partie, Paris –VI, Librairie Letouzey et Ané, 1932, col. 1968.

¹⁹¹ *Ibidem*, p. 134.

catehumeni până la pragul primirii Sf. Taine ale inițierii. Strict legat cu activitatea misionară a Bisericii, rămâne instituția cea mai exigentă și originală pentru formarea noilor credincioși în vederea primirii botezului.

Inițiere catehumenală, de la lat. *initium* = început, origine; corelat cu verbul *in-eo* = a intra în..., a pătrunde, a se duce în(lăuntru), la..., a începe, a se apuca de...¹⁹², se referă la acel proces inițial de dezvoltare a credinței în Hristos și de însoțire a noilor credincioși, care culmina cu botezul și deplina apartenență la Biserică. În veacul apostolic și în primele două secole se prezintă sub forma unor variate itinerarii, caracterizate prin: flexibilitate, structurare embrionară și durată redusă¹⁹³.

Inițial mai sumar, începând cu secolul al II-lea era deja organizat¹⁹⁴. În secolele III-IV, accesul adulților la botez se structurează într-un *proces organic de formare*, deja bine definit, desfășurat ca o adevărată *ucenicie în viața creștină*, extinsă în mod diferit în timp. De-abia acum putem vorbi de *catehumenat propriu-zis*, pentru adulții care doreau să devină creștini¹⁹⁵. După secolul al V-lea, itinerarul catehumenal, tot mai mult adresat copiilor, pe măsura generalizării *pedobaptismului*¹⁹⁶ intră în faza lui de declin. Are o durată mult mai limitată, tinde spre o *progresivă ritualizare*, se diluează până la dispariția sa totală, pe la începutul secolului al VII-lea¹⁹⁷.

Premize ale unui neocatehumenat

Actualul context *socio-religios*, marcat de fenomene, ca: *secularizare, decreștinare, ignoranță religioasă, indiferentism*,

¹⁹² G. Guțu, *Dicționar latin-român*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 610, 623.

¹⁹³ Giuseppe Cavallotto, *Iniziazione cristiana...*, introduzione, p. 19.

¹⁹⁴ Teodor M. Popescu, Teodor Bodogae, George Gh. Stănescu, *Istoria bisericească universală* (manual pentru institutele teologice), vol. I, Ed. I.B.M.O., București, 1956, p. 159.

¹⁹⁵ G. Cavallotto, *op. cit.*, p. 19.

¹⁹⁶ Botezul copiilor.

¹⁹⁷ *Ibidem*.

agnosticism, consumism cultu(r)al, apetit pentru *sincretisme religioase și manifestări exotice* (ezoterisme, senzațional, inedit, paranormal, miraculos, magic, fabulos, experiențe extatice ș.a.m.d. – insinuând probabil o exacerbare a „veneii” histrionice a omului, labilitate emoțională și imaturitate (confuzie) spirituală; or, de ce nu, chiar o distorsionare a căutării autentice de potolire a nevoii ontologice de sacru(alitate)! – impune necesitatea intensificării (in)formării creștine, printr-o adevărată „cruciadă” de (re)evangelizare a lumii în ambiente culturale diferite.

Redescoperirea catehumenatului antic în zilele noastre, ca *proces inițiativ* (misionar, educativ, de formare spirituală) al primelor secole creștine, ca *itinerar catehetic* (in/formativ), ce culmina cu celebrarea sacramentală (respectiv Tainele inițierii: Botez, Mirungere, Euharistie), exprimă o *nouă sensibilitate pastorală*: „exigența unei reînnoiri a catehezei, preocuparea de a oferi celor botezați modalități adecvate de convertire și de creștere în credință, urgența unei pastorale misionare cu recuperarea primatului evanghelizării”¹⁹⁸. Inspirate din procesul catehumenal antic: cateheza (pre și post)baptismală, noua evanghelizare, neocatehumenatul, ca itinerarii formative și de creștere spirituală devin sinonime cu *cateheza evolutivă*¹⁹⁹, respectiv cu un *proces de formare creștină permanentă*.

Disciplina arcana în literatura catehetică primară

Etimologic, lat. *disciplina* = învățătură (dată sau primită), instruire; metodă de învățătură, sistem, școală, doctrină; educație, disciplină, fel de viață, obicei, regulă, normă + *arcanus* = tainic, secret²⁰⁰, noțiunea primește sensul de *practică a păstrării*

¹⁹⁸ G. Cavallotto, *op. cit.*, p. 8.

¹⁹⁹ Termenul n-are nimic de a face cu *evoluționismul*, ci exprimă ideea de *dezvoltare diacronică* (în timp, pe etape, potrivit particularităților de vârstă) și *ascensională*, ca un proces de creștere și maturizare spiritual-morală continuă.

²⁰⁰ G. Guțu, *op. cit.*, p. 100, 353.

*secretului*²⁰¹ asupra adevărilor de credință și a unor practici rituale. Temeiul pe care s-ar fi întemeiat așa-numita *disciplina arcana* în Biserica primară pare a fi textul de la Matei 7, 6: „Nu dați cele sfinte câinilor, nici nu aruncați mărgăritarele voastre înaintea porcilor, ca nu cumva să le calce în picioare și, întorcându-se, să vă sfășie”.

Existența acestei proceduri s-a dedus din faptul că Biserica nu îngăduia *catehumenilor* („celor chemați”, respectiv celor aflați în procesul de inițiere) și *necreștinilor* (celor neinițiați, profanilor, „păgânilor”) să asiste la partea a doua a Sf. Liturghii (așa-numita *Liturghie a credincioșilor* sau partea ei sacramentală, euharistică) și la săvârșirea botezului, precum și din discreția păstrată asupra unor învățături creștine ce se comunicau doar după botez (ex. prin catehezele mistagogice); se pare că într-adevăr inițial misterele de credință și de cult (semnificația practicilor rituale) erau păstrate sub tăcere²⁰².

Sintagma „disciplina arcani” intră în uz de-abia din secolul al XVII-lea, paternitatea ei aparținând teologului protestant Dalläus (†1670)²⁰³. Deși nu se cunoaște originea acestei practici primare, e de presupus că, în contextul vremii, ea a fost inspirată din *religiile de mistere* (ex. Eleusis, Mithra), în care violarea secretului inițiativ era sever reprimată, dar nu a avut niciodată același sens cu „legea tăcerii” din aceste culte ezoterice²⁰⁴.

„În religiile de misterii doctrina și cultul – τα λεγόμενα și τα δρῶμενα – aveau caracter magic și erau însoțite deseori de scene ireproductibile (orgii, n.n.), ca: nebunie sacră, ucideri sacre, împreunări sacre, pe care nu trebuiau să le privească ochi profani. Detaliile inițierii în aceste religii trebuiau ferite de priviri indiscrete, care, prin însuși faptul vederii, le-ar fi depotențializat și le-ar fi desubstabilizat, potrivit principiului că tot ce cade sub ochi e dezlegat sau în orice caz întinat... Alta era situația în

²⁰¹ Alfred Bertholet, *op. cit.*, p. 130.

²⁰² T. M. Popescu, T. Bodogae, G. Gh. Stănescu, *op. cit.*, vol. 1, p. 161.

²⁰³ *Ibidem*.

²⁰⁴ Ch. Wackenheim, *op. cit.*, p. 19.

creștinism... Discreția asupra inițierii creștine e cerută, nu pentru temeiuri magice, ci pentru alte rațiuni... Cei profani, adică cei din afară, n-au un auz vrednic de a primi învățăturile creștine”²⁰⁵.

„Existau societăți secrete în care ceremoniile de inițiere religioasă pretindeau neofitului să i se pună mai întâi un *căluș în gură*, dinaintea demnitarilor; călușul îi era scos de un pontif, dar numai după ce trecea cu succes primele încercări. Ceremonia *închiderii gurii* simboliza obligația de a respecta cu strictețe *legea tainei* (sau a *arcanului*) de a nu deschide gura decât cu încuviințarea societății, de a nu difuza decât dreapta învățătură primită din gura maeștrilor”²⁰⁶.

În cazul creștinismului „tăcere” era impusă mai curând de necesitatea ca misterele de credință să nu ajungă la cheremul celor neavizați, pentru de a nu fi persiflate, răstălmăcite sau profanate, ba mai mult, e vorba de perioada de „ilegalitate” a creștinismului (epoca persecuțiilor), în care era de preferat o cât mai mare discreție; în plan secundar se mai poate distinge și un *scop pedagogic*, ca prin această notă de „mister”, să sporească la catehumeni motivația, interesul pentru cunoașterea învățăturilor creștine²⁰⁷.

*

Iată cum se reflectă această practică în *documentele vremii*. În replică la acuzele lui Celsus, *Origen* face referire la *disciplina tăcerii* (arcana) în Biserica primară:

„Noi facem tot ce este cu putință ca întrunirile noastre să cuprindă *la adunări oameni serioși*, iar în felul acesta *nu ne afișăm în public tainele noastre cele mai frumoase și dumnezeiești*, întrucât dispunem de *auditori cuminți*. Din contră, noi *ținem ascunse și trecem sub tăcere tainele noastre cele mai adânci*, mai ales când vedem oameni

²⁰⁵ I. G. Coman, *op. cit.*, vol. 3, 1988, p. 546–547.

²⁰⁶ J. Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri, mituri vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, vol. 2, Ed. Artemis, București, 1994, p. 116.

²⁰⁷ T. M. Popescu, T. Bodogae, G. Gh. Stănescu, *op. cit.*, p. 161.

În final, preotul (sau diaconul) va rosti formula de concediere a catehumenilor:

- *Câți sunteți chemați, ieșiți; cei chemați, ieșiți; câți sunteți chemați, ieșiți; ca nimeni din cei chemați (să nu rămână). Câți suntem credincioși, iară și iară cu pace Domnului să ne rugăm*²¹⁸.

În afara textelor de mai sus, *Liturghia Darurilor mai înainte sfințite*²¹⁹ păstrează cereri și rugăciuni referitoare la cealaltă categorie de catehumeni, *fotizomenoi*, „cei ce se pregătesc pentru sfânta luminare”:

- „Câți sunteți chemați ieșiți, cei chemați ieșiți; câți sunteți pentru luminare apropiați-vă; rugați-vă cei pentru luminare Domnului...”
- *Cei credincioși, pentru frații care se găsesc spre sfânta luminare și pentru mântuirea lor; ca Domnul... să-i lumineze pe dânsii cu lumina cunoștinței și a dreptei credințe; să-i învrednicească, la vremea cuvenită, de baia nașterii de a doua, de iertarea păcatelor și de veșmântul nestricăciunii; să-i nască din nou prin apă și prin Duh; să le dăruiască desăvârșirea credinței; să-i numere cu sfânta și aleasa Lui turmă...*

Urmează *Rugăciunea pentru cei ce se pregătesc pentru sfânta luminare*, apoi, înainte de a se trece la partea sacramentală a Liturghiei, sunt concediați și ei:

- *Câți sunteți pentru luminare ieșiți; cei pentru luminare ieșiți. Câți sunteți chemați ieșiți, ca să nu rămână cineva din cei chemați. Câți suntem credincioși, iară și iară cu pace, Domnului să ne rugăm*²²⁰.

²¹⁸ Textele reproduse după *Liturghier*, Ed. I.B.M.O., București, 1995, p. 133–135.

²¹⁹ De origine incertă, atribuită Sf. Grigorie cel Mare (+604), supranumit Dialogul, papă al Romei. Vezi Ene Braniște, *op. cit.*, p. 335–336.

²²⁰ *Liturghier*..., p. 266–267.

Deși la început au fost „ascunse de cei înțelepți și pricepuți și descoperite *pruncilor* (celor ce le puteau înțelege în spiritul lor)” (Matei 11, 25), cu timpul, aceste practici liturgice au început să fie descoperite, conform principiilor: „nimic nu este acoperit, care să nu iasă la iveală și nimic ascuns, care să nu ajungă cunoscut” (Matei 10, 26); „nu poate o cetate aflată pe vârful de munte să se ascundă; nici nu aprind făclie și o pun sub obroc, ci în sfeșnic și luminează tuturor celor din casă” (Matei 5, 14–15).

Așa au răzbătut, prin veacuri, până la noi, deși acea discreție inițială (atică) obstaculează într-o bună măsură posibilitatea reconstituirii istoricului vieții și catehezei creștine primare. De-acum se știe limpede că, în nici un caz, cunoașterea învățaturii de credință și a simbolismului liturgic nu afectează și nici nu poate impieta (di/vulga) cu nimic asupra misterului de credință și sacralității actelor de cult. Dimpotrivă, *cultura* (catehetică) devine *cale de acces* către cunoașterea și practicarea *cultului* creștin.

Treptele catehumenatului

a. originile catehezei creștine

În dezvoltarea procesului catehumenal distingem: o *perioadă antică* (anterior păcii constantiniene); o *perioadă de mijloc* (secolele IV–V, corespunzătoare convertirilor în masă ulterioare edictului de toleranță religioasă din 313)²²¹; de *structurare* și de *înflorire a catehumenatului* și o *perioadă de declin* (sec. V–VI). Datorită începuturilor zbuciumate, în „semi/clandestinitate”, ale creștinismului (din vremea persecuțiilor) și practicării „disciplinei arcane”, mărturiile referitoare la originile, dezvoltarea și etapele intermediare ale *catehumenatului* sunt destul de lacunare.

²²¹ Josef A. Jungmann, *Catechetica*, Edizioni Paoline-Alba, Casa Editrice Herder, Roma, 1956, p. 14–15.

Practica pastorală a catehumenatului antic este documentabilă doar în ultimele decenii ale sec. al II-lea, pentru ca, după unele date sumare prezentate de Sf. Iustin (la începutul sec. al III-lea), de-abia în secolul al IV-lea să îl găsim ca *organizație oficială și bine articulată în Biserică*, prin care candidații primeau un învățământ oral și o inițiere morală (disciplinară), iar accesul la Tainele inițierii este strâns legat de funcțiunile liturgice²²².

Cu toate că nu e ușor să reconstituim forma și conținutul activității misionar-pastorale a primelor secole, se știe că Biserica primară „căuta să ia cunoștință de propria-i identitate față de *sinagogă* (religia Vechiul Testament) și de *lumea păgână* (alte religii), dezvoltând un misionarism spontan, legat nu de un proiect centralizat sau un mandat oficial, ci de natura harismatică a credinței și a experienței baptismale”²²³. În această primă fază de misiune și definire a creștinismului în raport cu iudaismul și cu celelalte religii din imperiu, cateheza are un caracter *kerigmatic*, de invitație, de chemare, transformându-se treptat într-o adevărată *școală de inițiere creștină*, printr-o practică didactică și rituală tot mai organizată, sistematică și îndelungată.

Anterior păcii constantiniene, începând de la sfârșitul sec. II și pe tot parcursul sec. III, documentele catehetice păstrate atestă prezența – în principalele comunități din lumea mediteraneană – unei organizări catehumenale destul de elaborată, chiar dacă în moduri diferite. Scrierile liturgice și patristice ale vremii consemnează o serie de prescripții referitoare la cei ce frecventează Biserica în perspectiva botezului. Aceștia erau instruiți cu grijă, inițiați și formați în spiritul vieții creștine, apoi sunt aleși pentru a fi supuși anumitor rituri determinate și botezați²²⁴.

²²² Ladislao Csonka, *Storia della catechesi*, în *Enciclopedia delle Scienze dell'Educazione. Educare. Metodologia della catechesi*, a cura di Pietro Braido, vol. 3, Ed. Pas-Verlag, Zürich, 1964, p. 74.

²²³ Lucciano Maddi, *Educare la fede. Lineamenti di teoria e prassi della Catechesi*, Edizioni Messaggero, Padova, 1994, p. 18-19.

²²⁴ Fernand Cabrol, Henri Leclercq și colab., *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de Liturgie*, tome II, Paris, 1925, col. 2580.

În afară de scopul baptismal pe care-l viza cateheza primară, mai ales în această primă perioadă, catehumenatul se impune ca o necesitate a vieții creștine, întrucât, în afară de a face inițierea unor profani în învățătura religioasă și morală, îi pregătea moralmente să facă față persecuțiilor, ereziilor și confruntărilor vieții. De reținut că în această perioadă botezul se administra pe *întreg parcursul anului*, fără preferință pentru o anumită perioadă liturgică, totuși cu tendința ca oficierea să se facă *duminica*²²⁵.

b. catehumenatul postconstantinian

Începând cu secolul al IV-lea se deschide o *nouă perspectivă* catehumenatului, prin *triumful definitiv* al Bisericii și prin *convertirile în masă*²²⁶, care se petrec în urma câștigării dreptului de exprimare liberă a credinței. Aceste convertiri necesită însă „o pregătire solidă și serioasă pentru primirea botezului, ceea ce dă din ce în ce mai multă importanță catehumenatului și impune, de-acum înainte, o organizare mai riguroasă a sa”²²⁷.

Edictul de la Milan, din 313, dat de împăratul Constantin cel Mare, asigură posibilitatea ieșirii din catacombe și organizării la „suprafață” a unui învățământ creștin sistematic. Mulțumită unor mărturii patristice, s-a putut dovedi că în această perioadă istorică de mijloc, catehumenatul „funcționează ca o instituție regulată pe întreagă întinderea Bisericii și cu toate că nici un text oficial nu consemnează nici data creării sale, nici ansamblul elementelor ce îl compun, nici regulile care-l guvernează, ne putem face totuși o idee despre ce a fost el”²²⁸.

Nu trebuie să uităm totuși că atitudinea binevoitoare a împăratului față de Biserică nu a transformat dintr-o dată poziția socio-politică a comunității creștine. Acest lucru se va petrece

²²⁵ *Ibidem*, col. 2579.

²²⁶ *Ibidem*, col. 2580.

²²⁷ *Ibidem*.

²²⁸ A. Vacant, E. Mangenot, É. Amann, *op. cit.*, col. 1970.

treptat. Din fericire însă, într-un ritm destul de rapid, atitudinea oamenilor și a autorităților statale față de creștinism a suferit o schimbare radicală. Din religie ilicită, Biserica va ocupa de-acum înaintea un loc oficial în perimetrul imperiului roman, ba chiar, către sfârșitul sec. al IV-lea, unul privilegiat.

Dar acest lucru prezintă avantajele și dezavantajele sale. Dacă, pe de o parte, procesul de evanghelizare este înlesnit, nu mai există riscurile la care expuneau viitorii creștini (și cei botezați, firește!) în perioada de persecuție a credinței, iar numărul convertirilor crește covârșitor, pe de altă parte, multe din aceste convertiri încep să devină superficiale și interesate. Motivația unora din aderenții la creștinism nu era întotdeauna evanghelică. Printre motivele ce stăteau la baza aderării lor formale se numărau: curiozitatea, dorința de a contracta o căsătorie altfel interzisă, dorința de a face plăcere unei persoane, speranța de a obține unele avantaje în administrația publică²²⁹ etc..

Numărul mare de aderenți făcea tot mai dificilă practicarea unei formări riguroase și acordarea unei asistențe spirituale adecvate²³⁰. Din acest motiv Fer. Augustin își exprima indignarea față de „slăbiciunea omului... fie în afara, fie chiar înăuntrul Bisericii: în afara ei, împotriva păgânilor, a iudeilor sau a ereticilor, iar înăuntrul ei, împotriva *plevei* de pe aria Domnului”, întrucât afirma autorul, există „mulțimi pervertite, care *umplu doar cu trupul lor bisericile*”, există „mulți care-și spun creștini (doar cu numele: „bețivi, lacomi, furi, jucători de zaruri, adulteri, desfrânați, amatori de spectacole, vrăjitori cu leacuri nelegiuite, vrăjitori, astrologi sau ghicitori cu tot felul de meștesugiri deșarte și malefice”), plăcându-le, practicând, luând apărarea, sfătuind și îndemnând la astfel de fapte”, care dacă „stăruie într-o astfel de viață, vor fi înlăturați din sânul Bisericii”²³¹.

²²⁹ G. Cavallotto, *Iniziazione cristiana...*, p. 30.

²³⁰ *Ibidem*.

²³¹ Augustin, *Prima Cateheză. Inițiere în viața creștină (De catechizandis rudibus)*, VII, 11, trad. George Gogdan Țăra, ed. îngrijită de Cristian Bădiliță, Ed. Polirom, 2002, p. 59.

Din păcate, creșterea numerică a noilor botezați, va atrage după sine o scădere calitativ morală a membrilor Bisericii. În acest sens sunt foarte expresive cuvintele Sf. Ieronim: „De când Biserica are împărați creștini, ea a crescut cu certitudine în putere și în bogăție, dar a diminuat în forța morală”²³².

Un alt neajuns consta în faptul că, oficial, catehumenul era considerat deja creștin, chiar dacă nu primise botezul, ceea ce răspândește practica de a rămâne, în mod nedeterminat, catehumen, unii amânând botezul până la sfârșitul vieții, în ciuda condamnării de către episcopi a acestei atitudini duplicitare. Titlul de catehumen, în multe cazuri, rămâne cu o semnificație exclusiv anagrafică (de stare civilă). Astfel, dispărea catehumenatul antic ca structură pastorală de maturizare a credinței neoconvertiților, lăsând loc unui statut catehumenal incert²³³.

În noul context pastoral-catehetic, nemaiputându-se valoriza perioada de cateheză îndelungată (de 3 ani), se dezvoltă și se structurează cateheza prebaptismală de scurtă durată, în vederea pregătirii imediate pentru botez (pe durata Postului Mare), ceea ce scapă adeseori din vedere o convertire reală. Dacă în perioada preconstantiniană inițierea doctrinară și ucenicia se extindea de-a lungul atâtor ani, de-acum, cateheza redusă la durata celor 40 de zile de post va avea drept consecință că „procesul gradual de maturizare a opțiunii inițiale de credință este înlocuit de o *instituție liturgico-pastorală*, utilă fără îndoială, dar de calitate net inferioară în ce privește valoarea și eficacitatea pastorală și pedagogică”²³⁴.

c. declinul catehumenatului

Începând din a doua jumătate a secolului al V-lea, asistăm la un lent și progresiv declin al disciplinei antice a catehumenatului,

²³² Apud G. Cavallotto, *op. cit.*, p. 31.

²³³ *Dizionario di catechetica...*, p. 135.

²³⁴ *Ibidem*, p. 136.

până la dispariția sa completă, la începutul secolului al VII-lea²³⁵. Așa cum am văzut mai sus, rădăcinile declinului trebuie căutate, în mod paradoxal, chiar în plină expansiunea instituției catehumenale. Suntem tentați să reținem ca primă cauză *noua situație religios-morală*: pe de o parte, aproape majoritatea populației unde a pătruns creștinismul aderase la credință; pe de altă parte religia creștină și Biserica aveau o puternică relevanță socială²³⁶.

Un alt motiv se referă la faptul că preoții aveau de regulă o *formare biblică și teologică limitată*, nefiind pregătiți să-și asume o instruire competentă a adulților²³⁷. Nu credem că s-ar putea exclude totalmente și o oarecare *comoditate, indolență* și un *triumfalism eclezial* după oficializarea religiei creștine în imperiu, metehne prezente și în criza catehezei răsăritene actuale(!).

Deși adeseori e invocată drept cea mai plauzibilă explicație a decăderii catehumenatului *generalizarea practicii botezului copiilor*, rămâne o cauză importantă, dar nu cea dintâi și nici suficientă, ce a stat la baza căderii în desuetudine a unui sistem cândva foarte riguros de inițiere în viața creștină. Chiar dacă botezul copiilor pare a fi făcut superfluă și chiar imposibilă practicarea unei instrucții destinate în principal adulților, totuși nu vedem de ce nu ar fi putut continua la alte nivele de vârstă decât cel al primirii timpurii a botezului. Totuși se pare că, în a doua jumătate a secolului al VI-lea, copiii devin în realitate unicii destinatari ai catehezei²³⁸. De-acum, orientarea discursului catehetic se schimbă, adresându-se, după câte se pare, din ce în ce mai mult copiilor.

Mai trebuie să știm că deși, în mod gradual, instrucțiunea catehetică și formarea ascetico-penitențială dispar, experiența rituală continuă²³⁹. Caracterul formativ al instrucțiunii catehetice lasă tot mai mult loc dimensiunii celebrative, devenind o pregătire esențialmente rituală pentru botez²⁴⁰.

²³⁵ G. Cavallotto, *op. cit.*, p. 32.

²³⁶ *Ibidem*, p. 33.

²³⁷ *Ibidem*.

²³⁸ *Ibidem*, p. 32.

²³⁹ *Ibidem*.

²⁴⁰ *Ibidem*.

Fazele procesului catehumenal

Catehumenatul trebuie înțeles mai curând ca un *proces complex și diversificat*²⁴¹, decât ca o instituție bisericească. El este expresia, pe de o parte *unitară*, a practicilor creștine didactice, liturgice și baptismale din bazinul mediteranean, pe de altă parte, poartă pecetea *specificității locale* a comunităților creștine primare. Între notele specifice ale catehezei creștine inițiale se numără: *caracterul baptismal și mistagogic* (gravitând în special în jurul Tainelor inițierii); *specificul adult* (întrucât creștinismul se afla în plină fază misionară și de expansiune și se adresa, prin excelență, adulților); *lipsa unei cateheze a copiilor*; *difficultatea accesului la inițierea creștină* (o *riguroasă selecție vocațională*), dar și *seriozitatea procesului de instrucție* primară. În continuare vom prezenta practica admiterii la catehumenat și derularea procesului inițiat și catehetic.

a. cateheza „îndepărtată”

Admiterea la catehumenat — prima cercetare —

Este remarcabilă *seriozitatea* cu care comunitatea creștină se asigura de efectivă *convertire* a celor care solicitau botezul. Un prim „examen de admitere” la catehumenat permitea, încă din capul locului, o *selecție a candidaților*. Potrivit *Tradiției Apostolice* a lui Ipolit (cap. 15) și Constituțiilor Apostolice (vol. III, cartea VIII, 32, 1-7), adulții care doreau să devină creștini erau supuși, de către *persoane responsabile ale comunității*, așa-numiții „doctori” (maestri, cateheți) ai comunității, la o *primă verificare a sincerității* și a *consistenței aspirației* lor, într-un „interviu” ce cuprindea *trei* tipuri de întrebări: a) primul privea *motivele convertirii* pentru verificarea sincerității; nu erau

²⁴¹ Giuseppe Cavallotto, *Catecumenato antico...*, p. 16.

suficiente răspunsurile candidaților, se cerea o confirmare din partea celor care i-au evanghelizat și însoțit pe acel dificil drum care i-a purtat spre opțiunea radicală a convertirii (*nașii* sau garanții credinței viitorului creștin); b) a doua serie de întrebări privea *starea de viață* a candidaților, adică *situația familială* (căsătorit sau nu) și cea *socială* (sclav sau liber); c) a treia privea *meseriile, ocupațiile* (pentru că nu toate erau – și nici acum nu sunt! – compatibile cu credința creștină)²⁴².

Inspirată din tradiția ebraică²⁴³ și din practicile inițiatice ale unor religii de mistere, admiterea la catehumenat era înconjurată de precauții și garanții. Cel care dorea să devină creștin, trebuia să-și manifeste intenția fie episcopului, fie unuia din reprezentanții săi și să-și dea numele. Cum un asemenea demers putea fi inspirat de o simplă curiozitate sau din motive interesate, ba chiar suspecte, se impunea o *verificare atentă a motivației candidatului*. În cazul unor inadvertențe temporare, se impunea un angajament serios din partea acestuia de a se detașa de obiceiurile vieții păgâne și de a se conforma prescripțiilor vieții creștine²⁴⁴.

În alte cazuri, aspirantul putea fi refuzat, ca de exemplu în cazul simplilor curioși, ce erau capabili să divulge misterele de credință sau să denunțe pe creștini. Să nu uităm că ne aflăm în plină perioadă a persecuțiilor, când riscul de a se „infiltra” în

²⁴² *Ibidem*, p. 135.

²⁴³ Spre exemplificare vom prezenta *practica admiterii în comunitatea eseniană*: „Pentru cel ce aspiră să intre în sectă, accesul nu este imediat, ci, vreme de un an, rămas în afara ordinului, solicitantul duce o viață asemănătoare cu a membrilor sectei și primește o toporișcă, un șorț și un veșmânt alb. Dacă în acest răstimp a trecut cu bine proba stăpânirii de sine, el se apropie cu un pas de felul de viață al esenienilor și ia parte la sfințirea apei purificatoare, fără să fie totuși acceptat încă la adunările comunității. După ce a făcut dovada statorniciei sale, vreme de alți doi ani, caracterul pe care îl are este pus la încercare și, dacă se arată cu adevărat demn, abia atunci el este primit în comunitate...” Flavius Josephus, *Istoria războiului iudeilor împotriva romanilor*, trad. Gheneli Wolf și Ion Acsan, Ed. Hasefer, București, 2002, p. 160–161.

²⁴⁴ A. Vacant, E. Mangenot, É. Amann, *op. cit.*, col. 1971.

adunările creștine anumite persoane dubioase putea costa viața unor oameni. De asemenea erau refuzați cei care ocupau funcții sau practicau meserii incompatibile cu viața de creștin, ce ridicau probleme de *credință* (ex. practici și profesii idolatre) și de *morală* (ex. case de toleranță, lupte de gladiatori, jocuri de noroc ș.a.m.d.)²⁴⁵.

De-acum avem atestată și „*instituția*” *nașilor*. Când se prezintă la „doctori”, potrivit *Tradiției Apostolice*, noii veniți nu se înfățișează singuri, ci însoțiți de „cei care-i poartă”, adică de cei ce aduc garanțiile morale necesare pentru ca persoana să fie acceptată pe baza „mărturie” lor suplimentare la chestionarea celui în cauză. „Funcțiunea nașilor subliniază puternic dimensiunea eclezială și comunitară a drumului viitorului catehumen: prin intermediul nașilor, comunitatea creștină se prezintă de la sine candidaților; prin intermediul „doctorilor”, ea verifică dacă este în interesul întregului corp să admită pe cei ce se prezintă”²⁴⁶.

Rituri de inițiere

Odată verificată temeinicia motivației candidatului, intrarea în catehumenat era marcată de anumite ritualuri. La latini, îndeosebi la Roma se practica *exuflația* cu o *formulă de exorcizare*; punerea *semnului crucii pe frunte* și a *mâinilor pe cap*, introducerea în gură a puțină *sare exorcizată*, *deschiderea urechilor, ungera*²⁴⁷. Pe când în Apus toate aceste ritualuri erau săvârșite în aceeași zi a admiterii la catehumenat, într-o singură ceremonie, primul Sinod de la Constantinopol indica trei zile consecutive, considerând că „în prima zi îi facem creștini; în a doua zi, catehumeni, iar în a treia zi îi exorcizăm suflându-le de trei ori în față și înspre urechi și astfel îi catehizăm, având grijă

²⁴⁵ Pentru amănunte vezi textele reproduse din *Tradiția Apostolică* și din *Constituțiile Apostolice*.

²⁴⁶ J. Daniélou, R. du Charlat, *op. cit.*, p. 37.

²⁴⁷ A. Vacant, E. Mangenot, É. Amann, *op. cit.*, col. 1972–1973.